

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra pastorální a spirituální teologie

Bc. Eva Vymětalová

**Mnoho údů, jeden Duch.
Srovnání působení Ducha Svatého
v životě Terezie z Lisieux
a Etty Hillesum**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Dr. Michal Altrichter, Th.D.

Obor: Teologické nauky

OLOMOUC 2022

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem přitom jen uvedených pramenů a literatury.

v Poličce dne 4. 4. 2022

Můj velký dík patří vedoucímu této práce doc. Dr. Michalu Altrichterovi, Th.D. za odbornou a zároveň neobyčejně laskavou pomoc při jejím rození a zrání, a také kněžími královéhradecké diecéze ThLic. Miloslavu Brhelovi, který mě s Terezíí a Etty seznámil, a Mgr. Tomáši Enderlemu, jenž se mnou cestu s nimi trpělivě prošel od začátku do konce.

Mé obzvláštní poděkování pak náleží Duchu Svatému za světlo a sílu, kterými mě pro tuto cestu vybavil.

Obsah

Úvod.....	5
1 Základní předpoklady.....	7
1.1 Metodika.....	7
1.2 Univerzální působení Ducha Svatého.....	9
1.3 Obecné působení Ducha Svatého v životě jednotlivce.....	11
2 Cesta Terezie a Etty, obrácení a očišťování srdce.....	14
2.1 Základní bibliografie.....	14
2.1.1 Terezie z Lisieux.....	14
2.1.2 Etty Hillesum.....	15
2.2 Charakter před obrácením.....	16
2.2.1 Terezie.....	16
2.2.2 Etty.....	19
2.2.3 Resumé.....	21
2.3 Nástroje obrácení.....	22
2.3.1 Terezie.....	22
2.3.2 Etty.....	23
2.3.3 Resumé.....	25
2.4 Bůh Terezie, Bůh Etty.....	26
2.4.1 Terezie.....	26
2.4.2 Etty.....	28
2.4.3 Resumé.....	32
2.5 Cesta očišťování srdce, prostředky duchovního růstu, vanutí Ducha.....	34
2.5.1 Terezie.....	34
2.5.2 Etty.....	42
2.5.3 Resumé.....	50
3 Plody vanutí Ducha u Terezie a Etty.....	54
3.1 Terezie.....	54
3.2 Etty.....	64
3.3 Resumé.....	72
Závěr.....	77
Seznam zkratk.....	81
Seznam literatury.....	82
Anotace / Abstract.....	87

Úvod

Boží zahrada je plná květin. Nerostou v ní pouze růže mučedníků a lilie panen, ale nalezneme zde také nenápadné sedmikrásky, či křehké fialky. Dobrý Bůh ve své kreativní štědrosti prozářil náš svět ohromující pestrostí, a tak je bohatství tvarů, barev a vůní nepřeborné. Přesto je ale každá z květin v zahradě prostoupena stejnou láskou svého Tvůrce. Je přítomen v každé z nich, a byť každá rostlinka má poněkud jiný úkol – jedna bude zdobit oltář kostela, jiná stůl ve venkovské chalupě, a opět jiná hrob na zapadlém hřbitově – , každá z nich je stvořena k tomu, aby svým osobitým způsobem vyprávěla o lásce Boží.¹

Z této zahrady jsem si vybrala dvojici květin, které pro prvotní představu snad nejlépe vystihuje *ohromující totožnost v radikální rozdílnosti*. Jsou jimi dvě obdivuhodné mladé ženy Terezie z Lisieux a Etty Hillesum. Těžko bychom si mohli představit osoby, které mají na první pohled tak málo společného, přičemž je důležité uvědomit si, že jejich narození dělí pouhých 41 let. Terezie je dcerou devatenáctého století, vyrůstá v příkladně katolické rodině, silné zakoušení Boha a touha žít stále v jeho přítomnosti se datují od jejích tří let a zcela přirozeně vyústí v neochvějně přání sloužit mu v tichu klášterní klauzury. Etty ztělesňuje první polovinu století dvacátého s veškerou její svobodomyšlností a rozpolceností. Probuzení vědomí Boha v jejím srdci na sebe dává čekat. Jakmile k němu ale dojde, stáváme se svědky fascinující proměny a vidíme odvážnou mladou ženu s neuvěřitelně jasným myšlením, která postupně nalézá svou vnitřní jednotu s Bohem. Etty je polapená Bohem, zaujatá Bohem a zamilovaná do Boha, a je pro tuto svoji životní lásku připravená k jakékoli oběti.

Bylo by možné nabýt dojmu, že půjde o jakýsi vyhraněně *ženský příběh*. Nenechme se ale mýlit. Je sice plný citu a něhy, ale zároveň také velké síly a hrdinské odvahy. Není tedy inspirací pouze pro ženy. Sama mám ve své blízkosti muže, zejména kněží, kteří si Terezii i Etty zamilovali.

Poprvé jsem se s těmito dvěma *květinami* setkala před sedmi lety v době po svém vlastním obrácení, a velmi rychle jsem je přijala za jakési své duchovní sestry. V jejich

¹ Parafráze části kázání svatého Augustina. Srov. AUGUSTIN. Z kázání svatého Augustina, biskupa. Sermo 304, 1-4: PL 38, 1395-1397. In *DMC III. Liturgické mezidobí*. Praha – Vatikán: Česká liturgická komise, 1988, s. 1049.

duších je mnoho z toho, co sama cítím, i toho, k čemu bych ráda na své cestě k Bohu směřovala. Není pravděpodobně dne, kdy bych si na ně nevzpomněla. Postupem času jsem začala vnímat jejich vzájemnou spřízněnost, až se pro mě staly téměř nerozlučitelnými. V nitru těchto dvou žen se mi začaly rozkrývat shodné prvky, které jakoby bez ustání hovoří o moci a něze Ducha Svatého. Centrum jejich příběhu tvoří právě odevzdání se Božímu Duchu, který jednu i druhou vede k odpoutání se od sebe samé, k obětování se lásce. Právě otevřením se lásce Boží a následným láskyplným vydáváním se bližním je charakterizováno ono totožné nasměrování duší, které činí veškerou vnějšíkovou rozdílnost náhle nepodstatnou.

Tak se mi vlastně Terezie a Etty coby téma mé diplomové práce nabídly samy. Mám za to, že na jejich příkladu můžeme s mimořádnou jasností vnímat, jak mají všechny bytosti v hloubi svého nitra od stvoření uložen svůj cíl, kterým je Bůh, a jak nás k němu jeho milost neomylně a vytrvale vede.

Cílem této práce je tedy detailní a pokud možno srozumitelnou formou prokázat, že Duch Svatý skutečně vane, jak a kam chce (srov. Jan 3,8), a nenechá se omezovat našimi představami, jak by co mělo či nemělo být. Je zde pro křesťany, ale je zde i pro ostatní. A koná ve všech stejně mocnou a zároveň láskyplnou silou. Pokud porovnáme jeho působení v křesťanské duši a v duši nekřesťana, jenž se však jeho působení upřímně otevřel, budeme, jak se domnívám, překvapeni totožností výsledků této spolupráce. Věřím, že právě Terezie a Etty mi k tomuto srovnání poskytují přebohatý materiál. Pro mě samotnou bude velkou radostí, pokud se mi podaří představit je jako skutečně živé bytosti. To znamená, narušit obvyklou kategorizaci, kdy máme Terezii zařazenu v přihrádce „svatá od narození“, a Etty nám možná nepřijde hodna našeho zájmu na základě nedůvěřivé otázky, co by křesťanům mohla nabídnout citově nevyrovnaná Židovka. Pokusím se v následujícím textu prokázat, že také svatá Terezie trpěla shodnými nechvályhodnými slabostmi, s nimiž bojuje běžný smrtelník, a že holandská Židovka Etty může být pro svoji hlubokou spiritualitu mnohým křesťanům pravdivou a spolehlivou průvodkyní na jejich duchovní cestě.

1 Základní předpoklady

Lidský život pramenící v Boží milosti a spojující tvora s jeho Tvůrcem je něco nesmírně velikého a přeplněného tajemstvím, které nezbyvá, než s důvěrou přijmout. Jedním z takových tajemství je působení Ducha Svatého, který je tou nejméně uchopitelnou osobou Nejsvětější Trojice. Přesto je právě on tím, kdo dává život. Nelze si jej v žádném případě představovat jako nějakou odosobněnou abstraktní energii, která na člověka působí zvenčí, občas se ho dotkne, člověk pocítí jakési vnuknutí, a poté energie zase odchází. Nikoli, Duch Svatý působí na srdce každého člověka, a je skutečnou živou bytostí, která myslí, koná a miluje.² Jeho úkolem je jednak připravit nás na cestu, jednak nás na ní doprovázet. Jinými slovy, otevřít lidské srdce takovým způsobem, aby bylo uschopněno přijmout jako svůj výchozí bod i cíl Lásku, a mělo dostatek touhy, sil a odvahy kráčet stále vpřed až ke konečnému spočinutí v Boží náruči.

1.1 Metodika

Těžiště této práce tvoří životní příběh Terezie z Lisieux a Etty Hillesum, respektive role Ducha Svatého v jejich životě duchovním. Primárními zdroji, z nichž jsme čerpali, jsou především texty, které byly sepsány přímo Terezií a Etty, a jsou tak těmi nejautentičtějšími prameny. u Terezie z Lisieux jde o sebrané autobiografické spisy, které vyšly v roce 2016 v Karmelitánském nakladatelství pod názvem *Příběh jedné duše*, a zahrnují Tereziiny rukopisy A, B a C. Jedná se o nový překlad do živějšího jazyka, navíc opatřený mnoha vysvětlujícími poznámkami. Pro komparaci s originálem jsme využili kompletní dílo Terezie z Lisieux vydané ve Francii v roce 1991 *Œuvres complètes*, v němž jsme rovněž dohledávali detaily biografického charakteru, neboť zmíněný svazek této edice shrnuje skutečně komplexně Tereziin život i dílo. Dalšími použitými autentickými texty je Tereziina korespondence, a sice česky vydané *Dopisy Terezie z Lisieux a Dopisy Terezie z Lisieux kněžím misionářům*. Sekundární literaturu pak tvoří pojednání různých autorů o Tereziině životě a její

² Srov. JOURNET, Charles. *Promluvy o Duchu svatém*. Praha: Krystal OP, 2009, s. 13.

spiritualitě, za všechny jmenujme alespoň Marie-Eugène od Dítěte Ježíše a jeho knihu *Tvá láska rostla se mnou*, či dílo Guy Gauchera *Životopis Terezie z Lisieux*. Mnohé poklady skrývá i literatura na první pohled nepatrná, kupříkladu *Cesta sv. Terezie Ježíškovy* od Timothea Vodičky.

Základními prameny pro zpracovávání textu pojednávajícím o Etty jsou její deníky a dopisy. Konkrétně jsme využívali druhé české vydání deníků s názvem *Přervaný život*, které vydalo Karmelitánské nakladatelství roku 2008, a dopisy vydané rovněž v Karmelitánském nakladatelství v roce 2007. Jako srovnávací materiál nám opět posloužila literatura cizojazyčná, respektive italská, a to *Diario* a *Lettere*, obojí koncipované jako kompletní edice. Zejména Ettyiny deníky nám poskytly mnoho doplňujících informací, neboť české vydání je pouhým výběrem jejích deníkových zápisů. Sekundární zdroje zahrnují knihy autorů, kteří se hlouběji zabývali Ettyinou proměnou a jejím vztahem k Bohu, na prvním místě je to kanadský duchovní Yves Bériault a jeho kniha *Boží svědek v propasti zla*.

Celou práci uvádíme kapitolou, v níž osvětlujeme, že Boží Duch je Duchem naprosto univerzálním a je dán Bohem všem bez rozdílu, a také to, že pravdivá a Duchem inspirovaná duchovní cesta člověka má určité obecné signifikantní faktory. Držíme se přitom modelu *tříetapového duchovního růstu*, tak jak jej popisuje například Reginald Dacík ve svých *Pramenech duchovního života*, či Hans Buob v *Cestě obrácení*. Jednotlivé etapy jsou v této práci nazvány *obrácení*, *očišťování srdce* a *naplnění*. Tuto metodu aplikujeme poté na konkrétní životní příběhy Terezie z Lisieux a Etty Hillesum.

Tereziin a Ettyin duchovní život od obrácení až po naplnění dokumentuje druhá a třetí kapitola této práce. V krátkém úvodu se věnujeme jejich charakteru před tím, než byly konverzí proměněny, neboť dle našeho názoru by bez tohoto vstupu nebylo dostatečně patrné, jak velká proměna se s nimi udála. Tyto kapitoly se odvíjejí chronologicky, kdy sledujeme obrácení a následný proces proměňování člověka, až ke konečnému dovršení nastoupené cesty.

Rádi bychom upozornili na to, že v případě Terezie příliš nerozvádíme mnohokrát v literatuře opakované úseky jejího života, a věnujeme se jim pouze do té míry, nakolik jsou relevantní pro záměr této práce. Etty je obecně méně známá, proto osvětlujeme některé události podrobněji.

Vzhledem k tomu, že Ettyino příjmení se obvykle nepřechyluje, ponecháváme jej v podobě originálu. Abychom se v tomto směru vyhnuli roztržičnosti, nepřechylujeme ani ostatní ženská jména. Také nepoužíváme jméno Esther, protože *Etty* se stalo naprosto vžitou, všeobecně používanou formou.

Biblické citace jsou shodně převzaty z českého liturgického překladu Písma svatého.

1.2 Univerzální působení Ducha Svatého

Univerzálnost a nepostradatelnost Ducha vycitujeme již ze samotného počátku knihy Genesis: „Země však byla pustá a prázdná, temnota byla nad propastnou hlubinou a Boží dech (Duch) vanul nad vodami.“ (srov. Gn1,2) V tomto kontextu se ještě jedná o hebrejské *ruah* bez toho, aby mu byly přičítány vlastnosti osoby, jako je tomu později v novozákonních textech. Propojují se v něm tři významy: *vítr*, *dech* a *lidský duch*. Jeho stvořitelská role, která se opírá o tvůrčí sílu Hospodinovu, je ovšem nezpochybnitelná. Bez podílu Ducha Božího by nemohl být stvořen materiální svět, a tak, jak byl přítomen při stvoření, je ve světě přítomen stále. „Bůh je duch, a kdo ho uctívají, mají ho uctívat v duchu a v pravdě“, to jsou Kristova slova v rozhovoru se Samařankou u studny (Jan 4,24). Tento Bůh-Duch je sám v sobě naprosto transcendentní vzhledem ke světu, ale je v něm zároveň přítomný a v určitém smyslu imanentní. Proniká jím skrz naskrz a oživuje ho také zevnitř.³ Duch je harmonie, z rozdílnosti vytváří jednotu, chaos přetváří v pokoj.

A to, co platí ve vztahu Boha-Ducha ke světu, platí stejnou měrou o jeho vztahu k Církvi obecně a také ke každému jednotlivému člověku. Ve Starém zákoně je určitou neosobní Božskou silou, která proměňuje člověka takovým způsobem, že je schopen výjimečných jednotlivých skutků, kterými prospěje izraelskému lidu jako celku.⁴ Zcela novou a viditelnou formou se však Boží přítomnost ve světě a v člověku projevila v Ježíši Kristu. Jeho prostřednictvím se stala zjevnou zejména Láska Boha-Otce jako dar a nekonečná milost jako samotný princip života. Toto zjevení milosti v dějinách

³ JAN PAVEL II. *Dominum et Vivificantem* 54.

⁴ GUILLET, Jacques. Duch Boží. In LÉON-DUFOUR, Xavier (ed.). *Slovník biblické teologie*. Řím, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991, s. 91.

člověka se uskutečnilo a nadále uskutečňuje skrze působení Ducha Svatého, jenž je principem každého spásonosného působení ve světě i v konkrétní lidské bytosti.⁵ Třetí osoba Nejsvětější Trojice je plodem lásky mezi Otcem a Synem, je Láskou a Darem Milujícího Boha.⁶ Spočívá v lidském nitru, v mysli, vědomí i srdci člověka a je jak skutečností psychologickou, tak ontologickou. Pouze Duch Boží může být *vnitřnější než naše nitro*, a to jak v rovině bytí, tak v rovině duchovní zkušenosti. Jen Duch může být imanentní v člověku a ve světě a přitom zůstat neporušitelný a neproměnný ve své absolutní transcendenci.⁷ Pod vlivem Ducha se otevírá lidské srdce a zesiluje vnitřní, neboli *duchovní člověk*. Jistě, že lidská vůle a ochota jsou nezanedbatelnými faktory jeho obrácení k Bohu a k jeho plánu, nicméně prvotním impulsem k tomu, aby to vůbec bylo uskutečnitelné, je Boží milost vlitá do srdce člověka Duchem Svatým. Jde o zcela nezasloužený druh Boží pomoci člověku, která jej pozvedá z připoutanosti k hmotnému světu a přibližuje jej k Otci.⁸ Lidský duch se v této komunikaci lásky spojuje s Duchem Božím a následně skryté vanutí Ducha Svatého působí, že duch lidský se zpřístupňuje Bohu, jenž dává posvěcení. Darem milosti Ducha Svatého vchází člověk do *nového života* a vzájemný důvěrný vztah činí člověka lépe schopným chápat sebe, své lidství, své poslání ve světě.⁹

V souvislosti s tématem této práce je velmi důležité připomenout, že II. vatikánský koncil připomíná působení Ducha Svatého rovněž mimo viditelné tělo Církve. Mluví o všech lidech dobré vůle, v jejichž srdci neviditelně působí milost: „Kristus totiž zemřel za všechny, a protože poslední povolání člověka je ve skutečnosti jen jedno, totiž božské, musíme být přesvědčeni, že Duch Svatý všem dává možnost, aby se přičlenili k tomuto velikonočnímu tajemství způsobem, který zná Bůh.“¹⁰

⁵ Srov. JAN PAVEL II. *Dominum et Vivificantem* 54.

⁶ Srov. JOURNET, Charles. *Promluvy*, s. 26-27.

⁷ JAN PAVEL II. *Dominum et Vivificantem* 54.

⁸ Srov. KKC 1996.

⁹ Srov. JAN PAVEL II. *Dominum et Vivificantem* 58.

¹⁰ Srov. GS 22, *Dominum et Vivificantem* 53.

1.3 Obecné působení Ducha Svatého v životě jednotlivce

Důsledkem milosti Ducha, tak jak jej chápala již tomistická škola, je to, že pod sladkým dotekem Boží pomoci jde lidská duše klidně a naplněna vnitřním světlem po své cestě duchovního života stále vpřed, protože nevede sama sebe, ale je vedena Tím, kdo touží učinit ji skutečně šťastnou.¹¹ Ducha Svatého přitom nelze chápat jako jakési z vnějšku navigující dopravní značení. Duch Svatý požaduje, aby životní styl člověka vycházel z celého jeho nitra.¹²

Cesta pod vedením Ducha Svatého má své určité zákonitosti, které nelze obejít, a bez nichž by nebylo možné zrání srdce člověka. Jak jsme již uvedli výše, nahlížíme je skrze optiku *tříetapového duchovního života*. Aby vůbec mohl člověk na tuto překrásnou, ale velmi náročnou cestu vstoupit, potřebuje prožitek proměny, neboli *obrácení*.¹³ Obrácení ve smyslu *znovuzrození* je nutné chápat jako otočení se zády ke všemu, co je zlé, a napření zraku na Boha, či jako souběžnou kombinaci změny smýšlení a obrody praktického konání. Takovýto vstup do společenství Boží lásky však nelze uskutečnit žádným jiným způsobem než hluboce niterným souhlasem ústícím do svobodné odpovědi. Lidská bytost má od svého Otce do srdce vloženou možnost se tomuto pozvání, této milosti vzepřít.¹⁴ Jakýmsi privilegovaným znamením Ducha (*Spiritus*) je neviditelný dech, *Vydechování (Spiratio)* a *Vdechování (Inspiratio)*, znamení vzletu a vnitřního nadšení, jeho působení má však nekonečnou šíři variací. V případě obrácení apoštolů zaznamenáváme dramatický průběh darování Ducha, které je doprovázeno hukotem z nebe, prudkým vichrem a ohnivými jazyky (Sk 2,2). Duch Svatý uchvacuje Kristovy učedníky ohromující silou, a z nejistých, ustrašených apoštolů se stávají odhodlaní hlasatelé evangelia, kteří se nebojí zemřít pro Krista. Stejně expresivní bylo obrácení svatého Pavla, kdy se ze zarytého pronásledovatele

¹¹ Srov. DACÍK, Reginald. *Prameny duchovního života. Přehled teologie asketické a mystické*. Olomouc: Dominikánská edice KRYSTAL, 1947, s. 28.

¹² VANNI, Ugo. *L'Ebrezza nello Spirito (una proposta di spiritualità paolina)*. Roma: Segretario Nazionale dell'Apostolato della Preghiera, 2000, s. 10.

¹³ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš: *Cesta Ducha*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 1995, s. 11-12.

¹⁴ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla. Příručka křesťanské dokonalosti*. 2. vydání. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2000, s. 54.

křesťanů v důsledku setřesení koněm (jež bylo fakticky spíše *otřesením Duchem Svátým*) a oslovení Božím hlasem stává věrný a horlivý obránce víry (srov. Sk 9,1-22). Jiným způsobem byl obrácen svatý Augustin, jenž se po dlouhém odolávání nabídkám Boží milosti setkal ve slovech Písma svatého s takovou, které již pro něj nebylo možné nepodlehnout.¹⁵ A pak jsou tu doteky Ducha jemné jako vánek, které bývají v životě lidském obvyklejší. Přirovnáme je ke zkušenosti proroka Eliáše na Chorebu (1 Král 19,9), ačkoli v jeho případě se nejednalo přímo o prožitek obrácení. Abychom doplnili spektrum působení Ducha Svátého o jeho vztah k nekřesťanům, připomeňme tzv. *Letnice pohanů*, tedy seslání Ducha Svátého na pohany shromážděné v Kornéliově domě v Cesareji, které dokládají, že rovněž pohané jsou pozváni stát se součástí lidu Božího (Sk 10,44-48). Tito pohané přijali Ducha Svátého ještě předtím, než byli pokřtěni, což je v souvislosti se zaměřením této práce velmi důležitá okolnost. A doplňujeme slova svatého apoštola Petra: „Nyní skutečně vidím, že Bůh nikomu nestrání, ale v každém národě je mu milý ten, kdo v něho věří a činí, co je spravedlivé.“ (Sk 10,34-35)

Pokud lidská bytost mocí Ducha zaslechne Boží volání a zatouží poznat jeho zdroj skutečně z hloubi srdce, nezbyvá než se pod vedením Ducha vydat na *cestu očišťování srdce*. Ta mívá opět mnoho podob a lze říci, že neexistují dvě cesty naprosto totožné. Bůh citlivě volí prostředky, které té které duši prospějí nejlépe. I zde jsou ovšem jisté zákonitosti, které není v zájmu dobrého výsledku možné obejít. Vždy je nutné zbavovat se všeho nadbytečného, směřovat k prostotě a naučit se nelpění na věcech materiálního světa, které zahrnují jak hmotné statky, tak lidské vztahy. Srdce se tímto procesem osvobozuje a více disponuje pro Boha. Tím se člověk odpoutává od sebestřednosti a směřuje k Nejvyššímu Dobru, k Nejvyšší Lásce. Tento přechod však není možný jinak než v důvěryplné poddajnosti Bohu a ochotě souhlasit s přijetím bolesti zkoušek. Takto se totiž cenné věci očišťují vždy – zlato v ohni, lidské srdce v plamenech zkoušek. Jak náročné budou, to ví pouze Bůh. A výhradně láska, kterou je v lidském srdci Duch Svátý, nám umožňuje, abychom ve vší střízlivosti, den za dnem vytrvali ve

¹⁵ Impulsem konverze svatého Augustina byly verše z Pavlova Listu Římanům, ke kterým Prozřetelnost nasměrovala jeho zrak: „(...); ne v hodováních a pitkách, ne v necudnostech a prostopášnostech, ne ve sváru a závisti. Ale oblečte se v Pána Ježíše a nepečujte o tělo tak, že by to vyvolávalo žádosti.“ (Řím 13,13-14) Srov. AUGUSTIN. *Vyznání*. Vydání druhé. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021, s. 216.

zkouškách ve světě, který není dokonalý, a neztratili přitom důvěru a naději na to, co pouze mlhavě tušíme, ale přesto v hloubi srdce očekáváme: *skutečný život*.¹⁶ Na cestě za ním rozhodně nelze spoléhat na to, že Duch Svatý vše zařídí sám a k cíli nás přitáhne svou vůlí, ale jsme to my sami, kdo může napomoci tomu, aby touha kráčet vpřed i přes rozličné propady a utrpení v nás neuhaslá, ale naopak vzrůstala. Snášení zkoušek je nutné chápat jako jakýsi *akt lásky*, kdy je srdce prořezáváno a zraňováno, ale trpí s poddajností, neboť ví, že jde o proces sebezřeknutí, bez nějž nemůže láska vůbec obstát.

A jak vypadá *naplnění*, k němuž nás nakonec Duch Svatý přivádí? Je plné zralých a šťavnatých plodů, které shrnuje svatý Pavel v Listu Galatským: *láska, radost, pokoj, trpělivost, shovívavost, vlídnost, dobrota, mírnost, věrnost, tichost, zdrženlivost a čistota* (srov. Gal 5,22-23). Tyto cenné plody vydává lidské srdce prostřednictvím ctností vlitých Duchem Svatým¹⁷ nebo skrze jeho dary, a je tak vedeno k cíli, jímž je naprosté spočinutí v Boží vůli.

¹⁶ BENEDIKT XVI. *Spe Salvi* 39.

¹⁷ Srov. GUARDINI, Romano. *Ctnosti*. Praha: Triáda, 2015, s. 9-16.

2 Cesta Terezie a Etty, obrácení a očišťování srdce

Úkolem této kapitoly je přehledně zmapovat trasu duchovní cesty, po níž Terezie a Etty kráčely. V úvodu se seznámíme v krátkosti s během jejich života, a poté se zastavíme u toho, jakými osobami byly před tím, než se nechaly vést Duchem Božím. Plody onoho putování, jež lze charakterizovat jako tu nejdůležitější stopu, kterou v tomto světě zanechaly, shrneme v kapitole třetí.

2.1 Základní bibliografie

2.1.1 Terezie z Lisieux

Správně by měla být nazývána Terezie z Alençonu, kde se 2. ledna 1873 narodila jako Marie-Françoise Thérèse Martin. Pokřtěna byla v alençonském kostele Notre-Dame 4. ledna 1873. Jejím otcem byl původní profesí hodinář Louis Martin, matkou krajkářka Zélie. Oba byli velmi hluboce věřícími křesťany, kteří svou víru projevovali beze studu a s neokázalou pravdivostí, a svým pěti dcerám ji v takovéto formě dokázali předat.¹⁸ Tereziiny čtyři sestry Marie (1860), Pavlína (1861), Léonie (1863) a Céline (1869), stejně jako ona zasvětily svůj život klášterní řeholi. Čtyři další sourozenci zemřeli v dětském věku. Po smrti paní Martinové v roce 1877 se rodina přestěhovala do Lisieux. V devíti letech pocítila Terezie touhu po životě v klášteře karmelitek a pro její naplnění je ochotna jít až za hranice dobových zvyklostí. Během pouti do Říma neváhá se svou prosbou o povolení předčasného přijetí na Karmel v patnácti letech oslovit při audienci Svatého otce Lva XIII. Do kláštera vstupuje 9. dubna 1888, v roce 1889 při slavnosti přijetí hábitu obdrží řeholní jméno *Terezie od Dítěte Ježíše a svaté Tváře*. Věčné sliby skládá 8. září 1890. Nejdůležitějším úkolem, jímž převorka kláštera Terezii pověřila, byla formace novic. V dubnu 1896 se v plné síle rozvine onemocnění tuberkulózou, na kterou 30. září 1897 umírá. V roce 1923 je papežem

¹⁸ Manželé Martinovi byli svatořečeni papežem Františkem 18. října 2015.

Piem XI. blahořečena, 17. května 1925 svatořečena.¹⁹ Roku 1997 Terezii papež Jan Pavel II. prohlašuje *učitelkou Církve*.

2.1.2 Etty Hillesum

Narodila se jako Esther Hillesum 15. ledna 1914 v zeelandském Middelburgu v Nizozemí v rodině nepraktikujících Židů. Její otec Louis (Levi) byl profesorem klasických jazyků a poté ředitelem gymnázia, jeho ruská žena Riva (Rebecca) přešla před pogromy do Nizozemí na počátku 20. století. Etty měla dva bratry: Jákoba (Jaap), který se stal lékařem, a Michaela (Mischa), jenž byl geniálním pianistou. Dětství prožila s rodinou také v Hilversumu, v Tielu, ve Winschotenu a v roce 1924 se Hillesumovi přestěhovali do Deventeru, kde Etty vystudovala gymnázium. Po jeho absolvování v roce 1932 odešla do Amsterdamu, a tam také roku 1939 ukončila s vyznamenáním právnické vzdělání. Zároveň se věnovala studiu slovanských jazyků, jež byly její velikou láskou, která však kvůli válečným událostem nedokončila. Od přelomu července a srpna 1942 se v Nizozemí přísně uplatňují norimberské antisemitské zákony a Etty na popud svého bratra Jaapa přijme místo úřednice v Židovské radě, které jí poskytne alespoň dočasnou ochranu. Nedlouho po nástupu však žádá o přeložení do tranzitního tábora Westerborku, kde bude mít čtyři pracovní pobyty přerušované návraty do Amsterdamu. Při posledním pobytu se doví, že i ona má být zařazena do transportu do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Odmítá opakované naléhání přátel, aby utekla a ukryla se, a pokouší se zachránit alespoň svou rodinu. Marně. Dne 7. září 1943 je do transportu na východ naloženo 987 osob, z nichž přežije pouze 8. Datum Ettyiny smrti je nejisté, Červený kříž udává 30. listopad 1943.²⁰

¹⁹ THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes. Textes et Dernières Paroles*. Paris: Les Éditions du Cerf, 2009, s. 1479-1504.

²⁰ Srov. HILLESUM, Etty. *Diario 1941 – 1942. Edizione integrale*. Milano: Adelphi Edizioni, 2012, s. 17-26; FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou. 15 dní s Etty Hillesumovou*. Brno: Barrister & Principal, 2019, s. 7-9; FERRI, Edgarda. *Un gomito aggrovigliato è il mio cuore. Vita di Etty Hillesum*. Milano: La nave di Teseo editore, 2017, s. 7-13.

2.2 Charakter před obrácením

Země se mi zdála místem vyhnanství a snila jsem o Nebi.²¹ (Terezie z Lisieux)

Občas si připadám jako odpadkový koš, tolik je ve mně zmatku, domýšlivosti, polovičatosti a komplexů méněcennosti.²² (Etty Hillesum)

Je zcela zjevné, že charakter obou žen prošel během jejich krátkých životů (Terezie 24 let, Etty 29 let) zásadní proměnou. Podívejme se nejprve ve stručnosti na to, jaké elementární prvky řídily jejich duše ve vztahu k sobě a ke světu předtím, než odpověděly na milost obrácení.

2.2.1 Terezie

Terezie sama sebe ve svých autobiografických spisech, co se kritického nahlížení na malou Terezku týče, nešetří. Jako nejmladší dítě byla miláčkem rodiny, chráněným před jakýmkoli duševním nepohodlím.²³ Autor Tereziina životopisu Guy Gaucher cituje dopis její sestry Marie, v němž líčí, jak ji všichni v domě zahrnovali něžnostmi, a protože na ně byla od narození navyklá, vnímala je s netečnou samozřejmostí a nevěnovala jim vlastně žádnou speciální pozornost.²⁴ Pro svoji přecitlivělost byla údajně svému nejbližšímu okolí nesnesitelná a velmi často ho týrala svým pláčem.²⁵ Zpětně vnímala své tehdejší ohrožení netrpělivostí, hněvem a tvrdohlavostí. Její matka ji líčila jako nepřekonatelně svéhlavé a nervózní dítě, které nic nepřiměje, aby ustoupilo od svého jednou vyřčeného „ne“. Pokud něco nešlo podle Terezčiny vůle, její

²¹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh jedné duše. Autobiografické spisy*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2016, s. 46.

²² HILLESUM, Etty. *Přervaný život*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 56.

²³ THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes*, s. 20.

²⁴ Srov. TEREZIE Z LISIEUX, *Příběh*, s. 74-82; GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 21.

²⁵ TEREZIE Z LISIEUX, *Příběh*, s. 117.

obvyklou reakcí bylo válet se po zemi a dusit se bezmocností.²⁶ Dospělá Terezie měla za to, že hlavní chyba jejích dětských let spočívala v sebelásce²⁷ – velmi jí záleželo na tom, aby byla chválena, toužila budit pozornost²⁸ a ani marnivá touha líbit se jí nebyla cizí.²⁹ Nesmírně milovaná byla svým otcem Louisem, který ji nazýval svou *královničkou*, a k němuž byla i ona připoutána silným citem. To pro něj jí každý den sestra Marie kadeřila vlasy, neboť to měl na Terezce velmi rád.³⁰ S veškerým respektem k osobě pana Martina se při čtení jejích vzpomínek místy neubráníme váhání mezi okouzlením hlubokou otcovskou láskou a dojmem nezdravého rozmazlování.

Tereziino velmi šťastné dětství plné radosti narušilo první kruté setkání se smrtí, když ji v jejích čtyřech letech zemřela matka. Ačkoli zůstala i nadále obklopena něhou rodiny, její povaha se radikálně proměnila. Někdejší živé a sdílné děvčátko se stává bojácným, tichým, a ještě více přecitlivějším, jediný pohled ji dokáže rozplakat a začíná velmi špatně snášet společnost cizích lidí. Veselá a uvolněná zůstává pouze mezi blízkými.³¹ Její kondice se po psychické i fyzické stránce zhoršuje, když její milovaná sestra Pavlína, na níž se upnula jako na svou druhou maminku, vstoupí na Karmel. Terezie upadne do stavu ohrožujícího ji na životě, jenž je v pojednáních o Terezii označován jako *podivná nemoc*, a který bychom z pohledu moderní psychologie mohli definovat jako neurózu, či spíše posttraumatickou stresovou poruchu, pramenící ze silné citové frustrace.³² Sama Terezie později pojme přesvědčení, že nemoc byla vyprovokována zlým duchem, který se na ní rozhodl vykonat pomstu za Pavlínin vstup na Karmel.³³ Po Tereziině zázračném uzdravení se rodina natolik obávala recidivy, že ještě zdokonalila a znásobila způsoby hýčkáni, jen aby se Terezka sebeméně nerozrušila. Tento pochopitelný, nikoli však šťastný přístup v žádném případě

²⁶ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 18; MOLINIÉ, Marie Dominique. *Vybírám si všechno. Život a poselství Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 9-10.

²⁷ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 32.

²⁸ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s.101; GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 48, 51.

²⁹ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s.106; GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 18.

³⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s.105.

³¹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 43.

³² Srov. MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska rostla se mnou. Terezie z Lisieux, génius Ducha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 25; THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes*, s. 22-23.

³³ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 73.

nepřispěl k Terezčinu osobnímu a duchovnímu růstu.³⁴ V důsledku celkového vyčerpání byly navíc do značné míry ochromeny Tereziiny schopnosti, v matematice i slohových cvičeních se dostala na podprůměrnou úroveň a jevila se tak jako psychicky opožděné dítě.³⁵ Připojujeme výmluvný komentář Tereziina strýce a jeho rodiny, kteří o ní smýšleli jako o „malé, nevědomé, hodné a milé, která zpříma usuzuje, ale je neschopná a nešikovná“.³⁶

Aby jejího dětského trápení nebylo málo, o něco později bude muset ještě rok a půl procházet trýznivou skrupulozitou, která jí vezme nepředstavitelné množství klidu a síly.³⁷

Nesmírně komplikovaný citový vývoj děvčátka Terezie, který byl v mnoha ohledech podmíněn neobvykle náročnými vnějšími okolnostmi, jež by byly velkou zátěží i pro dospělou osobu, můžeme nicméně chápat také v rovině jakéhosi pročišťování sensibility, kdy zranění posloužila jako očista vnímání, prohloubila zaměření k Bohu a otevřela srdce pro působení Ducha Svatého.³⁸

Terezie byla k Bohu neomylně nasměrována od svých tří let a v důsledku toho byly také prakticky všechny její dětské hry velkou oslavou Boží lásky. Ačkoli byla svým založením bytostí veselou, prožívala určitá období, kdy si neuměla dobře hrát se svými vrstevníky a namísto roz dováděných zábav se věnovala vážným úvahám, či vytvářela hřbitov pro zemřelé ptáčky.³⁹ Její srdce se plnilo melancholií, zemi začala velmi časně vnímat jako místo vyhnanství a její sny se upínaly k Nebi.⁴⁰ Tato touha začala nabývat konkrétnější podoby, když se po odchodu sestry Pavlíny na Karmel v jejím nitru ozval přesvědčivý hlas, jenž jí volal také do řeholního stavu. Terezie si byla od první chvíle jistá, že tento krok chce podniknout ne kvůli své sestře, ale výhradně pro lásku k Ježíši.⁴¹

³⁴ GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 41-42.

³⁵ MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 26.

³⁶ GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 52.

³⁷ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 104-105; GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 48-49.

³⁸ MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 25-26.

³⁹ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 46, 65, 99.

⁴⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 46-47.

⁴¹ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 71.

2.2.2 Etty

Na rozdíl od Terezie, víme o Ettyině charakteru před její konverzí, respektive před tím, než začala své nitro svěřovat deníku, méně. v žádném případě se nenarodila do atmosféry tolik oplývající vzájemnou láskou a harmonií, jako tomu bylo v rodině Martinových. Vlivy, které na ni působily a kterými byla formována její duše v dětství, můžeme útržkovitě zachytit v úvodu jejich deníků. Ettyin vztah s rodiči byl velmi dlouho poznamenán jakousi nepřírozenou křečovitostí, spory a iritovaností.⁴² Její otec, který se shodou okolností jmenoval také Louis jako otec Tereziin,⁴³ je popisován jako muž rezervovaný, klidný, tichý, plachý a vzdělaný, s vrozeným talentem vtipnosti, matka Riva byla jeho pravým opakem: chaotická, extrovertní, zaneprázdněná a ve vztahu dominantní.⁴⁴ Klima domova rodičů sama Etty popisuje jako ubíjející, zatížené neřešenými problémy a nestabilní atmosférou, v níž se permanentní chaos odráží ve všudypřítomném nepořádku. Má za to, že kdyby se od tohoto prostředí neosvobodila, stala by se z ní *profesionální melancholička*.⁴⁵ Registrujeme její hořkost nad permanentní neschopností rodičů rozhodovat se, v jejímž důsledku poskytovali svým dětem velkou volnost. Úskalí tohoto přístupu, v němž Etty spatřuje lajdáctví a nejistotu, spočívalo v tom, že děti jejich prostřednictvím nedostaly pevný bod, o nějž by se mohly opřít.⁴⁶ Především s matkou prožívala Etty těžké konflikty, v nitru jí vyčítala její neustálé patetické nářky, či pevné přesvědčení, že je vynikající hospodyně. Ačkoli se snažila mít matku alespoň trochu ráda, jak nám o tom sama podává svědectví, nakonec se vždy přistihla, jak si v hloubi duše myslí: „Jaký ty jsi směšný, pošetilý člověk.“⁴⁷ Na dobu, kdy byla na návštěvě u svých rodičů, přerušovala práci i svůj obvyklý život, neboť toto prostředí ji rozrušovalo natolik, že se nedokázala uvolněně

⁴² FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 37.

⁴³ Levi Hillesum přijal křesťanské jméno Louis.

⁴⁴ Srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s.18; FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 37.

⁴⁵ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 59; FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 37-38. Na rozdíl od Přervaného života se zde místo „*melancholička*“ uvádí „*neurastenička*“. V italské edici nalézáme výraz „*una sorta di malinconia cronica*“, tedy „*druh chronické melancholie*“ (srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 136).

⁴⁶ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 102.

⁴⁷ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 59.

soustředit.⁴⁸ O něco lépe vycházela Etty s otcem, i když i tento vztah byl provázen jistým napětím, a kdykoli byla ohlášena jeho návštěva u ní v Amsterdamu, přes veškeré výčitky kvůli nedostatku pozornosti a touhu ze srdce jej milovat, byla její bezprostřední reakcí otázka, co si s ním během společných chvil počne.⁴⁹ Jisté je, že ji s ním pojily mnohé identické povahové rysy. Je pozoruhodné, že podobně jako byla Terezie pro svého otce *královničkou*, byla Etty tím svým překřtěna na *královnu*, přesněji na *malou královnu Ester*.⁵⁰

V samém počátku deníkových záznamů si Etty poznamenává své sebehodnocení: intelektuálně výrazně nadaná, v okolí probouzí dojem silného člověka, ona sama však ví, že je to síla pouze zdánlivá, neboť v hloubi svého nitra není ničím jiným, než *ustrášenou chudinkou*.⁵¹ Její otec jí údajně přirovnával k *Donu Quijotovi ve spodničkách*, jakýsi Švýcar k *ruské Carmen*, sama o sobě čas od času mluvila jako o *divoké Kyrgyzce*.⁵² Své nitro charakterizovala jako plné zmatku, domýšlivosti, polovičatosti, komplexů méněcennost, neschopnosti žádat o pomoc a hledání rovnováhy mezi introvertní a extrovertní stránkou své osobnosti. To vše se v neutuchajícím chaosu prolínalo s touhou po čistotě a harmonii světa vnějšího stejně jako vnitřního.⁵³ Pravděpodobně všechny tyto aspekty nejisté osobnosti v kombinaci s rodinným zázemím vyústily do psychosomatických potíží a sklonů k depresím. Ettyino tělo bylo takto zatíženo prakticky po celý život. Organismus se jí pravidelně připomínal rozličnými symptomy, ať už bolestí břicha, únavou, nevolností, závratěmi, bolestí hlavy, či ekzémem, od nichž si Etty pomáhala obrovským množstvím léků.⁵⁴

Stejně jako Terezie, byla Etty pro své okolí výrazná pro svůj okouzlující smysl pro humor a veselost, v nichž tkvěly účinné nástroje, jimiž těšila bližní.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 91.

⁵⁰ Srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek v propasti zla. Život Etty Hillesum*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2016, s. 116.

⁵¹ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 22, 232.

⁵² FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 19.

⁵³ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 56; HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce. Dopisy z let 1941 – 1943*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 44-45.

⁵⁴ FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 87.

Nepopsali bychom Etty dostatečně plasticky, kdybychom se vyhnuli výraznému rysu její osobnosti, jímž je sexualita. Během svých studií vrostla do intelektuálního prostředí, které s sebou neslo uvolněnost mravů a projevilo se mimo jiné v Ettyině sexuální nespoutanosti. Nepochybně u mužů hledala lásku, jejíž deficit cítila v rodině, a v tomto směru si nekladla téměř žádné hranice. Prošla si mnoha milostnými vztahy a sama sebe hodnotila jako dobrou milenkou, nicméně ve svém deníku připouští, že všechny tyto avantýry jí nepřinesly nic víc než neštěstí a vnitřní rozpolcenost, a že jejich podstatou byla v první řadě zvědavost.⁵⁵

2.2.3 Resumé

Porovnáme-li výchozí pozice obou žen a zázemí, z něhož vyšly, zdá se, že nemohou být rozdílnější. Jako by jedno bylo přímou opozicí druhému. Přesto si nelze nevšimnout, že jejich duše byly shodně vystaveny jakémusi otřásání, které způsobily vnější okolnosti. U Terezie se jednalo zejména o zásadní zlom způsobený smrtí matky, na nějž navázaly další stresující okolnosti, u Etty zřejmě nešlo o žádnou konkrétní těžkou situaci, ale o dlouhodobé působení dusivého rodinného klimatu.

Jejich vnitřní uspořádání se naproti tomu jeví v mnoha ohledech podobné, či dokonce identické: spíše labilní osobnosti, které neoplývaly přílišnou sebejistotou a měly sklony k psychické deprivaci a emočnímu strádání. Přesto byla jak duše křesťanskou láskou obklopené Terezie, tak duše liberální Etty vybavena neobyčejnou citlivostí, která zachycovala nejjemnější pohyby vnitřního i vnějšího dění a svou vrozenou touhou po dobru vytrvale, byť nevědomě, směřovala k zásadnímu obrácení.

⁵⁵ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 22, 36.

2.3 Nástroje obrácení

Pán Bůh musel udělat malý zázrak, aby mi dal v jediném okamžiku vyrůst, a tento zázrak udělal jednoho nezapomenutelného Vánočního dne.⁵⁶ (Terezie z Lisieux)

„Myslím, že si definitivně přivlastním 3. února jako své narozeniny: je to mnohem skutečnější datum než 15. ledna, kdy mi byla přestřižena pupeční šňůra.“⁵⁷ (Etty Hillesum)

Boží milost neúnavně pracuje pro všechny duše a je jen na nich, jak na rozličná vnuknutí reagují, jak rychle a zda vůbec pochopí, že pouze na přimknutí se k Nebeskému Otci závisí jejich štěstí a naplnění. Bez lidské spolupráce je snaha Ducha Svatého o probuzení o očištění duše vždy neplodná. A protože lidské nitro je v každém jednotlivém případě formováno specificky, volí Bůh vždy takové nástroje obrácení, které jsou přizpůsobeny stupni či způsobu vnímavosti konkrétního člověka. Mohlo by se zdát, že v tomto ohledu to měla Terezie o mnoho jednodušší, že vlastně žádné hlubší obrácení díky své kvalitní křesťanské výchově nepotřebovala. Jak ale uvidíme dále, nebylo tomu tak, a i ji čekalo na cestě mnoho zkoušek a dalších odvážných „fiat“ Bohu.

2.3.1 Terezie

Všichni autoři, kteří se hlouběji zabývají duchovním životem svaté Terezie z Lisieux, se shodují v tom, že ačkoli byla Terezie do víry a vztahu s Bohem vrostlá od narození, skutečným momentem jejího obrácení a odpoutání se od toho, co svazovalo její nitro, byla tzv. *Vánoční milost* roku 1886, kdy bylo Terezii bezmála čtrnáct let.⁵⁸ Sama Terezie to ostatně ve svých autobiografických spisech potvrzuje. Před tímto dnem jsme viděli dívku zamilovanou do Boha, ale krajně přecitlivělou, nezdravě závislou na svých blízkých, s velikou potřebou uznání.⁵⁹ Nacházela se uzavřená v jakémsi úzkém kruhu, odkud se nemohla dostat ven, přestože v ní byla pevně usazena touha po svatosti.

⁵⁶ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 117.

⁵⁷ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 367.

⁵⁸ V souladu se zavedeným územím užíváme velké V.

⁵⁹ PHILIPPE, Jacques. *Cesta důvěry a lásky. Inspirace Terezie z Lisieux pro 21. století*. Praha: Paulínky,, 2014, s. 23.

Připomeňme si tedy krátce, co ona zmiňovaná *Vánoční milost* způsobila. V té době se s Terezkou coby nejmladší, a tedy rozmazlovanou dcerou – stále zacházelo jako s malým dítětem. To obnášelo i každoroční přípravu dárků do střeveců u krbu. Pan Martin, ačkoli byl velmi milujícím otcem, byl touto tradicí již unaven a po příchodu domů z půlnoční mše svaté se neubráníl poznámce, kterou adresoval Tereziině sestře Celině: „Naštěstí je to letos naposled.“ Terezii ta nedopatřením zaslechnutá věta ranila a prvotní reakcí bylo pokušení rozplakat se, tak jak to u ní bývalo obvyklé, a zkazit tím celé rodině Štědrý večer. Z jakéhosi silného vnitřního impulsu ovšem spolkne slzy, potlačí bušení srdce, seběhne ze schodů k ostatním a radostně se začne věnovat dárkům. Tímto sice bleskovým, nicméně překvapivě intenzivním *okamžikem přerodu* Terezie znovu nabývá psychickou rovnováhu, kterou ztratila po smrti matky, a tak tomu zůstane až do konce jejího života. Vlastními slovy dotvrzuje, že Ježíš v ní v jediném okamžiku vykonal to, co ona by nezvládla ani za deset let.⁶⁰ Terezie neprožila žádný citelný otřes a nedokázala konkretizovat okamžik, kdy se ona proměna udála. Konstatuje prostě, že ve chvíli, kdy scházela ze schodů k rodině, byla již hotovou věcí. Díky nezaslouženému obdarování, o němž píše svatý Pavel: „Z jeho milosti však docházejí ospravedlnění zdarma.“ (Řím 3,24), zakusila léčivý dotyk Ducha Svatého a do jejího srdce vstoupila láska k bližním a potřeba zapomínat na sebe. Rodinný lékař Martinových následně hovoří o okamžitém a definitivním uzdravení z vleklých neurologických potíží, k němuž jistě částečně přispěla Tereziina vůle, nicméně samotný volní akt nedokáže způsobit duchovní účinek této povahy.⁶¹

2.3.2 Etty

V případě Etty Hillesum přisoudil Bůh roli prostředníka obrácení její duše člověku. Na jejím životním příběhu se rovněž velmi jasně zjevuje, že mnohdy to jsou právě tíživé okolnosti, z nichž rostou ty nejlepší plody, protože všemohoucí Bůh dokáže

⁶⁰ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s.117-120; MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 26-28; Philippe 23-25; ANGE, Daniel. *Rány zhojené láskou. Působení Ducha svatého v Terezii z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 17-18; TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím misionářům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 32; GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 54-55; MOLINIÉ, Marie Dominique. *Vybírám si všechno*, s. 48-49.

⁶¹ MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 27-28.

obrátit vše zlé v dobré. v tomto duchu lze chápat také Ettyiny zmíněné psychosomatické potíže, které jí výrazně znepríjemňovaly běžný život, a staly se pro ni jakýmsi začarovaným kruhem, v němž se její tělo a psyché soustavně nořily do bolesti. V naději na vyléčení navštívila psychochirologa Julia Spiera.⁶² Sama Etty den své první návštěvy u Spiera o něco později nazve skutečným datem svého narození. Tehdy se totiž zrodila její duše a jejím porodníkem se stal právě Spier.⁶³ Celý její život, doposud kontinuálně zmatený, dostane nový, tentokrát pevný směr, respektive právě onen pevný bod, který postrádala v rodičovské výchově. Jako by se v tomto zásadním setkání odrážela první stránka Bible, kde v popisu stvoření Bůh ve svém plánu vychází právě z chaosu.⁶⁴ Julius Spier byl tím poslem, který zprostředkoval Ettyino setkání s Bohem a otevřel její srdce pro Ducha Svatého, či jinými slovy pro proměnu chaosu v harmonii. Vyhlášený terapeut, jednou tak starý než ona, na Etty ihned silně zapůsobí svým nepopíratelným charismatem, kterým okouzloval zejména ženy, a pojme k němu obrovskou důvěru. Vysvětlí jí, že to, co je v hlavě, musí také sestoupit do srdce, což ji přiměje k tomu, aby začala pečlivě zkoumat svůj vnitřní život a snažila se v něm pojmenovat a pochopit to, z čeho měla dříve strach.⁶⁵ Na jeho popud si začne psát deník⁶⁶, který plní jednak funkci psychotherapeutickou, jednak tříbí její literární schopnosti, neboť Etty se toužila stát spisovatelkou a deníky zamýšlela v budoucnu použít jako materiál pro román.⁶⁷

Ač byl Spier německým Židem, jeho duše byla v mnoha směrech ovlivněna křesťanstvím. Vynikala neobyčejnou citlivostí, jež byla nasměrována k lásce

⁶² Srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 21-23. Psychochirologie je terapií postavenou na názoru, že lidské dlaně jsou jakousi druhou tváří člověka, a že rozklíčováním významu jednotlivých rýh lze sebe sama opětovně přivést do souladu. K tomu, aby si Julius Spier zvolil psychochirologii jako své povolání, ho během dvouleté cvičné analýzy inspiroval C. G. Jung. (srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 8).

⁶³ Srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 367.; HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 216; HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 19-20; FERRI, Edgarda. *Un gomitolo*, s. 20-21, 24-30.

⁶⁴ FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s.19.

⁶⁵ BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 56.

⁶⁶ První zápisem z 8. března 1941 je dopis adresovaný Juliu Spierovi (srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 29-30). V denících ho Etty až na drobné výjimky důsledně označuje jako „S“.

⁶⁷ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 22.

k bližnímu a sebedarování.⁶⁸ Tyto aspekty budou o něco později výstižně charakterizovat také Ettyinu proměnu. Denně četl Bibli a naučil odkrývat její hloubku a krásu také Etty. Předával jí lásku ke svým oblíbeným autorům Tomáši Kempenskému či svatému Augustinovi a přivedl ji k modlitbě. Jeho prvotní vliv na Ettyin psychologický a spirituální růst je nezměrný, a přestože se jednalo o vztah nejednoznačný a komplikovaný, jenž se vyvíjel po ose terapeut – pacientka, zaměstnavatel – sekretářka, milenec – milenka, nakonec nad veškerou tělesností převážilo velmi silné duchovní přátelství.

2.3.3 Resumé

U Terezie i Etty tedy shodně vnímáme, že momenty, které byly přímými iniciátory proměny srdce, postrádají navenek jakoukoli stopu zázračnosti. Naopak se jeví jako velmi všednodenní a nikterak pozoruhodné. Terezie byla zasažena pramálo citlivým vyjádřením svého milovaného otce, Etty si hodlala vyřešit své psychické a fyzické potíže a nic jiného od terapeutického sezení zřejmě neočekávala. Svatá Terezie z Ávily řadí tento typ milosti do kategorie hlubokých milostí, které se ovšem navenek nijak zřetelně neprojeví. Boží milost zde pracuje zcela odlišným způsobem, než tomu bylo v případě dramatického obrácení svatého Pavla.⁶⁹ To, co se s jejich životy dělo dále, má ovšem shodně všechny přívlastky zázraku a nelze pochybovat o tom, že byly od onoho „dne D“ uchváčeny Duchem Svatým, jenž řídil jejich kroky. Jak u Terezie, tak u Etty jím započalo skutečné osvobození ducha včetně zbavování se pout, která je zaměřovala k sebestřednosti. V jistém slova smyslu se tedy jednalo zároveň o uzdravení.

Bůh pro své záměry skutečně často volí skromné a nenápadné prostředky, jejichž mimořádný význam mnohdy dokážeme docenit až ze zpětného pohledu. Uvědomíme-li si velikost daru, který v prosinci 1866 Terezie obdržela, může se nám jevit podivuhodným, že se o něm zmiňuje pouze jednou, a to poměrně stručně ve svém

⁶⁸ BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 23-24. Na Spierově náhrobku na amsterdamském hřbitově můžeme číst: „Vyučoval a žil motto: ‘Staň se tím, kým jsi...’ ‘Nyní trvá víra, naděje a láska, tato trojice. Ale největší z nich je láska.’“ (srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s.14).

⁶⁹ MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 28.

rukopise, a o něco později, přesněji roku 1896, v dopise abbé Roullandovi. V něm tuto noc nazývá velmi expresivně nejvýznamnější den milosti a noci svého obrácení: „V této požehnané noci (...) mě Ježíš, který se stal dítětem z lásky ke mně, vyprostil z plének a z dětských nedokonalostí. Tak mě přetvořil, že jsem se už nepoznávala. Bez této změny bych byla zůstala ještě mnoho let ve světě.”⁷⁰

O tom, jak moc si Etty uvědomovala Spierův význam pro svoji duchovní cestu, jak ji ovlivnil v těch naprosto nejzásadnějších věcech, a jak ji otevřel pro lásku, svědčí její vlastní slova, která si zapsala do deníku těsně před jeho smrtí: „Uvolnil jsi ve mně síly, které mám teď k dispozici. Učil jsi mě svobodně volat Boží jméno. Byl jsi prostředníkem mezi mnou a Bohem a teď jsi ty, můj prostředník odešel přímou cestou k Bohu a já cítím, že je to tak dobře. Teď chci být zase já prostřednicí pro ty, které se mi podaří oslovit.”⁷¹

Pro obě začal nový úsek jejich cesty, z něhož už se nikdy nevrátily zpět.

2.4 Bůh Terezie, Bůh Etty

Ach, jak veliké je jeho milosrdenství! Budu je moci vyzpívat až v Nebi...⁷² (Terezie z Lisieux)

Stále se trochu stydím, když píši o těch nejintimnějších z intimních věcí. Jsem mnohem stydlivější, než kdybych měla psát o svém milostném životě. Ale je vůbec něco tolik intimního, jako vztah člověka a Boha?⁷³ (Etty Hillesum)

Nyní se pokusíme na základě dostupných materiálů, tedy vlastních zápisů obou žen a literatury, která se jejich životním příběhem a spiritualitou zabývá, načrtnout jejich představy o Bohu, to, na čem byl postaven jejich vztah s ním, to, díky čemu jim dával sílu překonávat náročné zkoušky.

2.4.1 Terezie

⁷⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím misionářům*, s. 32.

⁷¹ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 200.

⁷² TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 311.

⁷³ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 474.

Opětovně by se z logických úvah opírajících se o poznání Tereziina idylického rodinného zázemí naplněného vzájemnou láskou, ve kterém Boha doslova vdechovala, mohlo zdát zbytečné snažit se v jejím vztahu k Bohu objevit body, na nichž je zjevné, že procházel vývojem a nebyl v zakonzervované podobě generován zároveň s jejím zrozením. Ale i svatá Terezie musela podstoupit nevyhnutný proces pochopení Boha a poznání jeho plánu s ní.

Od raného dětství vnímala Boha jako otce, a není pochyb o tom, že jí to bylo velmi usnadněno jejím rodinným životem.⁷⁴ Její otec byl skutečně výjimečný člověk, s nímž ji pojila mimořádná náklonnost, a to se projektovalo i do jejího vztahu s Otcem v Nebesích. Je nezpochybnitelné, že právě postava vlastního otce utváří náš vztah k Bohu z velké části. Terezie nevědomky aplikovala metodu *via excellentiae*, která je cestou stupňování. Veškerou něhu, starostlivost a dobrotu, kterou jí zahrnoval její pozemský otec, zveličila ve vztahu k Bohu až do krajnosti. Bůh se takto zhmotnil v její mysli a zejména v jejím srdci (neboť žila především srdcem) jako nejněžnější a nejláskyplnější otec, jako absolutní ztělesnění otcovské lásky. Je to pro ni naprosto přirozené a zároveň velmi prosté a Terezie se touto primární důvěrou pro nás stává doslova živým výkladem evangelia. Z tohoto kořene vyrůstá celá její spiritualita, jež obsahuje lásku Božího dítěte, pokoru, důvěru, odevzdanost a radost.⁷⁵ Je to láska prostá strachu.

Terezie již od velmi raného věku toužila být světicí, a to nikoli ze světské ctižádostivosti, ale výhradně proto, aby mohla milovat Boha celou silou, celým srdcem, celou myslí. Tuší, že Bůh je všechno, a cokoli světského je vedle něj marnost. V tomto směru do ní byla vložena instinktivní jistota, kterou získali někteří svatí, kupříkladu svatý Augustin, až v důsledku velmi dlouhé a bolestné zkušenosti.⁷⁶

Tereziiným přesvědčením je, že Bůh se stává chudým, abychom mu my mohli prokazovat svoji lásku. Doslova: „(...) nastavuje nám ruku jako žebrák (...). On chce

⁷⁴ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 24.

⁷⁵ LIAGRE, P. *Duchovní cvičení se svatou Terezií z Lisieux*. Vydání druhé. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 11-12.

⁷⁶ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 265; SION, Victor. *Duchovní realismus Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992, s. 34.

naši lásku, žebrá o ni.”⁷⁷ Bůh se nám v Tereziiných představách vydává na milost a nemilost a nechce si vzít nic, co mu sami nechceme dát. Velmi záhy tak dospěla k pro ni nejpodstatnějšímu rysu Božího otcovství, a tím je Boží milosrdenství, Boží odpuštění. Je bezelstně přesvědčena, že Bůh dokonce již předem odstraňuje kamínky z cesty, aby nezakopla, že odpouští ještě předtím, než zhřešila.⁷⁸

Terezie vždy vnímala Boha jako osobu a nikdy se od něj neodpoutala. Ve zcela intimní důvěrnosti žije zejména s Ježíšem, který je pro ni skutečně vším. Sjednocuje se s ním v tajemství jeho dětství, v jeho maličkosti a chudobě, a ještě více v jeho utrpení. Nechává se jím absolutně vést, vztahy mezi Terezií a Ježíšem jsou živé a velmi něžné, jako by každé straně záleželo pouze na tom, aby Milovanému dávala přednost přede vším ostatním, aby mu darovala tu největší něhu. Velmi si uvědomuje – a dělá to opět s dojemnou prostotou – , že Ježíš po ní nekonečně touží, že hledá její lásku a prosí o celé její srdce.⁷⁹ V posledním velkém rukopisu, který Terezie napsala, a jenž lze chápat jako jakési shrnutí životní zkušenosti a poselství, vyznává svou lásku osobně Ježíši takto: „Můj Ježíši, snad je to iluze, ale připadá mi, že nemůžeš naplnit duši větší láskou, než jakou jsi naplnil moji duši (...), tady na zemi si nedovedu představit nezměrnější lásku, než jakou se ti zalíbilo mě zdarma zahrnout bez jakékoli mé zásluhy.”⁸⁰

2.4.2 Etty

Ettyin pozemský čas, který jí bylo dopráno prožívat v Boží přítomnosti, je mnohem kratší, než tomu bylo u Terezie, zhruba dva a půl roku. Byly to však roky nesmírně intenzivní a obraz Boha v nich nabýval postupně jasnějších kontur. O tom, jaký byl vlastně její Bůh, existují mezi autory, kteří se tímto tématem zabývali a zabývají, několik teorií. Na slovo „Bůh” narážíme už v jejích prvních deníkových zápisech, zdá se však, že v té době ho používá spíše jaksi neuvědoměle. Osobně byla ke slovu

⁷⁷ TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 179.

⁷⁸ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 103-104.

⁷⁹ SION, Victor. *Duchovní realismus*, s. 80, 83.

⁸⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 326-327.

„Bůh“ zpočátku velmi ostražitá, pokládala ho za poněkud primitivní a tvrdila, že ho vlastně nepotřebuje.⁸¹ Snad byla v tomto ohledu ovlivněna C. G. Jungem, jehož dílo vášnivě studovala, který byl toho názoru, že slovo „Bůh“ je jen jakousi metaforou či podpůrnou konstrukcí.⁸² Výraz se jí zdá příliš zprofanovaný a používaný víceméně mechanicky na to, že má označovat někoho, kdo naprosto radikálně přetvořil její život. Přesto jí nakonec na pojmenování oné tajuplné a nepopsatelně krásné zkušenosti v jejím nitru žádný jiný výraz nezbude. Obvyklou a naprosto legitimní otázkou komentátorů její spirituality je, zda Etty přijala Boha ve smyslu podvědomí, jak to chápal Jung, či ho vnímala jako někoho, kdo je odlišný od ní samé, nebo zda byl Bůh pouhou projekcí jí samé.⁸³ Jisté je, že její Bůh přebývá v ní samotné, v hloubi jejího srdce. Není v žádném případě totožný s představou Boha, který dlí v nedostižných výšinách, ale přebývá tam, kde je život. V tomto směru nelze přehlédnout vliv R. M. Rilkeho, kterého Etty velmi milovala. Jeho *Knihu hodinek* měla téměř vždy při sobě, vezla si ji také do Westerborku.

V srpnu 1941 nacházíme v jejím deníku zápis vyjadřující, že Bůh, s nímž se setkává, odpovídá tomu nejlepšímu z ní samé.⁸⁴ O necelý rok později o slovu „Bůh“ píše, že je jen alternativním výrazem pro dobrodružství, které se odehrává v jejím nitru.⁸⁵ A o další tři měsíce upřesňuje: „A toto bytí samo, to nejhlubší a nejbohatší ve mně, v čem spočívám, nazývám 'Bůh'.“⁸⁶ V těchto případech se zdá, že „Bůh“ je prostě příhodným názvem pro Ettyiny nejhlubší hlubiny srdce. Jistě to má co do činění také se způsoby Spierovy terapie, která stojí na obrácení se do vlastního nitra. Dle názoru

⁸¹ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 643.

⁸² PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum: For God and with God. *The Way* 2005, roč. 44, č. 1, s. 10. Uvádí se zde, že v červnu 1942 užila Etty výrazu „Bůh“ ve svých denících 37x, v červenci 82x a 92x mezi 15. zářím a 13. říjnem 1942. Klaas A. D. Smelik zmiňuje, že deníky, v nichž Etty oslovuje Boha a hovoří s ním, jsou sešity 10 a 11. V desátém oslovuje Boha 40x, v jedenáctém dokonce 59x. Ve třetím sešitě se oproti tomu slovo „Bůh“ objevuje pouze 3x. (srov. SMELIK, Klaas A. D. *Il concetto di Dio in Etty Hillesum*. Sant'Oreste RM: Apeiron Editori S.n.c., 2014, s. 21). Jakkoli tedy Etty považuje slovo „Bůh“ za zbytečné, v jejích spisech se vyskytuje více než 400x (srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 41).

⁸³ PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 11.

⁸⁴ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 141-142.

⁸⁵ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 643.

⁸⁶ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 204.

Klaase A. D. Smelika v tom nesmíme přehlédnout právě ono napodobení literárního modelu, jenž použil Rilke v *Knize hodinek*.⁸⁷

Ačkoli Ettyin Bůh byl přítomen v jejím nitru a ona s ním důvěrně hovořila, rozhodně ho nesmíme ztotožňovat s nějakým dětským *imaginárním přítelem*.⁸⁸ Jakmile narůstá její osobní zkušenost s Bohem, jakoby jeho obraz začal vystupovat z mlhy a dostával naprosto konkrétní tvary. Stává se pro ni partnerem ke kontinuálnímu dialogu, je pro ni oním „Ty“, kterému se svěřuje se svými myšlenkami, emocemi, plány, a jež má svrchovanou moc nad jejím životem. Takto uvádí do života myšlenku Martina Bubera, tedy jednoho z autorů, kterého Etty s oblibou četla, jenž vztah mezi Bohem a člověkem definuje jako vztah Já-Ty.⁸⁹ Bůh jako *Ten druhý* je stále více tím, kdo ji vede za ruku ve všech trýznivých existenciálních situacích. Zároveň to nejhlubší a nejpodstatnější v ní naslouchá a komunikuje s tím nejhlubším a nejpodstatnějším v druhých. Jinak řečeno, Bůh naslouchá Bohu.⁹⁰

Její vidění Boha se také mění úměrně s tím, jak proniká do tajemství Bible, přijímá jej jako Stvořitele, který člověka učinil ke svému obrazu (srov. Gn 1,26-27). Zároveň však v jejím vidění pozorujeme jistý paradox spočívající v tom, že Ettyin Bůh je na počátku její duchovní cesty stejně jako Bůh Rilkeho mnohonásobně vzdálen teismu. Nikdy pro ni není transcendentním Bohem Starého zákona, neboť je to Bůh zranitelný.⁹¹ A tomuto Bohu je třeba neúnavně připravovat vlídný příbytek ve svém srdci.⁹² Mohli bychom říci, že Etty raději než by se pokoušela definovat slovo „Bůh“, touží Boha ochraňovat a také mu pomáhat. Lze to považovat za avantgardní přístup, jak se to může na první pohled jevit? Nenapsal už snad svatý Pavel, že jsme Božími služebníky (1 Kor 3,9; 1 Kor 4,1)? Etty si nesmírně přála, aby zůstala věrná svým slibům Bohu, aby byla jeho dobrým a věrným služebníkem.⁹³ Obdobně jako Dietrich Bonhoeffer, který ve své korespondenci uvádí, že „Bůh nespěluje všechna naše přání,

⁸⁷ SMELIK, Klaas A. D. *Il concetto di Dio*, s. 24.

⁸⁸ BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 39.

⁸⁹ SMELIK, Klaas, A. D., *Il concetto di Dio*, s. 25.

⁹⁰ HILLESUM, Etty. *Prerovaný život*, s. 204-205.

⁹¹ RILKE, Rainer Maria. *The Book of Hours: Prayers to a Lowly God*. Evanston: Northwestern University Press 2001, s. XV-XX.

⁹² Srov. RILKE, Rainer Maria. *The Book of Hours*, s. 191.

⁹³ PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 14.

ale splňuje všechna svá zaslíbení”⁹⁴, Etty Hillesum intuitivně rozpoznala paradox bezmocného a zranitelného Boha. Onou bezmocností ovšem má Etty na mysli to, že Bůh stojí vně lidských nesvárů a nemůže do nich zasahovat, pokud není aktivována vůle člověka. Přijímá přesvědčení, že Bůh plní svá zaslíbení prostřednictvím provázení a podpírání slabých lidských duší uprostřed zkoušek a utrpení. Bůh je zranitelný v důsledku toho, že nám svoji lásku ani vůli nevnučuje, ale naopak nám dává naprostou svobodu ho přijmout nebo odmítnout. Pro Etty je zcela jasné, že Bůh prosí člověka naprosto totožným způsobem, jako člověk prosí jeho.⁹⁵ Ve své překrásné modlitbě z 12. července 1942 Etty svěřuje Bohu: „Jen tohle jediné je mi stále více jasné: že nemusíš pomáhat ty nám, ale že my musíme pomáhat tobě, a tím nakonec sami sobě. To je to jediné, na čem záleží: zachránit v sobě kousek tebe, Bože.”⁹⁶ Skutečně v Bohu objevila pevný bod své pozemské existence, který do té doby tak zoufale postrádala: „Ty stále ještě nevidíš, můj Bože, že to všechno tady je jen tekoucí písek, kromě tebe.”⁹⁷

Ettyin Bůh není jednoduše specifikovatelný. Nebyla spojena s žádnou konkrétní konfesí, její deníky nesevďčí ani o takovém objevení židovské identity, které by jí vedlo k přijetí náboženských úkonů judaismu.⁹⁸ Její rodina se naprosto asimilovala v moderní západní společnosti té doby a rozhodně nelze hovořit o rodině praktikující. Nicméně spolu se Spierem sdílí veškeré utrpení, jemuž je v té době vystaven její národ, jenž nazývá *svým lidem*. Prožila takové setkání s Bohem a přiblížila se k němu natolik, že u ní můžeme rozeznat působení milosti tak, jak jí rozumíme v křesťanství. Vůči křesťanské víře neprojevila jedinou známku nechuti či odporu,⁹⁹ zároveň jí ovšem působil velké zklamání určitý druh exhibicionismu v jistých křesťanských kruzích. Jak

⁹⁴ BONHOEFFER, Dietrich. *Na cestě k svobodě (Listy z vězení)*. Praha: Vyšehrad 1991, s. 249-250.

⁹⁵ BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 85.

⁹⁶ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 175.

⁹⁷ HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 144.

⁹⁸ BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 43.

⁹⁹ Někteří autoři trvají na tom, že během válečných let se Etty stala křesťankou, a snaží se propojit Etty s Edith Stein (srov. SMELIK, Klaas, A. D. *Il concetto di Dio*, s. 11). V jednom ze svých dopisů psaných z Westerborku Etty dojemně zmiňuje své okouzlení nad deportovanými řeholníky, kteří se i na takovém místě dokázali modlit stejně pokojně jako za zdmi kláštera (srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 66). Mezi těmito řeholníky byla také Edith Stein. Ačkoli si Etty v táboře této filosofky a bosé karmelitky všimla, není pravděpodobné, že spolu hovořily, ačkoli někteří badatelé jsou přesvědčeni o opaku (srov. SMELIK, Klaas A. D. *Il concetto di Dio*, s. 11-12).

poznamenává Paul Lebeau, když Etty mluví ke svému Bohu, nikdy nezmiňuje Krista. Nicméně v jejich spisech je natolik přítomná inspirace evangeliem, které se vzrůstající intenzitou četla, že odkaz na Krista je zjevný.¹⁰⁰ Etty je nepochybně žena věřící, ale odmítá jakoukoli militantní víru a nedůvěřuje žádnému náboženství náchylnému k fundamentalistickým formám.¹⁰¹ Přesto, že to, co prožívala, nechtěla spojovat s jakýmkoli specifickým vyznáním, bylo by dezinterpretací považovat její víru za vágní či výsostně subjektivní.

2.4.3 Resumé

Pokusili jsme se zde formulovat odpověď na otázku, kým byl Bůh pro Terezii a kým pro Etty, zda jej vnímaly obdobně, či dokonce totožně, a z čeho pramenily případné rozdíly. Je nutné uvědomit si v té souvislosti dvě velmi podstatné věci: jednak to, že ani jedna z nich po dobu, co žily s Bohem, o něm přes často velmi náročná období, nezapochybovala, jednak to, že byl pro obě doslova intimním přítelem, kterému připravily láskyplný příbytek ve svých srdcích. V něm měl onen Přítel vždy to nejdůležitější místo. Nebyl to Bůh, který na nás shlíží z výšin Nebes, ale Bůh, který nás neustále nese ve své náruči. Je pozoruhodné, že ani u jedné z nich nenacházíme sebemenší zmínku o strachu z Boha. Zvláště v případě Terezie je třeba povšimnout si doslova revolučnosti takovéto důvěrnosti a oproštěnosti od strachu. Přináší pozitivní pohled na lásku a staví se tak proti určitým akcentacím spirituality, jež v 17. století rozvíjí a v 18. století vyzdvihují tendence ztotožňovat Boha se Spravedlností a upozadřovat Boha jako Lásku a Milosrdenství.

Stejně tak u Etty můžeme její vztah s Bohem připodobnit ke vztahu milostnému, ačkoli je jasné, že u ní je proces poznávání Boha složitější. Zprvu netuší, co se v ní děje, je překvapená vpádem něčeho velmi silného a krásného do svého nitra a snaží se v tom opatrně zorientovat. Přesně to však odpovídá mystické zkušenosti hluboké víry,

¹⁰⁰ LEBEAU, Paul. *Etty Hillesum. Un itinéraire spirituel. Amsterdam 1941 – Auschwitz 1943*. Paris: Albin Michel, 2001, s. 151.

¹⁰¹ PLESHOYANO, Alexandra. *Etty Hillesum. L'amour comme „seule solution“. Une herméneutique théologique au cœur de mal*. Berlin: Lit Verlag, 2007, s. 78.

a tedy uchvácení Duchem Svatým.¹⁰² Slovo „Bůh“ u ní nemá vždy stejnou akcentaci, můžeme ovšem konstatovat, že ani ve fázi, kdy hovoří s oním „nejlepším ve svém nitru“, se nejedná o čistě osobní subjektivismus, kdy samotná existence Boha není vlastně podstatná. Ettyin pojem Boha se promění s počátkem jejího modlitebního života, o němž budeme pojednávat později, a postupem času nabývá v jejích denících stále většího významu, ačkoli je velmi obtížné vysledovat chronologii tohoto vývoje.¹⁰³

Opět musíme opakovat: přesto, že Terezie a Etty měly zcela rozdílný duchovní základ, přesto, že Ettyin Bůh je na rozdíl od Tereziina jednoznačně Trojičního Boha křesťanského nesnadněji zařaditelný, přesto, že jim byl na vědomé přebývání s Bohem ve světě vyměřen odlišný čas, přesto, že zvenčí se nic nezdá tak vzdálené představě blíženectví, jako karmelitka devatenáctého století a intelektuálka století dvacátého, přesto, že Etty Tereziiny spisy neznala, obě udivujícím způsobem shodně pochopily, že Bůh nás miluje nekonečnou láskou, že je tím, kdo po nás takovouto láskou touží a velmi žízní po tom, abychom jeho lásku přijali a předávali ji dále do světa. Toto je dle našeho názoru základní koncept Tereziina i Ettyina Boha. Byť je v jejich písemnostech občas používáno odlišných výrazů, což je způsobeno dobovou podmíněností, osobním charakterem, způsobem vyjadřování a podobně, tato harmonická jistota prosvítá všemi jejich texty, které o Bohu hovoří. A za tímto zásadním poznáním je třeba vidět evidentní dílo vanutí Ducha Svatého.

¹⁰² Srov. BÉRIAULT, Yves, s. 40.

¹⁰³ SMELIK, Klaas A. D. *Il concetto di Dio*, s. 25.

2.5 Cesta očišťování srdce, prostředky duchovního růstu, vanutí Ducha

Odedávna si už nepatřím, jsem úplně odevzdána Ježíšovi, může si tedy se mnou dělat, co se mu bude chtít.¹⁰⁴ (Terezie z Lisieux)

Začíná snad skutečně v mém životě nová etapa? Už ten otazník za větou ale není na místě. Ano, začíná nová etapa!¹⁰⁵ (Etty Hillesum)

Po svém obrácení tedy Terezie i Etty vložily svůj život zcela do Božích rukou. Vykročily jasným směrem, který neudávaly samy, ale nechaly se vést. Nastoupily skutečnou cestu očišťování srdce, kterou řídí Duch Svatý, a která se nikdy neobejde bez zápasů a zkoušek. A v jejich případě nešlo rozhodně o zkoušky, které by byly limitovány, a po jejich odeznění by opět nastalo něco, co lze přirovnat k bezstarostnému, bezbolestnému bytí. Naopak: obě byly konfrontovány se zkouškami, v nichž můžeme pozorovat eskalující sílu. Během zkoušky nejtěžší pak končí Tereziin i Ettyin život.

2.5.1 Terezie

Dle vlastních slov začíná pro Terezii obrácením o vánoční noci 1886 třetí období jejího života, které trvá až do posledního dechu, a které považuje za nejkrásnější v celém svém životě.¹⁰⁶ Je to čas, který lze přirovnat k jakémusi zotavování z nemoci, neboť se během něj důkladně očišťuje srdce. Zároveň však můžeme hovořit o něčem, co není nepodobné líbánkám, protože tento čas byl nejvíce naplněn Božími milostmi.¹⁰⁷ A to přesto, nebo spíše právě proto, že v něm bylo nejvíce utrpení a bolesti. v Terezii od tohoto důležitého bodu začínají žít Božské osoby zcela novým způsobem. Duch

¹⁰⁴ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 281.

¹⁰⁵ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 29.

¹⁰⁶ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 23, 120. První období sahá od Tereziina narození po smrt matky (Terezii byly čtyři roky), druhé od matčiny smrti po *Vánoční milost* (Terezie je téměř čtrnáct let) a třetí od této události až do konce života.

¹⁰⁷ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 120.

Svatý v jejím srdci rozněcuje příliv lásky a dosud nepoznaný elán. Její porouchaná duše, jež prožila stadium rozkladu, znovu povstává v jednotě s Bohem. Takové okamžiky lze nazvat *probuzením Boha*. Milovaný byl sice přítomen, ale člověk jeho přítomnost vnímal spíše přes jakýsi závoj. Teprve teď je duše probuzena z letargie a může s plným vědomím vnímat a zúročovat poskytovanou Boží milost. Onu *Vánoční milost* můžeme snad nejlépe charakterizovat jako milost síly, neboť v Terezii se obnovila, možná lépe řečeno umocnila, duševní síla, o níž přišla, když jí zemřela milovaná matka. Tuto sílu si poté už zachovala navždy. Již nebyla tou křehkou přecitlivělou dívenkou, ale započala takřka *obrť běh*.¹⁰⁸ Pokušení být v duchovní rovině hrdinkou a konat obrovské činy, kterým velmi často lidská bytost na počátku duchovního života podléhá, překonala s Boží pomocí tak, že se naopak umenšila až na úroveň malého bezmocného dítěte. A na tomto principu také následně postavila svoji životní pouť iniciovanou Duchem Svatým. Její originalita spočívá v tom, že ji Terezie opírá o prostotu, kterou umísťuje nikoli jako cíl cesty svatosti, ale naopak na samý její počátek jako východisko.¹⁰⁹

Prostředků, které jí na nedlouhé pozemské cestě očišťování srdce usnadňují spolupráci s ním, dostává hojnost. Mimořádné místo mezi nimi zaujímá její láska k Písmu Svatému. Nemálo komentátorů její spirituality klade důraz zejména na evangelní a pavlovskou inspiraci Tereziina poselství. Ze svého uchvácení biblickými texty se krásně vyznává v dopise abbé Roullandovi:

Někdy, když čtu jistá duchovní pojednání, v nichž je dokonalost ukazována za tisícerými překážkami, obklopená spoustou iluzí, můj ubohý rozumek se brzy unaví, zavřu učenou knihu, která mi působí bolení hlavy a vysušuje mi srdce, a vezmu si Písmo svaté. Potom se mi zdá všechno jasné, jediné slovo odhalí mé duši nekonečné obzory, dokonalost mi připadá snadná. Vidím, že stačí uznat svou nicotu a odevzdat se jako dítě do Boží náruče. Velkým duším, velkým duchům ponechávám krásné knihy, kterým nemohu rozumět a ještě méně je uplatňovat v praxi."¹¹⁰

Terezie se sytila Božím slovem denně, a to nejen proto, že Bible se na Karmelu v souladu s karmelitánskou řeholí rozjímá prakticky dnem i nocí. Trpí-li, pochybuje-li,

¹⁰⁸ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 118. Tento výraz je převzat z žalmu 19 a popisuje se jím pohyb slunce po klenbě nebe (srov. ANGE, Daniel. *Rány*, s. 25).

¹⁰⁹ LIAGRE, P. *Duchovní cvičení*, s. 88.

¹¹⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím*, s. 63.

touží-li, poskytuje jí Písmo svaté ten nejpříhodnější materiál k vyjádření vlastních myšlenek. Sílu čerpá zejména z evangelií, v nichž dokonale objevila jejich originalitu a svěžest. Pravdy v nich obsažené jsou pro ni jakoby stále nové. Učarovaly jí ty biblické postavy, jimž bylo mnoho odpuštěno, protože mnoho milovali. Je dojata jejich odvahou v lásce, neboť na lásce je postaven celý Tereziin duchovní život. Proto si mimořádně oblíbila podobenství o marnotratném synu, či příběh Marie Magdaleny.¹¹¹ Především v závěru života, kdy je její nitro utrpením očištěno až na samou podstatu, tedy na lásku, jsou Terezii velmi drahé pasáže z Ježíšovy velekněžské modlitby, z nichž jednu v autobiografických spisech v souladu s touhou, aby Pán po jejím odchodu ochraňoval její bližní, převádí do ženského rodu (Jan 17,20-26), a verše z Písně písní.¹¹²

Tereziina spiritualita však byla založena i na vlivech dalších duchovních autorů. Čte „matku Karmelu“ svatou Terezii z Ávily, po níž ji rodiče pojmenovali, mezi sedmnáctým a osmnáctým rokem se její duše živí především spisy svatého Jana od Kříže, který ji utvrzuje ve vnuknutích hovořících o nekonečné Boží lásce, jež intuitivně cítí. Je pro ni rádcem ve věcech rozvíjení lásky, a to především lásky k bližním.¹¹³ Terezie je svatým Janem od Kříže pohlcena do té míry, že se učí celé stránky z jeho spisů z paměti.¹¹⁴ V těžkých posledních letech, kdy prochází duchovní temnotou, jí tento světec poskytuje oporu v jejím tušení o nutnosti očišťování víry v temnotě a dává jasnou podobu Tereziině jistotě, že za oněmi srdce drásajícími temnotami se rozprostírá nekonečný oceán lásky.¹¹⁵

S postupující duchovní vyprahlostí její schopnost a touha po četbě utichla. Jak sama píše, byť by otevřela sebekrásnější a sebedojemnější knihu, jakoby se jí sevřelo srdce a zastavila mysl a vše v ní se bránilo rozjímání. Pomoc v takových chvílích nachází v *Následování Krista* Tomáše Kempenského, které patří již odedávna mezi její oblíbené knihy, ale především jsou to opět evangelia, jež jsou pro ni pravým pokladem odhalujícím jí svůj skrytý a tajemný smysl.¹¹⁶ Nechává tak na sebe v postoji klanění působit slova a skutky Pána Ježíše, touha milovat ho v ní vzrůstá.

¹¹¹ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím*, s. 70.

¹¹² Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 283-284, 324-328.

¹¹³ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 218.

¹¹⁴ MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 30.

¹¹⁵ MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 76.

¹¹⁶ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 218.

Písmo svaté je naprostým základem Tereziiny zbožnosti. s ním koná věrnou vnitřní modlitbu, aby tak přebývala slovy svaté Terezie z Ávily „v důvěrném vztahu přátelství s Tím, o němž víme, že nás miluje.”¹¹⁷ S Tereziinou modlitbou to ovšem nebylo tak dynamické, jako v případě svaté zakladatelky Karmelu, která prožívala četná vidění a extáze. Tereziina modlitba byla velmi prostá, obvykle se jí při ní nedělo nic spektakulárního, ale vše důležité jí bylo během rozjímání uloženo Duchem Svatým do srdce pro pozdější použití v pravou chvíli. Terezie velmi těžko praktikuje tichou vnitřní modlitbu, jak ji v tradičním smyslu chápe její řád, nesnadné je pro ni odříkávat naučené modlitby, přiznává celoživotní potíže s modlitbou růžence, a také usínání při vnitřní modlitbě a při díkůčinění.¹¹⁸ Netrápí se tím však a v souladu s tvarem své duše stejně jako děti, které neumějí číst, zcela prostě říká Pánu Bohu to, co mu chce říci, bez umělých frází, stylizace a složitě konstruované metody. Pokud je mimořádně vyprahlá, odříkává velmi pomalu *Otčenáš* a poté modlitbu *Anděl Páně*. Tímto způsobem je nepřetržitě spojena s Kristem: „Pro mne je modlitba vzlet srdce, je to prostý pohled k Nebi, je to zvolání vděčnosti a lásky ve zkoušce i v radosti. Zkrátka, je to něco velkého, nadpřirozeného, co mi rozšiřuje duši a spojuje mě s Ježíšem.”¹¹⁹ Vždy je to upřímná modlitba srdce, které žízní po Bohu. A žízni tolik, že se zcela přirozeně propojí s darem slz. Je to zkušenost, při níž člověk v modlitbě vnímá zcela mimořádnou přítomnost Boha a srdce se zmítá mezi nevýslovnou radostí a vděčností a zároveň pocitem nehodnosti tak velkého daru Boží blízkosti.¹²⁰

Naprosté spojení s Ježíšem Terezie silně pociťovala také při svatém přijímání. Pro všechna její eucharistická setkání s Milovaným platilo údajně to, co prožila při svém prvním svatém přijímání: místo pouhého pohledu na Ježíše došlo k úplnému splynutí, už nebyli dva, Terezie zmizela, stejně jako se kapka vody ztrácí v oceánu. Už tu byl pouze Ježíš, jenž jí k její úlevě zbavil svobody, která jí naháněla strach. Její křehkost se potřebovala v Eucharistii spojit s Božskou silou.¹²¹ Terezie chovala obrovskou úctu k Eucharistii a také bezbřehou touhu přijímat tak často, jak jen to je možné, což tehdy nebyla obvyklá svátostná praxe, a bylo vždy nutné požádat o dovolení svého

¹¹⁷ TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Život*. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny, 1991, s. 69.

¹¹⁸ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 198.

¹¹⁹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 308-309.

¹²⁰ BÉRIAULT, Yves, *Boží svědek*, s. 80.

¹²¹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 94.

zповědníka. Zpočátku byla v tomto směru málo odvážná, ale postupně nabyla přesvědčení, že je naopak více než nutné svěřit svému zповědníku touhu přijmout svého Boha. Na tehdejší dobu se jeví téměř revoluční její názor, že Bůh nesestupuje každý den z Nebe jen proto, aby zůstal nepovšimnut ve zlatém ciboriu, ale že žízní po tom, aby našel jiné Nebe, které považuje za nekonečně dražší nežli to první, totiž Nebe naší duše.¹²² Dostala tu milost, že mohla přijímat Ježíše v Eucharistii mnohem častěji, než by se odvážila doufat.

Můžeme s přesvědčením říci, že formování Tereziiny duše by neprobíhalo bez přičinění Matky Boží. Jednak vyrůstala v prostředí prodchnutém hlubokou mariánskou úctou, jednak prožila v dětství s Pannou Marií zkušenost opravdového zázraku, kdy byla v těžké nemoci uzdravena milostí jejího úsměvu.¹²³ Terezie byla její oddanou ctitelkou celý život. Chovala v sobě velký sen vyjádřit básnickým způsobem všechnu vděčnost a obdiv, který k ní chová a oslavit ji nikoli především jako nepřístupnou a vzdálenou *Královnu*, ale na prvním místě jako něžnou a milující *Matku*. V závěru života skutečně takový hymnus o Mariině prostém životě z víry napsala.¹²⁴

Velikou příležitost k očišťování srdce vidí Terezie již od dětského věku ve svátosti smíření, k níž přistupuje často a ráda. Před svou první svatou zповědí měla dokonce v úmyslu říci knězi, že ho z celého srdce miluje, protože prostřednictvím jeho osoby dostane příležitost mluvit s Bohem. Velkým zlomem v této oblasti pro ni byla duchovní cvičení v říjnu 1891, kdy procházela náročnými duchovními zkouškami, které jí podsouvaly otázku, zda vůbec existuje Nebe. Neměla nejmenší chuť k tomu, aby o těchto stavech, jimž sama dobře nerozuměla, komukoli vyprávěla. Měla za to, že je nedokáže přesně vyjádřit. Když předkládala svou touhu po Bohu a lásce kněžím, odbývali ji většinou nabádáním k tomu, aby byla především dobrou řeholnicí a nesnažila se mířit příliš vysoko. Dávali jí tedy odpověď, která přesně odpovídala dobovému smýšlení stále postiženému duchem jansenismu. Tehdy ale dostala možnost znovu poznat, že Kristus je jejím věrným průvodcem. Sotva Terezie vstoupila do zповědnice, její duše se uvolnila. Otec Alexis Prou dokonale rozluštil její obsah, jako

¹²² Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 128.

¹²³ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 82-84; THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes*, s. 22-23.

¹²⁴ Báseň s názvem *Pourquoi je t'aime, ô Marie! (Proč tě miluji, Marie!)* z roku 1897. THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes*, s. 750-756.

by to byla otevřená kniha, v níž on četl daleko lépe než sama Terezie. Díky tomuto Božímu nástroji pochopila, že její chyby Boha neurážejí, pouze jsou pro ni lekcí pokory a pro něj povzbuzením k lásce. Nikdy předtím Terezie nic takového neslyšela. Důsledkem této události bylo to, že z jejího srdce byla odstraněna překážka obav, která bránila jejímu duchovnímu růstu. Františkánským duchovním, kterého již nikdy víc neviděla, byla doslova s plnými plachtami spuštěna na vlny důvěry a lásky, které ji silně přitahovaly, ale po nichž se neodvažovala plout. Tato svátost smíření jako by uzavřela další etapu Tereziina očišťování.¹²⁵

Lze konstatovat, že od tohoto bodu se také začala rozvíjet a naplno uplatňovat Tereziina charismata, nepochybně i díky tomu, že pro ně měla Terezie jasný cit a dokázala s nimi pracovat způsoby, díky nimž její pozemská služba Bohu vydávala hojné ovoce. Je nutné podotknout, že v době Tereziina života byly termínem *charismata* označovány výjimečné mystické jevy, které jsou vyhrazeny pouze velkým světcům. Vžitě bylo také vnímání charismat jako něčeho, co je překonáno, neboť byla určena pouze pro rozvoj rané Církve. Terezie ovšem svým prostým a formalismem nezátíženým křesťanským rozumem pochopila, že milost Ducha není určena pouze pro vyvolené, ale je nabízena každému. Ví také velmi dobře, že toto obdarování není určené k jejímu prospěchu, ale proto, aby z něj čerpali užitek ostatní.¹²⁶ Svůj postoj k řízení charismat Duchem Svatým objasňuje velmi jednoduše: „(...) cítím, že je ve mně, v každém okamžiku, vede mě a vnuká mi, co mám říkat nebo dělat. Odhaluji právě ve chvíli, kdy to potřebuji, světla, jež jsem dosud neviděla, (...).“¹²⁷ Za její základní charisma můžeme považovat milosrdenství, kterým jsou následně prozařována charismata další. Tak vzdělává, povzbuzuje a těší prostřednictvím daru prorokování (srov. 1 Kor 14,3), některé spolusestry se dokonce domnívají, že Terezie čte v jejich duších, neboť dokáže odhadnout skrytá rozpoložení jejich nitra, či je předběhne a řekne předem, co si myslí.¹²⁸ S tímto darem úzce souvisí schopnost utěšovat a povzbuzovat, který se mimořádně krásným způsobem projevuje například v době, kdy jí byli matkou představenou svěřeni do péče dva kněží-misionáři, s nimiž si dopisovala v posledních

¹²⁵ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 210-211; THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes*, s. 40; MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 31.

¹²⁶ ANGE, Daniel. *Rány*, s. 71-75.

¹²⁷ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 219.

¹²⁸ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 309.

měsících svého života. Terezie, ač sama na pokraji fyzických sil, disponuje stále svěžím duchem a s dokonalým jemnocitem pochopí povahy svých duchovních bratří. s neobvyklou důvěrností, jež je opřena o víru v Boží posvěcení těchto vztahů, která ale není právě typická pro řeholnici 19. století, zvládá oba kněží na dálku zásobovat povzbuzením a učít je důvěře v Boží lásku. V klášterním prostředí se také umocní její talent k vedení duší, který uplatní ve službě výchovy novicetek. Třebaže si ani trochu nepotrpí na změkčilé něžnosti, sestry její přístup milují z přirozené potřeby pravdivosti.¹²⁹ Všechny její dary pak byly pod kontrolou daru rozlišování, který jí byl rovněž dopřán v hojné míře. Disponovala ostrým vnitřním zrakem a spolusestry věřily, že je skutečně inspirovaná Duchem Svatým, jenž skrze ni promlouvá. Sama Terezie přitom působila tak přirozeně, že se zdálo, že si milost, která v ní koná, vůbec neuvědomuje.¹³⁰

Své dary využila beze zbytku, a to, že díky své hluboké spolupráci s Boží milostí¹³¹ tak rychle postupovala na cestě svatosti, lze vysvětlit její mimořádnou touhou po pravdě. Ta pro ni také osvětlila pojem askeze, která svým způsobem k duchovnímu životu patří, ale často je mylně chápána. Mnohdy se v ní skrývá utajená pýcha, přání konat hrdinské skutky, a tak se vlastně dostat k Bohu svými silami. I Terezie zpočátku podstupovala mimořádná umrtvování, zkoušela nosit železný kříž s hroty, ale onemocněla z toho. Došla k poznání, že něco takového si pro ni Pán nepřeje. Ačkoli takové vyjádření bylo na Karmelu více než odvážné, a mohla by být nařčena z toho, že není příkladnou řeholnicí, Terezie od něj neupustila. Našla pro sebe pouze jiný druh disciplíny, který pro ni dával smysl – veškerou svou askezi rozvíjela na poctivém a věrném plnění svých stavovských povinností. Byla diktována srdcem a mohli bychom ji proto nazvat *zamilovanou askezí*.¹³²

K této všezahrnující věrnosti připojil Bůh očišťování ve formě zkoušek, které měly skutečně důkladně prověřit Tereziinu lásku k Bohu. Její povolání jimi bylo dokonale

¹²⁹ SION, Victor. *Duchovní realismus*, s. 32.

¹³⁰ ANGE, Daniel. *Rány*, s. 77.

¹³¹ Sama Terezie k tomu podotýká: „Takto je třeba umět už od dětství rozpoznávat, co Bůh od duší chce, a napomáhat působení jeho milosti, nikdy ji však nepředbíhat ani nezpomalovat.“ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 140.

¹³² Srov. MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 47-48; LIAGRE, P. *Duchovní cvičení*, s. 43.

vykoupeno.¹³³ Předtím, než vstoupila na Karmel v Lisieux, i poté prožívala Terezie očistování smyslů i ducha. První zkouškou po obrácení bylo oddalování jejího vysněného vstupu do kláštera, pro který byla ochotna podstoupit skutečně mnoho. Během neúspěšných jednání prožila skutečně velká duchovní muka. Za tímto “nevyslyšením” jejích modliteb lze ovšem současně vidět velké školení pokory a ochoty k přijímání Boží vůle, jenž ji v konečném důsledku posílilo pro přijímání zkoušek náročnějších. A ty se v jejím životě skutečně stupňovaly. Paradoxně musela další z nich protrpět nedlouho poté, co byla konečně její touha po klášterním životě ukojena. Procházela stavy vyprahlosti, kterými Bůh potřeboval posílit její víru. Těm nakonec uvykla a následně přišlo období jakéhosi rozkvětu. Zkoušky tím ale rozhodně u konce nebyly, naopak, čekala na ni dramatická zkušenost, jejíž skutečný rozsah a intenzitu můžeme pouze vytušit, a která zasáhla a proměnila všechny oblasti Tereziina života. Toto drama je ještě vystupňováno okolností, že se pojí s oslabením těžkou nemocí. První chrlení krve přišlo symbolicky na Velký pátek v roce 1896, Terezie o něco později ve svém rukopise zaznamenává svůj pocit, že Ježíš si přál, aby jeho první volání k opuštění pozemského vyhnanství zaslechla právě o výročním dnu jeho smrti.. Dodává: „Bylo to jako tichý a vzdálený šepot, který mi oznamoval, že Ženich přichází.”¹³⁴

Terezie v této závěrečné fázi svého života upadá do pokušení proti víře, které je pro ní čímsi jako houstnoucí mlhou, k níž se připojuje pocit absolutní nicoty. Připadá jí, jakoby si temnoty propůjčily hlas hříšníků a vysmívaly se jí: „Sníš o světle, o vlasti plné lahodných vůní, sníš o věčném vlastnění Stvořitele všech těchto divů, myslíš si, že se jednoho dne dostaneš z mlhy, která tě obklopuje! Pojď blíže, ještě blíže, těš se na smrt, která ti dá ne to, v co doufáš, ale ještě hlubší noc, noc nicoty.”¹³⁵ Snaží se modlit ke svatým, ale na rozdíl od předchozích zkušeností jí už neodpovídají. Nebe, na které se kdysi dívala s tak zářivou radostí, je pro ni uzavřené. Při vědomí její *posedlosti láskou k Ježíši* je jen velmi těžké představit si, jak nekonečně strašlivé utrpení v tomto pokušení prožívala. A tato ultimátní zkouška neměla trvat několik dnů, ani několik

¹³³ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 142.

¹³⁴ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 270.

¹³⁵ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 273.

týdnů, nýbrž měla pominout až v hodinu určenou Pánem Bohem, v hodině Tereziiny smrti.¹³⁶

2.5.2 Etty

Etty si ještě nějakou dobu po obrácení upřímně přiznává, jak velmi lpí na svém dosavadním životě, tedy na životě pohodlném, prozatím prostém výraznějších starostí. Klade si otázku, nakolik bude později schopna a ochotna lpět na životě holém, zcela obnaženém, který se jí nabídne v dosud ještě netušených podobách. Věří ale, že má dost sil na to, aby dorostla ke svému skutečnému já.¹³⁷ Jinými slovy na to, aby se co nejvíce přiblížila pravdivé podobě své duše. Přes veškeré emocionální výkyvy, které zahrnují vracející se a lidsky přirozené stavy smutku či úzkosti, si stále jasněji a s větším přesvědčením uvědomuje, že v takových chvílích je třeba sebrat odvahu a vyslovit, že člověk věří. Vyslovit slovo Bůh. S tím, jak se sblíží s Bohem ve svém nitru, rozpoznává, že její citové propady jsou stále mělčí a objevuje s úžasem skutečnost, že v každém jednotlivém stavu sklíčenosti se současně ukrývá nové napřímení.¹³⁸ Rozkrývá se před ní to, co lze charakterizovat jako tichý hlas Ducha-Utěšitele: že totiž, když se člověk jednou vydal na cestu ruku v ruce s Bohem, pak postupuje stále kupředu a celý jeho život se stane putováním, které je možno vidět jako jedno velké prohlubování nového bytí.¹³⁹ Dovolíme si zde přirovnání Ettyiny cesty po obrácení k příběhu starozákonní Rút. Ta je totiž dojemným a mimořádně silným příkladem ženy, která zasažena vnuknutím Ducha přijímá za svého Boha její snachy Noemi a nastupuje cestu do naprosté nejistoty. Jde po ní ale s nepodmíněnou láskou a příkladným smyslem pro věrnost. Takové je i putování Etty. Leckdy může člověk, zejména pokud se během své pouti k Bohu ocitne v temnotě a je nucen podstupovat opravdu těžkou zkoušku, zatoužit po „domově“, z něhož vyšel, po onom útulném a důvěrně známém teple. Pokud je ale skutečně zasažen Tím, kdo nás nekonečně

¹³⁶ Srov. MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 52; TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 271.

¹³⁷ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 79.

¹³⁸ HILLESUM, Etty, *Přervaný život*, s. 109.

¹³⁹ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 177.

přesahuje a u nějž máme svůj skutečný domov, není pro něj návrat v žádném případě představitelný. Tak jako Tolkienův hobit Frodo po úmorném a životu nebezpečném putování již nenachází v onom *důvěrně známém* pokoj a radost, a vše, co po dlouhá léta považoval za přirozené, pravdivé a dobré, v něm vyvolává světskými prostředky neléčitelný stesk. Jeho srdce přetéká touhou být znovu na cestě za Smysluplným, se všemi riziky a nepohodlím, které k ní patří.¹⁴⁰

Setkání s Milovaným, s Láskou, nevyhnutně a trvale přetváří lidská srdce. Poté už nemohou být stejná jaká bývala, protože je kompletně proměněno jejich vnímání světa a přeskupují se podstatné hodnoty. Uvedme zde k tomuto motivu ještě jeden výstižný literární příklad, a to prožitek tří mudrců z básně T. S. Eliota *Pouť mágů*. Jde vlastně o jakési *svědectví o otřeseném srdci*. Dlouhá pouť za právě Narozeným ve svém průběhu nevydává žádné znamení, že se blíží bod, z něž je sice možný fyzický návrat, ale nikoli návrat duchovní. Avšak setkání s Narozením se stává zároveň setkáním se Smrtí. Část srdce odumřela a ono po návratu zůstalo neklidné a tesknící:

(...) tohle Narození bylo / pro nás zlou, trpkou mukou, jako Smrt, naše smrt. / Vrátili jsme se domů do svých království, / ale už nenašli klid v starém řádu, / kde lid, teď pro nás cizí, lpi jen na svých bozích. / Jak rád bych zemřel ještě podruhé.¹⁴¹

Etty se zpět do svého *původního království* nikdy nevrátila. Zasažena Bohem následuje odhodlaně cestu, která pro ni byla určena, a tuto poddajnou ochotu vyjadřuje devět měsíců po narození své duše v jedné ze svých modliteb: „Bože, vezmi mě za ruku, půjdu poslušně s tebou a nebudu se příliš vzpírat. Nechci se ti vytrhnout, ať už na mě v životě přijde cokoli, chci to podle svých nejlepších sil zpracovat. Jenom tu a tam mi dopřej chvílku klidu.“¹⁴² Postupně přetrhává všechna vlákna, která jsou zodpovědná za její připoutanost ke světu, vychází ze svého egocentrismu, do něhož se až příliš často

¹⁴⁰ Trilogie *Pán prstenů* J. R. R. Tolkiena obsahuje ve formě fantasy románu hluboké křesťanské svědectví o smysluplnosti putování za Pravdou. Srov. TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů. Společenstvo prstenu*. Praha: Argo, 2006; TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů. Dvě věže*. Praha: Argo, 2006; TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů. Návrat krále*. Praha: Argo, 2007.

¹⁴¹ ELIOT, Thomas Stearns. *Pustina a jiné básně*. Praha: Odeon, 1967, s. 98-99.

¹⁴² HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 239. V českém překladu se uvádí poněkud odlišná a nepřesná formulace: „Jenom tu a tam si dopřeju chvílku klidu.“ (srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 86)

uzavírala, a stále častěji si poznamenává, že jejím přáním je směřovat k vnitřní prostotě.

Etty je intelektuálka s obrovskou vášní pro knihy, a tak je ovlivněna mnoha autory, kteří jí pomáhají zrát, ale od nichž je také třeba se v jednotlivých případech včas oprostít. Mezi literárními vlivy, které na ni působily, nalezneme díla Jungova, Nietzscheho, Kierkegaarda, mezi jejími oblíbenými autory křesťanskými zaujmají přední místa svatý Augustin, Tomáš Kempenský, Mistr Eckhart, Dostojevský, Lermontov či L. N. Tolstoj, a také protestantští pastoři a teologové Chambers, Stanley Jones a doktor Korff. Nicméně, primární vliv na ni mělo dílo R. M. Rilkeho, kterého ve svých denících zmiňuje sto padesátkrát. Sama tvrdí, že kromě Spiera je Rilke jejím největším učitelem a považuje ho doslova za součást svého bytí.

Zcela dominantním textem, jenž jí posloužil na cestě očišťování srdce jako žádný jiný, je však Písmo svaté.¹⁴³ Setkává se s ním prostřednictvím Julia Spiera a po celý zbytek života jej má na dosah ruky i srdce. Bibli vkládá také do svého zavazadla, které si bere na cestu do koncentračního tábora. Zpočátku ji objevuje spíše nesměle, možná především ze zvědavosti a také z lásky ke Spierovi, a v deníku se svěruje, že se na ni ještě necítí dost zralá a nedokáže se do textu ponořit, protože jej vstřebává především rozumem.¹⁴⁴ S Ettyiným duchovním růstem jí ale texty Písma svatého sestupují do srdce. Již na konci listopadu 1941 nacházíme v jejím deníku zmínky o tom, že se zabývá některými úryvky z Bible. První citát, který v jejích zápiscích nalezneme je z Mt 19,19: „(...) miluj svého bližního jako sám sebe“, který jakoby předem určoval Ettyino povolání, jež si uvědomí o něco později, a druhý z Gn 1,27: „Bůh stvořil člověka jako svůj obraz.“¹⁴⁵ Z Písma svatého cituje stále častěji.¹⁴⁶ Jí vybrané verše se téměř výhradně týkají důvěry v Boží prozřetelnost a lásky k bližnímu. Za

¹⁴³ V Ettyiných písemnostech nalezneme odkazy na čtyřicet různých míst v Bibli, z toho téměř dvě třetiny tvoří úryvky z Nového zákona. Celkem je v jejích textech obsaženo téměř šedesát označených i neoznačených odkazů na rozličná místa v Písmu svatém (srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 63).

¹⁴⁴ HILLESUM, Etty. *Prervaný život*, s. 47.

¹⁴⁵ HILLESUM, Etty. *Prervaný život*, s. 89, 90.

¹⁴⁶ Srov. HILLESUM, Etty. *Prervaný život*, s. 216, 218, 220, 222; HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce*, s. 140, 156. Etty cituje např. Mt 6,33, Mt 5,23-24, 1 Kor 13,1 (toto místo cituje opakovaně, neboť ji velmi silně oslovovalo), Mt 6,34 (jde o nejhorněji zmiňované místo v jejích denících), 1 Jan 4,8, či listy svatého Pavla.

nejparadoxnější úryvek v jejích denících považují badatelé Mt 10,37-39¹⁴⁷, o nějž se opírá při svém rozhodnutí odjet do Westerborku. V tuto nelehkou chvíli se pro ni výsostnou morální autoritou stává Ježíš, kterého je třeba milovat více než cokoli a kohokoli jiného.¹⁴⁸ Připomeňme si, že Etty ve svých denících Ježíše nikdy nezmiňuje. Zvykne si také otevírat Písmo náhodně, a pokud ji některá pasáž obzvláště nadchne, píše o ní jako o úlovku posledních dnů. Posledním dokumentem tohoto zvyku je pohlednice adresovaná přítelkyni, kterou se jí podařilo vyhodit 7. září 1943 z transportního vlaku směřujícího do Osvětimi. Zcela intuitivně takto na cestě vstříc smrti našla verše ujišťující jí o tom, že Pán je jejím příbytkem.¹⁴⁹ Ze starozákonních textů má Etty slabost pro Izaiáše, z nějž, jak uvádí, čerpá utajený vnitřní klid, který předčí veškerý rozum¹⁵⁰. Miluje žalmy, ty jsou pro ni v koncentračním táboře nevyčerpatelným zdrojem síly.¹⁵¹

Je to Duch Svatý, který Ettyino vnímání otevírá pro krásu a hloubku Písma svatého, zároveň Písmo je jedním z prostředků, které umožňují, aby Duch Svatý vstupoval do Ettyina srdce. Tato reciprocita byla jistě také důležitou položkou při formování Ettyiny modlitby. Modlitba se jí stává oázou, v níž nachází útočiště, kdykoli jsou její duch a psychika sežehnuty chaosem bohatého vnitřního života, v němž se mísí snění, grandiózní myšlenky, bleskurychlá intuice... Na počátku terapie, kterou procházela u Spiera, dá na jeho radu, a každé ráno věnuje půlhodinu meditaci, která má za cíl zklidnění, v němž se Etty učí naslouchat svému vnitřnímu hlasu. Během těchto *cvičení*,

¹⁴⁷ „Kdo miluje otce nebo matku víc nežli mne, není mě hoden; kdo miluje syna nebo dceru víc nežli mne, není mě hoden. a kdo nebere svůj kříž a nenásleduje mě, není mě hoden. Kdo nalezne svůj život, ztratí ho, kdo však ztratí svůj život pro mě, nalezne ho.“

¹⁴⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 156; BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 64-65.

¹⁴⁹ HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 184. Citujeme: „Christine, otevírám Bibli na libovolném místě a nacházím: Pán je mým příbytkem.“ V italské edici je uvedena formulace: „Il Signore è il mio alto ricetto.“, tedy: „Pán je mým vysokým přístřeškem.“ (srov. HILLESUM, Etty. *Lettere*, s. 155). Srovnání mezi Bohem a „vysokým přístřeškem“ se několikrát objevuje v *Knize Žalmů*, ale nikdy v této přesné podobě. Zde by mohla Etty narážet na Žalm 18,3: „Hospodine, má skálo, mé útočiště, zachránce můj! Můj Bože, má skálo, na niž se utíkám, můj štíte, rohu mé spásy, ochrano má!“ V porovnání s tímto liturgickým překladem uvádí překlad ekumenický namísto „mé útočiště“ „má pevná tvrzi“ a místo „ochrano má“ „nedobytný hrade“ (srov. HILLESUM, Etty. *Lettere*, s. 241).

¹⁵⁰ HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 147.

¹⁵¹ SMELIK, Klaas A. D. *Il concetto di Dio*, s. 20.

či *buddhistické půlhodinky*, jak tuto aktivitu sama označuje, si dokonale uvědomí krásu, kterou Bůh vložil do všeho stvořeného, a objevuje zároveň, že i ona má ve světě své místo. Z meditace se postupně začíná stávat modlitba, v níž se Etty každodenně přiznává k vlastní slabosti a k potřebě záchrany. Tím se v ní uvolňuje základním princip duchovního života, jenž má vést k růstu. Etty tak zažívá doposud nepoznanou svobodu, přirozeně se začíná odpoutávat od závislosti na lidech a věcech a v jejím srdci zcela spontánně vytryskne touha pokleknout v dokonalém odevzdání se Bohu.¹⁵² Zpočátku se za toto gesto, o němž získala jakousi představu od Julia Spiera¹⁵³ a své křesťanské kamarádky Henny Tideman, stydí, vnímá jej jako příliš intimní, srovnatelné s gesty lásky.¹⁵⁴ Během svého prvního klečení 14. prosince 1941 nově prožije modlitbu jako vztah s *Druhým*, natolik důvěrný, že jej připodobní k milostnému spojení.¹⁵⁵ Překvapující novost a intenzitu tohoto prožitku je třeba posuzovat v kontextu Ettyina židovství, neboť židovská tradice takovou formu modlitby nezná.¹⁵⁶ Nutkání pokleknout jí čas od času přepadá i v běžných denních situacích, ať už v návalu lásky k Bohu, či pro akutní pocit, že klečení před Bohem je ve válečných časech jediným lidsky důstojným chováním.¹⁵⁷ Dokonce, i když nepokleká fyzicky, jako by před Bohem klečela bez ustání. Lze mluvit o jakémisi *vnitřním klečení*.¹⁵⁸ Nebrání se, nechá se unášet něčím vyšším, než je sama schopna pochopit, a co jí zpočátku pro svoji neuchopitelnost poněkud děsí. Díky této odevzdanosti, která je pevně spjata

¹⁵² Srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 56.

¹⁵³ V počátcích své zkušenosti s modlitbou Etty s dětskou dychtivostí vyzvíдалa na Spierovi, jak se modlí on. Spier nad takovou intimní otázkou upadl do rozpaků, neboť i pro něj byl vztah s Bohem tím nejdůvěrnějším z toho, co prožíval (srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 99).

¹⁵⁴ Srov. HILLESUM? Etty. *Přervaný život*, s. 99.

¹⁵⁵ Etty měla v úmyslu, pokud by někdy došlo k publikování jejích deníků, nazvat je *O děvčeti, které nedovedlo klečct*, aby byl jasněji zdůrazněn její život před pokleknutím a po něm. Tak silný význam gestu klečení přikládala. Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 102; BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 56.

¹⁵⁶ Srov. PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 13; HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 236. Etty se zde krásně vyznává: „A když bude má prudkost příliš velká a už si nebudu vědět rady, zbudou mi vždycky ještě sepnuté ruce a ohnutá kolena. (...) Je to moje nejdrahocennější dědictví po muži, jehož jméno jsem už skoro zapoměla, ale to nejlepší z něj ve mně žije dál.“

¹⁵⁷ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 186.

¹⁵⁸ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 203.

s modlitbou, získává obrovskou vnitřní svobodu. Její život se stává nepřetržitým dialogem s Bohem, kdy si uvědomuje, že v modlitbě není omezena ani místem, ani časem, ani způsobem. Jak sama píše: „Jako by se něco ve mně nepřetržitě soustředilo na modlitbu, nepřestává se to ve mně modlit, ani když se směju nebo vyprávím vtipy.”¹⁵⁹ Duchem inspirovaná modlitba, jež je pro Etty hlubokým zdrojem pokoje, se zanedlouho po obrácení stává ústředním bodem jejích deníků a dopisů. Nemodlí se za sebe ani za druhé ve smyslu prosby, aby se jí či jim dobře vedlo. To pokládá za dětinské. Prosí výhradně o to, aby měli sílu snášet i to nejtěžší.¹⁶⁰ Vidíme, jak Etty velmi záhy pochopila, že centrem modlitby člověka by vždy měla zůstat prosba o touhu a sílu naplňovat za každých okolností vůli Boží.

Přestože v sobě měla Etty určitou touhu po askezi a klášterním životě¹⁶¹, jejím úkolem bylo sloužit Bohu ve světě. A v důsledku okolností, v důsledku vypjatého života ve válkou zmítané době, objevila brzy své povolání. Dalo by se nazvat *přiváděním Boha na svět*. Miluje lidi, protože v nich miluje kousek Boha, a hledá ho v srdcích druhých.¹⁶² Chtěla by pro něj zařídit příbytek ve všech lidských srdcích, které mu ještě vstoupit nedovolily. K tomuto úkolu potřebuje samozřejmě charismata, jež díky své citlivosti dokáže velmi dobře rozpoznat a beze zbytku je také využít. Jejím výrazným darem je doprovázení každého, kdo přijde. S každým dokáže sdílet jeho bídu a bolest, což předpokládá dodržování jednoho důležitého základního pravidla: není přípustné zatěžovat druhé představami, které jsme si o nich apriori vytvořili. Tím je Etty mnohem lépe disponována k tomu, aby ty, s nimiž se setkává, přijala bez předsudků a otevřela cestu Bohu do jejich srdce. Doprovází je na této cestě charismatem starostlivosti a vnitřního naslouchání.¹⁶³ K nepopiratelným Ettyiným charismatům patří také její veselost, která se postupem času, kdy se do jejího nitra dostává stále více pokoje, transformuje v niternou zářivost, kterou můžeme charakterizovat jako vyzařování světla Ducha Svatého ze srdce navenek. Její přátelé

¹⁵⁹ HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 716

¹⁶⁰ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 180.

¹⁶¹ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 82.

¹⁶² HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 197.

¹⁶³ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 205; FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHELISOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 93-95.

dosvědčují, že tato zářivost ducha jí zůstala i během těžkých měsíců strávených v koncentračním táboře.

Očišťováním srdce tříbené a zjemněné vlastnosti se neupozadily ani v období Ettyiných zkoušek. Naopak, posloužily s nemalým užitkem mnoha týraným duším. Ettyiny vnitřní zápasy po obrácení, které jsou nevyhnutnou součástí procesu duchovního zrání, měly různé podoby. Základní úroveň spočívala právě v přijetí faktu, že boje v lidském srdci jsou nutným prostředkem k tomu, abychom objevili smysl života. A to Etty bystře a velmi rychle vytušila. Zpočátku se bitvy sváděné v jejím nitru z určitého pohledu jeví jako triviální. Přesto však mají ze zpětného pohledu velmi důležité místo v jejím duchovním vývoji, neboť jí napomohly ve smyslu odpoutání se od přebytečných světských závislostí. Takto bojovala se svojí ženskou marnivostí a touhou líbit se mužům,¹⁶⁴ a především s velmi silným a spíše laxně kontrolovaným vzplanutím ke svému duchovnímu průvodci Spierovi. Potácela se v citovém zmatku, kdy si uvědomovala, že by mohla pro ni tolik cenné přátelství zničit erotikou,¹⁶⁵ zároveň jí její silně smyslové založení pohánělo k plnému odevzdání se muži, kterého milovala celou duší. Pokušení mileneckého vztahu se nakonec neubránila, ale zároveň dbala o to, byť nikoli bez občasných stop žárlivosti, aby se nestavěla mezi Spiera a jeho snoubenku Herthu Levi, která byla kvůli válečným událostem nucena emigrovat do Londýna. Napomíná sama sebe, že by měla Juliovi v jeho zápase o věrnost pomoci, a sama zůstat věrná svému milenci Hendriku Wegerifovi: „Lidská bytost nesmí chtít všechno, i když to má na dosah.”¹⁶⁶ Vidí v jejich komplikovaném vztahu *úkol* pro ně oba, a toto napětí nakonec paradoxně mezi ní a Spierem zrodí mimořádně hluboké duchovní přátelství, které tělesnou rovinnou vztahu upozadí. Úměrně s tím, jak Etty i díky Spierovu doprovázení poznává a zamilovává si Boha, se od něj odpoutává. Nikoli z nelásky, ale z přemíry lásky.¹⁶⁷

Přesto se domníváme, že očišťování od nedůsledně kontrolovaného podléhání sexuálnímu pudu zůstalo u Etty jaksí ve stadiu nedokončenosti. Tělesná láska byla pro Etty mimořádně důležitou součástí její existence a oddávala se jí s divokou nespoutaností. Jejím intimním životem prošlo mnoho mužů, ve svém deníku se zmiňuje

¹⁶⁴ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 48.

¹⁶⁵ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 45-46.

¹⁶⁶ Srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 73; BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 22.

¹⁶⁷ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 124.

o kufru plném milostné korespondence, jež jí muži psali,¹⁶⁸ a také ze sice diskrétního, ale přesto průkazného líčení tělesné žádostivosti, kterou k sobě cítili se Spierem, je jasné, že animální stránka její osobnosti mnohdy potlačila všechny ostatní. Nakonec i pobyt ve Westerborku pro ni pravděpodobně nezůstal prostý důvěrného, a to i fyzického vztahu s muži. Sblížila se zde například s ženatým Osiaselem Kormannem.¹⁶⁹ Když byla nucena vrátit se na čas do Amsterdamu, posílala Kormannovi něžné dopisy, které svou formou připomínají to, jakým způsobem přijala do svého srdce Spiera. Ujišťuje ho, že ho stále vnímá vedle sebe a v sobě, ačkoli jsou si fyzicky vzdáleni.¹⁷⁰ K otázce Ettyiných intimních vztahů za ostnatým drátem, citujme její útržkovitou poznámku z posledního dochovaného deníkového zápisu: „Rozlámala jsem své tělo jako chléb a rozdělila jsem je mezi muže. A proč ne, vždyť byli tak hladoví a tak dlouho strádali?“¹⁷¹ Jako „polehčující okolnost“ snad můžeme uvést extrémní podmínky koncentračního tábora, kdy těžce zkoušené lidské bytosti, které jsou v zajetí téměř permanentního strachu z toho, že právě prožívají svůj poslední den, ve zvýšené míře touží po bezpečí, lidskosti a lásce, což se jaksi přirozeně utvrzuje fyzickým kontaktem.

Velkou zkouškou je také Ettyino tělesné zdraví, které až do konce života zůstává labilní, ale postupně se tyto potíže odnaučí vnímat jako svazující. Když jí velké bolesti způsobené žlučnickovými kameny, kvůli nimž téměř nesmí vstát z postele,¹⁷² a dokonce ji přivedou do nemocnice, na několik měsíců zabrání v návratu do Westerborku, v němž začínala tušit svůj *pravý domov*, trpí odloučením od potřebných, jimž si uvykla být na blízku, zároveň však v sobě nachází obdivuhodnou trpělivost vůči Božímu plánu s ní.

Zkouška zjevně nejtěžší přichází s odjezdem do Westerborku. Jde o nástup dobrovolný, neboť je poháněna neznámou silou, jež jí velí být nablízku svému týranému lidu. Zde nachází vyvrcholení svého povolání, je na tomto místě Bohu tak blízko, jak jen je to ve světě možné.

¹⁶⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 178.

¹⁶⁹ Kormanův syn uvádí, že mezi Etty a jeho otcem vzniklo ve Westerborku věčné přátelství, pro něj osvobozené od závazků ženatého muže (HILLESUM, Etty. *Lettere 1941 - 1943. Edizione integrale*. Milano: Adelphi Edizioni, 2013, s. 195). České vydání Ettyiných dopisů v poznámkách uvádí přímo, že s Kormanem Etty prožívala v táboře intimní vztah (srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 190).

¹⁷⁰ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 75.

¹⁷¹ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 238.

¹⁷² Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 54, 77, 78-79.

Závěrem, abychom měli obraz Ettyina života po obrácení co nejkomplexnější a nejpravdivější, je třeba zmínit zkoušku, kterou Etty nezvládla. A těžko se dohadovat, co bylo tou nejzásadnější příčinou, neboť její deník vnáší do této události příliš málo světla. Na několika místech z počátku prosince 1941 se zmiňuje o své absenci mateřského instinktu, což je poměrně překvapivé, když dále sledujeme, s jakou starostlivostí se obětovala pro druhé. Dodává, že život považuje za příliš velké utrpení a lidi za nešťastníky¹⁷³ a nechce tedy zatěžovat svět dalším nešťastným stvořením. Další pasáže pak pojednávají o „vznikající bytůstce“, které zachrání život tím, že jí života ušetří. K potratu odsouzený plod jejího lůna, s nímž hovoří jako s „ty“, hodlá dle svých slov uchránit života se vši vážností a rozvahou.¹⁷⁴ V dalších dnech se její zápisky vrací do běžných kolejí, o onom „ty“ už se nikdy nezmiňuje. Lze si tak pouze domýšlet souvislosti mezi vnímáním tohoto *malého ty* s oním *velkým Ty*, které objeví v modlitbě na kolenou jen o pár dní později.

2.5.3 Resumé

Na životních příbězích Terezie z Lisieux a Etty Hillesum vidíme, jak mimořádně účinnými prostředky očišťování srdce jsou Písmo svaté a modlitba. Zvláště u Terezie je patrné, že všechna osvícení, kterých se jí dostalo, všechny významné intuice Ducha objevila s pomocí bohatství Bible. Čerpala z ní ohromující světlo a do jisté míry můžeme tvrdit, že předstihla II. vatikánský koncil, který vyzdvihl právě důležitost návratu k Bibli.¹⁷⁵ Jsme svědky jakéhosi nepřetržitého setkávání mezi její hlubokou duchovní intuicí a Zjevením. Terezie žije v dokonale harmonickém souzvuku s Božím slovem.¹⁷⁶

Rovněž Ettyina proměna navzdory počáteční vlažnosti, nabírá prudkého tempa poté, co se seznamuje s pokladem obsaženým v Písmu a objevuje sílu modlitby. Přesto, že je mimořádně nadaná bystrostí a inteligencí, není nic, co by mohlo spolehlivě a světskými prostředky vysvětlit závratnou rychlost jejího duchovního zrání. Na své cestě po

¹⁷³ Toto Ettyino vnímání se postupem času radikálně proměňuje.

¹⁷⁴ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 94, 96-97.

¹⁷⁵ PHILIPPE, Jacques. *Cesta*, s. 33.

¹⁷⁶ SION, Victor. *Duchovní realismus*, s. 19.

obrácení poznává Etty se stále větším pohnutím a úžasem, že pramenem nově vytrysklých sil v jejím nitru je Ten, který tvoří samotný základ jí samotné. Víra v Boha, posilovaná právě denním kontaktem s Písmem svatým a niternou modlitbou, vedle opory v Juliu Spierovi osvobodily Boha, který byl až dosud uvězněn v hluboké a zanesené studni v jejím srdci. Jako by vyšla z neprostupné temnoty na denní světlo.¹⁷⁷ Přes odlišný dobový kontext a navzdory tomu, že Tereziin niterný dialog je veden z větší části s Ježíšem, zatímco Etty setrvala u prvotního „*můj Bože*“, je způsob jejich modlitby dojemně identický. Jako by srdce lidské splynulo se srdcem Božím, jako by výměna lásky mezi nimi, roznícená modlitbou, v podstatě žádná slova nepotřebovala. Terezie i Etty nepřestávají v upřímné prostotě upírat svůj vnitřní zrak na Boha a jejich modlitba tak má kontemplativní rozměr. U obou žen se chvíle takovéto modlitby pojily s darem slz, neboť jejich srdce se stávalo rozpolceným mezi radostí a bolestí, mezi sladkostí a hořkostí.

K prostředkům očišťování lze u Terezie i Etty počítat také jejich písemný projev. Je fascinující, že se nám dochovaly tak zásadní autobiografické písemnosti, které nám umožňují v co možná největší autenticitě sledovat jejich kroky na cestě životem a zejména vývoj jejich spirituality. Samozřejmě je nutné mít na paměti, že některé údaje mohou v takových případech projít určitou autocenzurou, zvláště tehdy, pokud autor předpokládá, že jeho texty nezůstanou v rovině soukromé. To podstatné z jejich nitra však zůstává zjevné a krystalické a jejich písemnosti je třeba číst jako *deníky duše*. I v tomto lze spatřovat nástroj Boží prozřetelnosti, která nám umožnila do jejich srdcí nahlédnout tak zblízka a bez dalšího prostředníka.

Jak Terezie, tak Etty ve svých spisech občas zmiňují, že se spoléhají na vlastní síly a vůli, či chtějí mít naprostou vládu nad svými skutky.¹⁷⁸ Daleko výraznější je to u Etty, musíme ale upozornit na to, že toto vyjádření je nutné považovat spíše za jakýsi terminus technicus. S postupem času si uvědomovala, že její jediná opora je v Bohu, že on ji posiluje a vede. Z vyjádření prostě nevyplývá úplně jasně, že nabyté síly ve skutečnosti nepovažuje za přísun z vlastního lidského zdroje. U Terezie i Etty je zcela zjevné, že posila nepřicházela díky jejich „zmužnění“ a „zocelení“ ve světském

¹⁷⁷ Srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 95; HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 65.

¹⁷⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 50, 77; TEREZIE Z LISIEUX, *Příběh*, s. 114.

smyslu slova, ale že byly silné a odvážné proto, že jejich srdce byla „vyztužena“ Duchem Svatým.

Tereziin duchovní život je oproti Ettyinu prostoupen dalšími křesťanskými, respektive katolickými úkony víry, ve výsledku však nemůžeme konstatovat, že by očišťování srdce u Etty přineslo méně zralé plody. Jisté je, že oproti Terezii se Etty na své cestě musela více potýkat s odhazováním pout, jež ji vázaly ke světu, a s vlastnostmi, které si s sebou nesla ze svého předchozího života. Terezie postavila prostotu jako jednoznačné východisko svého duchovního putování, Etty k ní teprve postupně dozrává. u Etty také nemůžeme hovořit o duchovní zkoušce v tom smyslu, v jakém bývá obvykle chápána. Neprošla trýznivým pokušením proti víře jako Terezie, a pokud měla v závěru svého života při pobytu v koncentračním táboře nějaké pochybnosti duchovního charakteru, dle jejích deníkových zápisů lze usuzovat, že velmi rychle opětovně nabývala pevnosti a jistoty. Znovu ale nelze říci, že by tím její zkoušky byly banálnější.

Za povšimnutí stojí také fakt, že s postupným zráním duše se obě obešly bez duchovního vedení. Terezie v tomto směru nebyla doprovázení nakloněna nikdy. Je sice pravda, že funkci doprovázejícího kněze v jejím životě po nějaký čas vykonával jezuitský kněz Almiré Pichon, který jí ovšem po svém odjezdu do Kanady mohl sporou písemnou formou poskytovat jen velmi málo pomoci. Terezie ale nestrádá. Zpětně konstatuje: „Cesta, kterou jsem šla, byla tak přímá, tak jasná, že jsem nepotřebovala jiného vůdce než Ježíše.”¹⁷⁹ Totéž lze říci o Etty. Nepotřebovala jiné vedení než Boha. Zpočátku jí velkou a neocenitelnou službu doprovodu konvertity prokazoval Julius Spier, ale během společného času natolik upevnila svoji důvěru v Boha a šla za jeho voláním tak jistě, že po Spierově smrti jiné vedení nepotřebovala.

V té souvislosti je, jak se domníváme, velmi příhodné zmínit se o touze, kterou bylo srdce Terezie i Etty nesené k Bohu především. Lidská duše stvořená z Boží lásky je k němu v každé minutě svého pozemského bytí zcela bezpodmínečně přitahována, ačkoli je to v některých případech zcela nevědomé. Je do ní vložena trvalá neukojitelná touha, kterou nikdo a nic ve stvořeném světě nemůže uspokojit. Lidská bytost zkouší rozličné náhražkové metody, aby si zajistila pocit štěstí, ale naplněnost stále nepřichází. Zcela prostě z důvodu, který nám objasnil svatý Augustin: „(...), neboť jsi nás stvořil

¹⁷⁹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 129.

pro sebe a nepokojné je naše srdce, dokud nespočine v tobě.”¹⁸⁰ Je to sladká touha, kterou C. S. Lewis přirovnává k hladu, jenž je lepší než každá jiná sytost. Tato *chudoba nenaplněné touhy* je lepší než každé jiné bohatství a přičítá se našemu obvyklému rozlišení mezi *chtít* a *mít*.¹⁸¹ Hlad touhy není ničím jiným než modlitbou, která je člověku průvodkyní na cestě k Bohu.¹⁸² Pod takovou podobou touhy si však nelze představit něco výsostně radostného, neboť obsahuje nemalou dávku smutku a bolesti nad tím, že objekt touhy není plně přítomen. Onu touhu nutně provázenou neklidem Terezie v jednom z posledních zápisů komentovala takto:

(...) už od dětství mi byla dána jistota, že se jednou dostanu daleko od smutné a tmavé země (...), také jsem v hloubi svého srdce cítila touhu po nějaké krásnější krajině. Podobně jako Kryštof Kolumbus díky svému géniu v době, kdy na to nikdo ani nepomyslel, vytušil, že existuje nějaký nový svět, jsem i já cítila, že jednou bude mým stálým příbytkem jiná země.¹⁸³

Také Etty si tuto jistotu pozemské nenaplněnosti ve své jasnozřivosti zpětně uvědomuje, když píše: „Moje dřívější vášnivost vlastně nebyla nic jiného než zoufalé upínání se k – čemu vlastně? Na něco, na co se tělo vlastně vůbec pověsit nemůže.”¹⁸⁴ Postupně se v ní objevuje zvláštní druh neklidu, který doposud nepoznala. A tuší, že by to mohl být pokoj, který v budoucnu přinese plody. Můžeme se domnívat, že její neklid pramenil z nenaplněné touhy po čemsi vyšším než nám nabízí hmotný svět.¹⁸⁵

¹⁸⁰ AUGUSTIN. *Vyznání*, s. 30.

¹⁸¹ Srov. LEWIS, Clive Staples. *The Pilgrim's Regress. An Allegorical Apology for Christianity, Reasons and Romanticism*. Third Edition. London: Geoffrey Bless (The Centenary Press), 1943, s. 7-8.

¹⁸² Srov. SMOLEN, Štěpán. *Sehnsucht. Úvod k romantické touze*. Praha: OIKOYMENH, 2017, s.159.

¹⁸³ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 273.

¹⁸⁴ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 115.

¹⁸⁵ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 53.

3 Plody vanutí Ducha u Terezie a Etty

Věda Lásky – ach, ano! – tato slova znějí sladce uchu mé duše, toužím jen po této vědě, za ni jsem dala všechna svá bohatství a jako nevěsta z Písně písní soudím, že jsem nedala nic.¹⁸⁶ (Terezie z Lisieux)

Ale přijímám z tvých rukou všechno, co přijde, můj Bože. Vím, že je to vždycky dobré. Zakusila jsem, že lze i to nejtěžší proměnit v dobro tím, že to člověk přijme.¹⁸⁷ (Etty Hillesum)

Terezie i Etty tedy řekly své „ano” Bohu a s poddajností Duchu Svatému se vydaly na cestu, která je měla po duchovní stránce oprostít od všeho přebytečného. Teprve srdce obrácené k Bohu poznává, kolik zbytečných závaží s sebou do té doby neslo. V procesu tohoto odlehčování dochází takřkajíc k *inspirované substituci*, kdy je nepotřebné a nadbytečné mocí Ducha nahrazováno tím, co je třeba k věrnému životu v trvalé Boží přítomnosti.

U obou žen je tím nejprůkaznějším plodem láska, která zaplavuje jejich srdce a plodí další ctnosti. V jakési pomyslné druhé linii jsou akcentovány spirituální plody mírně rozdílné: u Terezie můžeme hovořit především o zástupné oběti, radosti a pokoji, u Etty se vzeplaly vnitřní svoboda, smíření a smysl života. Protože se však velmi těsně prolínají a nejsou oddělitelné jeden od druhého, nýbrž se doplňují a vzájemně ovlivňují, ponecháváme text bez strukturování, aby tak byla tato vzájemná koexistence patrnější.

3.1 Terezie

Tereziin životní příběh jako by byl ohraničen větou: „Vybírám si všechno.” Tříletá Terezie takto reagovala na košík plný šatiček pro panenky, který svým mladším sestřám přinesla starší Leonie, aby si z něj vybraly, co se jim líbí. Ze zpětného pohledu má tento Tereziin komentář téměř prorocký nádech. O několik let později si v novém kontextu také vybere všechno. Všechno, co pro ni bude připraveno Boží rukou, bez toho, aby prosazovala svoji vůli. I tu nabídla jako oběť Bohu. Její touha po svatosti měla být

¹⁸⁶ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 234.

¹⁸⁷ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 199.

naplňována skrze vůli Boží, nehledě na velikost utrpení, které bude muset podstoupit.¹⁸⁸

Již jako dítě si uvědomovala pomíjejícínost hmotného světa. Cítila-li se osamělá, povzbuzovala se následujícím Lamartinovým veršem: „Život je tvá loď, ne tvůj domov...!“¹⁸⁹ Ještě po letech si také připomínala *historku s marmeládou*. Od sestry dostala ke svačině chléb namazaný marmeládou, ale když přišel čas jídla, Terezie zjistila, že: „pěkný krajíc chleba (...) úplně změnil barvu: místo živé barvy tu byla světle růžová, zašlá a vsáknutá, tu se mi zdála země ještě smutnější a pochopila jsem, že radost bez mráčku bude jenom v Nebi.“¹⁹⁰ Už tehdy zahlédla, že sebevětší potěšení tohoto světa není dokonalé, že každý záblesk pozemského štěstí zároveň poukazuje na jeho limity. Také z jejího dalšího vývoje lze usuzovat, že nelpět na stvořeném pro ni nebylo nikterak obtížné. Nadpřirozeným instinktem se jí obdivuhodně dařilo ze svého života odstraňovat všechno umělé, složité a mnohonásobné. Vzpomeňme na její výše připomínané východisko v prostotě. A tato prostota vede také k přiznání si vlastní slabosti a ubohosti. Terezie se poměrně dlouho trápila obavou, že její nedokonalosti se Bohu nelíbí a tvoří ve vztahu k němu překážku. Otec Alexis Prou ji ale z tohoto omylu vyvedl a ona s pokorou přijala nevyhnutelnost vlastní slabosti. Pochopila, že jsou slabosti, od nichž nás Bůh osvobozuje, ale že jsou i takové, které nám záměrně ponechává, abychom byli zbaveni pýchy a zůstali chudými a maličkými, tedy těmi, kdo zcela závisí na Bohu a volají: „Blahoslavená slabost, která nás přivádí k touze po Bohu!“¹⁹¹ Neznamená to ovšem, že cesta nepatrnosti definuje současně malé cíle, že se jedná o jakousi miniaturní napodobeninu svatosti. Nikoli, postupuje se po ní sice malými trpělivými kroky, od Boha dostává člověk nástroje přizpůsobené slabé ruce, ale cíl je totožný s cíli „velkých“ cest – v bezmezném následování Krista až na Golgotu.¹⁹² Toto zásadní poznání následně formulovalo celou Tereziinu spiritualitu. Terezie je dokonalým příkladem toho, jak je možné využívat k pozitivnímu dílu všechny vlastní zápory a nedostatky. A v tom také tkví její specifické poslání, nikoli

¹⁸⁸ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 36-37.

¹⁸⁹ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 109; MOLINÉ, Marie Dominique. *Vybírám si všechno*, s. 45.

¹⁹⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 46-47.

¹⁹¹ Srov. PHILIPPE, Jacques. *Cesta*, s. 60; TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 265-267; VODIČKA, Timotheus. *Cesta sv. Terezie Ježíškovy*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 9.

¹⁹² Srov. VODIČKA, Timotheus, *Cesta*, s. 26.

v tom, že vynikala v jednotlivých ctnostech. Svoji nepatrnost si následně zamilovala a upřímně se z ní radovala. Vnitřně cítila, že čím silněji člověk poznává, vyznává a miluje svou ubohost pro Boha, tím mocněji je podnícena Boží láskou, aby jej zahrnula milostmi. Terezie beze zbytku využívá pod vedením Ducha Svatého svého *pokladu nepatrnosti* ke kontinuálnímu a všestrannému očišťování srdce, až do stavu totálního oproštění od sebelásky, v němž se může co nejintimněji účastnit na Božím životě.¹⁹³ Stejně jako křehké dítě chce Terezie stát před Bohem s prázdnýma rukama, aby do nich mohla přijmout všechnu jeho lásku, a poté z ní rozdávala na všechny strany. Neboť do rukou, které jsou plné vlastních zásluh, a jež zvedáme k Bohu, abychom mu své skvělé skutky ukázali, se už Boží láska nevejde.

Terezie se tedy vydala *malou cestou lásky*, což ovšem v žádném případě neznamená, že by měla být zlehčována. Je sice prostá mimořádných a heroických skutků, ale nároky jsou nemalé. Terezie je k jejímu zdolávání vybavena neobvyklým množstvím pokory a důvěry, které se jí daří udržovat v rovnováze. Pokora bez důvěry by skončila malomyslností, důvěra bez pokory by se proměnila v domýšlivost a opovážlivost.¹⁹⁴ S růstem důvěry, která postupně dostane formu absolutní, jako by se Tereziina modlitba proměňovala v jedno nepřetržité zamilované „Otče, do tvých rukou...“, od kterého se již nikdy neodloučí. Její důvěryplná dětská odevzdanost je doprovázena smělostí a odvahou, Terezie je plná odvážné důvěry v Otcovu dobrotu. Tyto dva aspekty charakterizují Tereziin přístup jako odvážnou odevzdanost.¹⁹⁵ Udivující důvěru prokázala zvláště v době, kdy byla již blízko smrti a zlé síly ji pokoušely proti víře. Sama vždy říkala, že její cesta se skládá z důvěry a lásky, a nechápe duše, které se bojí tak něžného Přítele. Skutečně, v jejích písemnostech nenacházíme jediné místo sebemenšího náznaku strachu z Boha.¹⁹⁶ S dětskou důvěrou, jež je u ní totožná s nadějí, se tedy nechává do Nebe k Bohu vyvézt výtahem, neboť je příliš maličká na to, aby dokázala stoupat po drsném schodišti dokonalosti.¹⁹⁷ Tímto výtahem je pro Terezii

¹⁹³ Srov. VODIČKA, Timotheus, *Cesta*, s. 11-13; TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 194.

¹⁹⁴ LIAGRE, P. *Duchovní cvičení*, s. 30-31.

¹⁹⁵ BALTHASAR, Hans Urs von. Aktuálnost Lisieux. In *Učitelka prostoty: spiritualita svaté Terezie z Lisieux [sborník textů ke 100. výročí úmrtí Terezie z Lisieux]*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 20.

¹⁹⁶ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím*, s. 63, 71.

¹⁹⁷ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 265-266.

Ježíšova náruč, kterou si můžeme do teologické terminologie přeložit jako *Duch Svatý* se svými nepřebornými dary. Jeho paže nás skutečně pozvedají, vyzdvihují nás k ničím nezatížené lásce, ke svatosti.¹⁹⁸ Pro tuto cestu vzhůru je nezbytné být co nejlehčím a zcela prvotním úkonem v tomto směru je oproštění od sebelásky, o němž jsme se již zmínili, a také nelpění na materiálním světě.¹⁹⁹ V zapomínání na sebe byla Terezie nejšťastnější, nebyla v tom pro ni ani stopa smutku. Její duše se tímto darem proměňuje do stavu, v němž kráčí k Bohu hnutím lásky a cestou odkládá s lehkostí vše, co ji jakkoli zatěžuje nebo zastavuje, a činí to natolik přirozeným způsobem, že na to téměř nemyslí. Zapomíná na sebe, směřuje k Bohu, a jejím cílem se stává touha konat v každém ohledu Boží vůli. Sama Terezie si velmi dobře uvědomovala, jak velmi důležité je po Boží vůli se neustále ptát: „Dokonalost záleží v tom, abychom plnili jeho vůli a byli tím, čím nás chce mít.“²⁰⁰ Naprostou indiferencí je připravena s absolutní ochotou plnit každý, jakkoli tvrdý, jakkoli těžký požadavek Boha Otce.

Díky bezpodmínečnému srozumění s Boží vůli Terezie objevila své povolání, které našla v lásce. Ve svém rukopise v září 1896 s dojemnou neskromností, která vyjadřuje její touhu sloužit Bohu do krajnosti, vyznává, že v sobě cítí mnoho povolání. Ráda by byla válečníkem, knězem, apoštolem, misionářem, učitelem, mučedníkem, přála by si pro Ježíše vykonat všechny nejhrdinnější skutky. Touhy to byly natolik obrovské, že ji dokonce při modlitbě týraly. Tehdy s nadějí na odpověď otevřela listy svatého Pavla a ve 12. a 13. kapitole Prvního listu Korintským objevila přesně to, co hledala: „Jako se Magdalena pořád nakláněla do prázdného hrobu a nakonec našla to, co hledala, tak jsem se i já, když jsem se snížila až do hlubin své nicoty, pozvedla tak vysoko, že jsem mohla dosáhnout svého cíle.“²⁰¹ Našla zde pasáž promlouvající k ní o nejvzácnějším daru, tedy o lásce. Pochopila, že láska v sobě obsahuje všechna povolání, že objímá naprosto vše, a že v mystickém těle Církve je láskou, kterou zažívá v srdcích křesťanů,

¹⁹⁸ Srov. LIAGRE, P. *Duchovní cvičení*, s. 39-40.

¹⁹⁹ Terezie nicméně ve svých autobiografických spisech přiznává své chvilkové slabosti: ačkoli složila slib chudoby a byla toho mínění, že na ničem nelpí, byla velmi netrpělivá například tehdy, když nenašla své malířské náčiní v pořádku, či dokonce zmizelo. Tehdy se velmi těžko bránila roztrpčenosti (srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 291)

²⁰⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 20.

²⁰¹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 242.

Duch Svatý. Toto poznání vneslo Terezii do duše klid a s ním se také na nový úsek své cesty vydala.²⁰²

Tereziina láska měla mnoho podob. Postrádala zkušenost s láskou tělesnou a zdá se, že tato forma lidského citu ji spíše děsila, ačkoli zejména během pouti do Říma měla mnoho příležitostí uvědomit si své ženství a svou krásu, i to, že svým vzhledem přitahuje muže a dokáže okouzlovat okolí nenuceností, radostí ze života, humorem. Také je pravděpodobné, že nikdy nepoznala hlubokou lidskou lásku přátelskou (vztah s rodinnými příslušníky z toho vyjímáme). Sama říká, že její citlivé srdce by se druhému odevzdalo snadno, kdyby našlo takové, které by to její dokázalo pochopit. Ale podobnou náklonnost nenašla. Přesto se i za nevěrné kamarádky dál modlila, protože to vyplývalo z podstaty jejího věrného srdce, jež toho, koho si jednou zamilovalo, milovalo stále. Později děkovala Ježíši právě za to, že v pozemských přátelstvích nacházela pouze hořkost, protože tušila, že by díky svému citovému založení mohla klesnout tak hluboko jako Marie Magdalena a náklonností k pozemským tvorům by se nemohla s takovou důvěrností, po jaké toužila, oddat Bohu. Považuje tuto Boží ochranu za veliké milosrdenství.²⁰³

Terezie v sobě celý život chovala nadšenou a hlubokou lásku ke všemu velkému a krásnému. Tak milovala sněh, což přičítala tomu, že se v zimě narodila,²⁰⁴ obzvláštní lásku, která nepominula ani za zdmi Karmelu, chovala také ke květinám.²⁰⁵ Sama sebe označovala jako *malou bílou květinku*, v níž se odráží připomínka lomikamenu, který jí daroval na jedné ze společných procházek otec poté, co se mu svěřila s rozhodnutím vstoupit na Karmel. *Malá bílá květinka-lomikámen* je jakousi symbolikou celého Tereziina života.²⁰⁶ Z jejích autobiografických spisů lze vyčíst celoživotní okouzlení přírodou plné úžasu, které snad nejplněji prožívala během dětství v Lisieux. Její láska jako by se rozprostírala všemi směry a postupem času nebylo nic, co by nezahrnovala.

²⁰² Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 242-243; PHILIPPE, Jacques. *Cesta*, s. 71-72.

²⁰³ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 102-103.

²⁰⁴ Sněh zcela nečekaně provázal slavnost její obláčky, což Terezie považovala za nesmírně milou pozornost od Ježíše (srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 190).

²⁰⁵ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 214.

²⁰⁶ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 18.

Terezie v sobě nesla jistotu opřenou o slova Marie-Magdaleny od svatého Josefa, že Bůh duším obvykle vnuká touhu po tom, co jim chce dát.²⁰⁷ Tak také Tereziina touha po lásce byla Bohem přetvořena v její povolání. v překrásném rukopisu B, který je dopisem její sestře Marii od Nejsvětějšího Srdce, se svěřuje, že láska je jediné dobro, o které usiluje, a přirovnává lásku k Božské výhni, k níž jí ukazuje cestu Ježíš.²⁰⁸ Tato ctnost u ní dostala pevnější obrysy, když v červnu 1895 na Slavnost Nejsvětější Trojice objevila Boží milosrdenství. Terezie se o příčinách tohoto mimořádně intenzivního duchovního prožitku nezmiňuje, v každém případě však pro ni nastává očividný zlom v pohledu na její život, který ji zároveň vede k obětování se Milosrdné lásce. Zcela a bezvýhradně se tímto úkonem odevzdává do Božích rukou.²⁰⁹ Chce se nechat zástupně milovat namísto těch, kdo se Bohem milovat nenechají. Tímto způsobem nepřijde nekonečně štědrá Boží láska nazmar. Ví, že člověk, který se nechává milovat stejně jako kupříkladu Marie Magdalská, je Bohem proměňován a směřován ke svému povolání v tomto světě. Je doslova zraněna láskou a takováto zranění Ježíš neuzdravuje tak, že rány uzavře a vyhojí, ale tím, že je otevře navždy. Dokonce je ještě zvětší, aby jimi jako z fontány nebeského pramene mohla protékat láska a proudit z nich.²¹⁰ Tato láska není ničím jiným, než Třetí osobou Trojice, Duchem Svatým. Jak píše svatý Jan od Kříže: „Duše zde miluje Boha nikoli skrze sebe samu, ale skrze jeho samotného. Miluje totiž skrze Ducha Svatého, ne více a ne méně, než jak se milují Otec se Synem.”²¹¹ Je zapálena ohněm Ducha, plamenem Lásky. V zápiscích její sestry Pavlíny (řeholním jménem Anežka od Ježíše) je uvedena nádherná pasáž, která popisuje, jak Terezie tři dny po svém obětování se Milosrdné lásce prožila stav prudké lásky k Bohu, který přirovnala k ponoření do ohně, k nevýslovné sladkosti. Bylo to jen jedinkrát v životě, pouze na jediný okamžik, po němž ihned upadla do své obvyklé vyprahlosti.

²⁰⁷ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 187.

²⁰⁸ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 234.

²⁰⁹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 7.

²¹⁰ ANGE, Daniel. *Rány*, s. 20.

²¹¹ JAN OD KŘÍŽE: *Živý plamen lásky*, III 78-79. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. Tereziina sestra Pavlína potvrdila, že pro Terezii byl tento úkon obětování se Milosrdné lásce úkonem obětování se Duchu (srov. ANGE, Daniel, *Rány*, s. 43).

Ačkoli od svých čtrnácti let žila s velikou touhou po lásce, nikdy se to nepodobalo zmíněnému prožitku po obětování se Lásce Milosrdné.²¹²

Navzdory oné neutuchající vyprahlosti je zjevným plodem bláznivé lásky k Bohu, která natrvalo obnovuje a očišťuje duši, nesmírný vnitřní pokoj. Terezie prožívá v plné síle to, co opět velmi přesně popsal svatý Jan od Kříže:

(...) je třeba vědět, že se duše v tomto případě vidí tímto způsobem zaplavena potokem Božího ducha a s takovou silou je mu vydána, že se jí zdá, že se na ni valí všechny řeky světa, které ji zaplavují, a cítí, že tam jsou pohlceny všechny její činnosti a vášně, v nichž předtím dlela. A ne proto, že jde o věc tak silnou, je to utrpení, protože tyto řeky jsou řeky pokoje, (...).²¹³

Počínaje okamžikem obětování sebe samé Milosrdné lásce se Tereziiny dary rozvíjejí jakoby bez námahy, a ona sama je s jemnocitem uplatňuje na správných místech. Její úkon oběti byl vlastně vyjádřením veliké touhy po mučednické lásce, které se nejvíce projektovalo do Tereziiny lásky bliženské. Terezie milovala Krista, a čím více s ním byla spojena, s tím větší oddaností aplikovala v každodenním životě jeho přikázání lásky. Dobře si všimla, že láska člověka k Bohu rozšiřuje jeho srdce a v důsledku toho je uschopněno dávat více lásky druhým, namísto toho, aby pozornost sebestředně obracelo k sobě. Sama říká, že láska Boží ji předcházela od jejího dětství a rostla s ní.²¹⁴ Až se nakonec vtělila do Pánova: „Milujte se navzájem, jako jsem já miloval vás.” (Jan 15,12) Nechává se s vnitřní radostí pohltit starostlivostí o své sestry karmelitky a slouží jim velice praktickým a konkrétním způsobem, a to téměř bez oddechu. Vyniká přitom dokonalým sebeovládáním. Její sestra Anežka od Ježíše vzpomíná, že pro Terezii bylo během života na Karmelu typické, že nikdy nemluvila o svých starostech a nepříjemnostech.²¹⁵ Také tento Tereziin sebezápor není ničím jiným než sebezáporem lásky. U ní se projevuje jako *teorie malých obětí*, jež pramení z její touhy působit radost Bohu. Přiznává, že na počátku ji tento způsob stál mnoho zapírání a výraz jejího obličeje prozrazoval boj. Ale jakmile uposlechla hnutí lásky, kterému se

²¹² Srov. ANGE, Daniel. *Rány*, s. 44-45. Autor zde přejímá informaci z knihy *Vstupuji do života*, která je záznamem posledních rozhovorů Terezie s jejími spolusestrami.

²¹³ JAN OD KŘÍŽE, *Duchovní píseň*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 105.

²¹⁴ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 326.

²¹⁵ SION, Victor. *Duchovní realismus*, s. 41.

naprosto oddala, velmi záhy pocítila sladkost takové oběti a stala se jí snadnou.²¹⁶ Postupně si k takovým drobným obětem nenechala ujít žádnou příležitost a konala je s úplně uvolněným srdcem, jež se raduje z dávání a milování. Hans Urs von Balthasar ve své studii uvádí, že se zdá, jako by Terezie neměla na práci nic jiného, než si vymýšlet, jak může k té nebo oné nevzdělané, náladové, žárlivé, zraňující, nesnesitelné sestře obrátit tvář plnou srdečné a činorodé lásky. Snažila se vypadat spokojeně, a hlavně *být* spokojená.²¹⁷ Láska v ní jako by přetvářela subjektivní vnímání reality do roviny, v níž dokážeme cokoli, co svádí k neklidu, nervozitě či odsouzení, opatřit novou pozitivní kvalitou.²¹⁸ Můžeme namítnout, že pro Terezii to bylo snazší, neboť komunita Karmelu v Lisieux byla málo početná a uzavřená a Terezie měla možnost dokonale se seznámit se slabostmi svých sester a vytvořit si vůči každé povaze svou strategii, kterou pak bylo možné uplatňovat setrvačně a beze změny. Toto ale nebyl Tereziin styl a navíc možná právě v takových souvislostech je sebeovládání mnohem náročnější. Milovat ty, které máme denně nablízku, je nepoměrně těžší, život v uzavřeném společenství bez možnosti úniku totiž mnohem více hrozí emocionálním vyhořením a ztrátou trpělivosti. Ale přitom právě v takových podmínkách se nejvíce měří opravdovost lásky k Bohu. Tereziina metoda je takřikajíc názornou realizací principu *agere contra* svatého Ignáce z Loyoly. To, co se může mnoha lidem jevit téměř jako zvrácené, tedy hledání radosti v nepříjemnostech každodenního života, jež nelze lidskými silami změnit, se pro Terezii stává cestou k obrovské vnitřní svobodě.²¹⁹

Její neobyčejná láska k bližním našla také své velmi cenné místo v povolání k modlitbě za kněží. Ač sama Terezie po kněžství nesmírně toužila, z její autobiografie můžeme nabýt dojmu, že význam kněží na její duchovní cestě byl spíše marginální. Můžeme to přikládat skutečnosti, že reální příslušníci duchovního stavu nemohli dostat Tereziiným ideálům. Sama, když se ohlíží do minulosti, přiznává: „Modlit se za hříšníky mě uchvacovalo, ale překvapovalo mě, že bych se měla modlit za duše kněží,

²¹⁶ LIAGRE, P. *Duchovní cvičení*, s. 44.

²¹⁷ BALTHASAR, Hans Urs von. *Aktuálnost Lisieux*, s. 16.

²¹⁸ K tomuto tématu např. přednáška D. F. Wallaceho *This is Water*, pronesená ke studentům Kenyon College v roce 2005 (srov. WALLACE, David Foster. *This Is Water*. Boston: Little, Brown Book Group, 2009).

²¹⁹ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 317-318; WALLACE, David Foster. *This is Water*; IGNÁC Z LOYOLY. *Duchovní cvičení*. Velehrad – Roma: Refugium, 2017, 97.

kteře jsem pokládala za křišťálově čistě.”²²⁰ Až pouť do Říma jí v tomto smyslu otevřela oči. Během intenzivního kontaktu s mnoha kněžími tam poznala, jak mimořádně křehké jsou jejich duše, a plně pochopila toto své povolání.²²¹ K zásadní proměně jejího vztahu ke kněžím došlo, když v posledních necelých dvou letech svého života dostala do duchovního opatrování dva kněží-misionáře Maurice Bellièra a Adolphe Roullanda. Byli pro ni skutečnými duchovními bratry, zvláště druhý z nich. Skrze korespondenci se Terezie stává jakýmsi jejich dobrým andělem. v řádcích dopisů jim posílá neobyčejné množství podpory a sdílí s nimi žízeň po zapalování lásky ke Kristu v ostatních duších. Připomeňme si, že v posledních měsících těchto vztahů byla již Terezie nesmírně zesláblá těžkou nemocí. A přesto do svých psaných poselství dokázala vtisknout nesmírné množství sesterské něhy, naděje a povzbuzení. Slibuje jim, že její péče o ně bude z Nebe ještě pozornější, že na spáse duší s nimi bude z tohoto místa spolupracovat ještě účinněji, než je schopna na zemi.²²² Za povšimnutí také stojí Tereziin okouzující důvěrný styl komunikace se svými „bratříčky”, který je u karmelitánské řeholnice 19. století vskutku překvapující. Čtenář má pocit, že adresátům v každém slově posílá vřelé duchovní objetí.

K plnění svého poslání lásky k bližním dostala od Boha, jak sama říká, prostý prostředek v porozumění slovům z Písne Písni: „Přitáhni mě, poběžíme za vůní tvých mastí.” (srov. Pís 1,3-4) „Pane, rozumím tomu, když se duše nechala zajmout opojnou vůní tvých mastí, nemůže běžet sama, všechny duše, které miluje, jsou přitahovány za ní”, píše.²²³ Prosí Krista, aby ji přitáhl do plamenů své lásky tak těsně, že v ní nakonec bude žít a jednat on sám (srov. Gal 2,20). Cítí, že čím zapálenější bude její srdce, tím rychleji poběží za mastí Milého duše, které se k ní přiblíží, neboť duše zapálená láskou nemůže zůstat nečinná.²²⁴ Na neobyčejnou vnitřní sílu ukazuje fakt, že tato slova

²²⁰ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 149.

²²¹ Srov. GAUCHER, Guy. *Životopis*, s. 69; TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 149.

²²² Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím*, s. 74. Z dochovaných dopisů Tereziiných duchovních bratří je znát vděčnost za její všestrannou podporu. Např. abbé Bellièra jí v srpnu 1897 píše: „Nepochybně je Ježíš Poklad, ale já jsem ho nalézal ve vás a on se stával přístupnějším.“ TEREZIE Z LISIEUX. *Dopisy*, s. 340.

²²³ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 324.

²²⁴ Srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 328-329. Onou *mastí Milého* má Terezie na mysli stopy, které Ježíš zanechal, než vystoupil do Nebe. Line se z nich úchvatná vůně a Terezie ho po nich může

vytryskla z Tereziina nitra na přelomu června a července 1897, tedy dva měsíce před smrtí, a to v období, kdy procházela nepředstavitelnými vnitřními temnotami a nezakoušela Boží přítomnost. Přesto to pro ni bylo období rozkvětu lásky k bližnímu. Terezie zapomněla na sebe, veškerou tělesnou i duševní energii napřela do skutků lásky k druhým, a právě z nich pramenila ona vnitřní síla.²²⁵

Tato poslední a největší zkouška, kterou Terezie vnímala jako „temný tunel“, či „vysokou zeď, která zakrývá i hvězdné nebe“, je pro ni zároveň velikou milostí, obrovským Božím darem. Je tomu skutečně tak: Terezii tento čas do hloubky proměňuje a vede ji k duchovní zralosti.²²⁶ Paradoxně se toto bolestné období pojí také s radostí, kterou v takové plnosti nikdy předtím nepoznala. Ani na smrtelné posteli není napjatá, neklidná či nevrlá. Nikdo z jejího okolí netuší, jak těžký zápas se odehrává v jejím srdci. Bůh ji obdaroval darem hluboké radosti, která se snoubí s milosrdenstvím, právě v době, kdy se Milosrdné lásce obětovala. Už svatý Pavel poznamenává, že testem skutečného milosrdenství je to, že při něm záříme (srov. Řím 12,8).²²⁷ Tak Terezie trpí již nikoli se smutkem, jak tomu bývalo v dětství, ale s radostí a pokojem.²²⁸ Je velmi příznačné, že poslední slova Tereziiných autobiografických spisů zní „s důvěrou a láskou“, což lze považovat za jakési její poselství, shrnutí celé její spirituality.²²⁹ Milovanému Bohu zůstala věrná až do samého konce svého bytí. v posledním okamžiku svého života je uschopněna k závěrečnému aktu lásky, k vyznání uprostřed pozemského utrpení. Víme, že poslední pozemský akt lásky člověka určuje, do jaké míry budeme povoláni k blaženému patření v Nebi. Terezie dostala tu milost, že na loži obklopeném démony, vydechla po dlouhé agonii tato svá poslední slova: „Bože můj, já tě miluji!“²³⁰

následovat. Například píše: „Stačí, abych se podívala do evangelia, a hned vdechuji vůni Ježíšova života a vím, na kterou stranu běžet.“ (srov. TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 329)

²²⁵ PHILIPPE, Jacques. *Cesta*, s. 124-125.

²²⁶ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 7.

²²⁷ Srov. ANGE, Daniel. *Rány*, s. 64; MEESTER, Conrad de. *Malá cesta Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012, s. 150.

²²⁸ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 269.

²²⁹ TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh*, s. 330.

²³⁰ Srov. THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes*, s. 53; MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 54; SIX, Jean François. *Terezie z Lisieux. Svěťice „malé cesty“*. Vydání druhé. Brno: Cesta, 1990, s. 57-58.

3.2 Etty

Poté, co se zamilovala do Boha, se Etty velmi rychle naučila úplné odevzdanosti jeho vůli, což s sebou přineslo radikální zjednodušení jejího dosavadního života. Dokázala se s nově nabytou vnitřní svobodou oprostit od všeho pohodlí, které spoutávalo její srdce na cestě k *vnitřnímu pokladu*, který s úžasem objevila.²³¹ Spadla z ní veškerá touha mít a vlastnit, a ona pocítila, o kolik svobodněji se jí dýchá. Pokud si všimla nějakého vlákna, které jí nezdravým způsobem poutalo ke světu, s důvěrou v Boží vedení jej zpřetrhala.²³² A takových vláken musela během zkouškami zatížených dvou let zranit mnoho. Je udivující, s jak nesmírnou odpoutaností kráčí Etty vstříc všemu, co je před ní, a jak to činí se zcela jasným vědomím bez náznaku rezignace. Pouze miluje a důvěřuje.²³³ V okamžicích, kdy to okolnosti vyžadují, se vzdává materiálního i duševního vlastnictví. Připomeneme-li si znovu její intenzivní vztah s Juliem Spierem, jenž byl zpočátku protkán záchvěvy majetnické žárlivosti a nekonečnými mučivými otázkami po velikosti jeho citu k ní, je téměř s podivem, s jakou psychickou zralostí dokázala Etty tuto závislost důstojně zvládnout a přetvořit v životadárnou sílu.

Tato žena, zachycující život z velké části prostřednictvím svých lidských smyslů, učinila poznání, jak důležité je naučit se být sám, setřást ze sebe sklony k majetnickosti, ke kterým nás naše přirozenost ve vztahu k druhým vede, a které jsou přiživovány vrozenou žízní po lásce v kombinaci se strachem z opuštěnosti. Základním krokem z této pasti je pro Etty to, že svoji závislost rozpozná a pojmenuje, ačkoli to, co je prvotním zábleskem jejího poznání, nepochází pravděpodobně z lidského rozumu ani vůle. Důvod je třeba hledat v objevu vyšší Lásky, která je od jakýchkoli sklonů k vlastnění oproštěna, a je nám vzorem v poskytování svobody. Etty je touto Láskou tažena k opravdové vnitřní nezávislosti a navzdory občasným, zcela logickým záchvěvům pocitů osamělosti a úzkosti, které ji na čas strhávají zpět, si tento pevný směr udrží. V žádném případě to neznamená, že by podlehla nějakému individualismu, přesvědčení, že si vystačí sama. Naopak, její láska potřebuje uvolnit křídla spoutaná

²³¹ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 245.

²³² Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 194.

²³³ Srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 91.

jedním vztahem, aby mohla být pro všechny.²³⁴ Prvním krokem na této cestě je uvědomění si, že ke Spierovi cítí stále více pouto duchovní spřízněnosti než pouto tělesné. Hluboké duchovní přátelství se paradoxně zrodí z prvotního napětí a nevyrovnanosti. Přispěje k tomu i skutečnost, že v nelehké době sdílejí stejný osud a také stejnou víru.²³⁵ Přiznává mu, že je velmi šťastná, že v tomto apokalyptickém čase jsou oba Židé. Druhým bodem, který jí objasnil její životní úkol, je pochopení toho, že nechce patřit celý život jedinému muži.²³⁶ Tedy v tom smyslu, že její srdce je příliš široké a touží se rozdat všem lidem, které na své cestě potká. Již na počátku jejich vztahu zraje tato touha, která prosvítá řádky jejího dopisu Spierovi: „V duchu se tebou stále zabývám, jako člověkem a jako mužem, a jestli se mi nakonec podaří získat k tobě skutečně čistý vztah, vyjasní se současně mnohé i v mém vztahu ke všem mužům a k lidstvu.“²³⁷

V lásce ke všem objevuje Etty své povolání a v jeho zájmu musí odejít od Spiera. Vnitřní Ettyina síla se v tomto momentu zjevuje v celé své hloubce. Je přesvědčena, že bytosti k sobě nejrychleji dospějí, když každá z nich zůstane věrná sobě samé. Etty dojde k jasnému poznání, že její láska a péče o Spiera, ji nemohou připravovat o sílu, kterou potřebuje pro mnoho dalších lidí. V opačném případě by to považovala pouze za jiný druh „já-ství“, jak říká.²³⁸ Ve svém citem přeplněném vyznání, které píše v době, kdy Spier umírá na rakovinu, se svěří se svojí radostí, že vše v jejich vztahu se odehrálo právě tak, jak tomu bylo. Je v ní směsice smutku nad tím, že je tolik věcí, na které se ho už nebude moci zeptat, a zároveň vděčnosti nad tím, že z ní učinil takovou bytost, jakou je. Je v ní také síla a jistota, že svůj život zvládne. Spier se stal součástí jí samé. V den jeho smrti píše Osiasi Kormanovi: „Můj přítel zemřel (...) Ta vděčnost, že existoval v mém životě, bude vždy větší než smutek nad skutečností, že už není, tělesně není.“²³⁹ Stopu, kterou v ní zanechal, v sobě nosila až do své smrti, a byla si jistá, že z lásky, kterou k němu již navždy pociťovala, dokáže stále sama čerpat a navíc

²³⁴ Srov. FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 43-44.

²³⁵ BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 22.

²³⁶ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 235.

²³⁷ HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce*, s. 12.

²³⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 162.

²³⁹ HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce*, s. 33.

z ní ještě rozdávat druhým.²⁴⁰ V jednom z posledních dopisů, odeslaných z Westerborku, se svěřuje: „Nevysvětlitelným způsobem se v poslední době vznáší nad tímto vřesovištěm Jul, denně mě vzdělává. V životě lidském existují zázraky, můj život je celá řada vnitřních zázraků, je dobré to zase jednou někomu říct.“²⁴¹ Etty pro volání vnitřního hlasu obětuje mnohé, je odhodlaná plnit Boží plán s ní: „Mám ráda teplo a bezpečí, ale nebudu se zdráhat před chladem, povede-li mě tak tvá ruka. Když se tě budu držet, půjdu kamkoli a zkusím se přestat bát. Všude se budu snažit vyzařovat něco z té lásky, z té skutečné lásky k lidem, kterou v sobě cítím.“²⁴² A tak se Etty pro lásku skutečně zbavuje všeho – dobrovolně odchází pomáhat potřebným do tábora Westerborku, což znamená vzdát se bezpečí svého útulného pokoje a milovaného psacího stolu, opustit „protekční“ místo v kanceláři amsterdamské Židovské rady, kde pro dusnou atmosféru kolaborantství nemůže dýchat, ale jež jí může poskytnout alespoň dočasnou ochranu před deportací, a vydává se do neznáma a nejistoty. V tomto postupném procesu odpoutávání a zjednodušování jí nakonec nezbyde nic než holý život, Rilkeho *Knihy hodinek* a Bible pod polštářem táborové pryčny a Bůh. A Etty je téměř nepochopitelně šťastnější než kdy dříve, neboť existence na tomto světě pro ni konečně dostává smysl. Do Westerborku jí jeden z jejích přátel poslal pojednání doktora Korffů s názvem *A přesto je Bůh láska*.²⁴³ To se zde pro Etty ukázalo mnohem pravdivější než kdy dříve. Pokud je Bůh láskou, jak můžeme číst v Janově listu (1 Jan 4,8), s nímž byla Etty obeznámena, pak je Bůh poznatelný pouze skrze lásku. Etty se rozhodla milovat, vybrala si lásku přede vším ostatním. Nebyla to ovšem záležitost citu, který jí v životě mnohdy způsobil zklamání. Etty zakusila lásku za hranicí citů a pocitů, jako elementární záři, která člověka podpírá.²⁴⁴ V dopise z konce prosince 1942, který detailně popisuje tvrdý život v táboře, vyjadřuje svoji neutuchající naději a víru v moc lásky, a odvolává na Pavlův První list Korint'ánům (1 Kor, 13).²⁴⁵ Vnímá lásku a milosrdenství, jejichž původcem je Bůh, a k nimž má člověk v srdci uloženy přirozené sklony, jako jediné prostředky, kterými lze čelit zlu. Podvědomě lze

²⁴⁰ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 162.

²⁴¹ HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 155.

²⁴² HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 86.

²⁴³ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 108; PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 19.

²⁴⁴ PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 15. Srov. BENEDIKT XVI. *Deus Caritas est* 17.

²⁴⁵ HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 74.

v tomto Ettyině přístupu vnímat dokonalé pochopení toho, že zlo nemá poslední slovo – tak, jak nás ujišťuje svatý Jan ve Zjevení. Ve svých modlitbách stále častěji prosí, aby měla odvalu, aby vydržela, aby byla bližním účinnou oporou a aby dokázala milovat lépe.

Etty zcela nevědomky svým přístupem k lásce aplikuje Tereziinu *malou cestu lásky*. O této touze nám podává mimo jiné svědectví tento její zápis: „Už zase klečím na hrubé kokosové rohoži s rukama na obličejí a prosím: 'Pane, dej, ať rozkvetu v jediném a nerozděleném citu. Ať konám tisíc všedních drobností s láskou, ale ať každá ta maličkost vychází z jediného ústředního pocitu ochoty a lásky.'“²⁴⁶ Uprostřed otřesných podmínek koncentračního tábora měla k takovým drobným, téměř nepřetržitým projevům bliženské lásky nekonečně mnoho příležitostí. Její touha se vtělila do nádherného: „Chci být myslícím srdcem celého koncentráku“.²⁴⁷ Takto vlastně definuje způsob přítomnosti, který by do tohoto prostředí ráda vnesla. Ve Westerborku měla občas pocit, jako by stála před *holou kostrou života*, před jakýmsi od opláštění oproštěným skeletem.²⁴⁸ Lidé uzavření v tomto prostoru, často sem zavlečení uprostřed noci v nočních košilích, téměř bez ustání prožívající stav nepředstavitelného strachu a beznaděje, tu odhalují své duše ve svých pravých podobách a Etty se v těchto duších učí číst a nacházet prostor, do nějž by zasela alespoň zrnko naděje. Úkolem, který si stanovila, je být jim nablízku, naslouchat.²⁴⁹

Zásadním způsobem se v této atmosféře proměnil také Ettyin vztah k rodičům. Došlo k niternému smíření, Etty je začala lépe chápat, s něhou je oslovovala „maminko“ a „tatínku“ a obdivovala je za jejich vyrovnanost a odvalu, s jakou nejjisté situaci čelili. Přestože se nechtěla nechat starostí o rodiče obrát o síly, kterých

²⁴⁶ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 94.

²⁴⁷ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 231.

²⁴⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 207.

²⁴⁹ Etty se toužila stát psycholožkou jako Julius Spier, který jí v této oblasti začal předávat své zkušenosti. Tímto způsobem se rozhodla pokračovat ve Spierově práci a předávat jeho lásku dále (srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 89).

potřebovala obrovské množství, byli si v posledních měsících tak blízko, jako nikdy předtím.²⁵⁰

Zdá se to téměř absurdní, ale koncentrační tábor se stává čímsi, jako jejím *pravým domovem*. Chce zde *kvést a přinášet plody*, neboť má za to, že je to možné a potřebné na každém místě země, kam je člověk zasazen. Ví, že lidé, kteří nás potřebují, nás jistě neminou.²⁵¹ Prostředí tábora si zamilovala, k tomuto místu uprostřed holandských vřesovišť se cítila být přitahována nevysvětlitelnou silou.²⁵² Když musela kvůli nemoci tábor na několik měsíců opustit, velmi tím trpěla. Sama marně pátrá po vysvětlení této lásky, neboť ví s jistotou, že každý amsterdamský Žid by dal celý majetek za to, aby se vyhnul nástupu do tábora, zatímco ona by se tam tak ráda vrátila.²⁵³ Má pocit, jako by celý její předchozí život byl pouhou přípravou na život ve společenství tábora.²⁵⁴ Vyjadřuje podiv nad tím, že prostor za ostnatým drátem v jejích vzpomínkách vystupuje jako cosi milého: „Jak to, že tam duch nepotemněl, ale rozjasnil se a rozzářil? Tady u psacího stolu mezi spisovateli a básníky a květinami jsem tolik milovala život. A tam, v blocích plných rozrušených lidí jsem našla potvrzení své lásky k životu.“²⁵⁵

Ještě na počátku jejich zápisů tu a tam nacházíme zmínky o nechuti k bližním, kterou však přičítá nechuti k sobě samé.²⁵⁶ S rostoucí láskou ovšem tyto občasné nářky ustávají. Její láska totiž nabyla tak závažné hodnoty, že skutečně nedokázala rozlišovat, kdo si ji zaslouží. Přes drobné poznámky o tom, jak v těžkých válečných časech občas cítila zlo, vycházející z člověka, nakonec vždy poznává, že miluje bez rozdílu a modlí se dokonce i za nepřátele, za ty, kdo stojí za nesmírnou tragédií, jíž je vystaven její lid.²⁵⁷ Ettyiným prvotním pocitem v tomto směru je to, že navzdory všudypřítomnému utrpení a bezpráví, kterého kolem přibývá, nedokáže nenávidět lidi.²⁵⁸ Velmi dobře cítí,

²⁵⁰ Srov. BÉRIAULT, Yves, *Boží svědek*, s. 116. Je zde uvedena pasáž ze zprávy Ettyina přítele z tábora Philipa Mechanicuse, která vykresluje dojemně láskyplné každodenní rituály rodiny Hilesumových uprostřed tábora. Zaznamenává něžná fyzická gesta, vzájemnou náklonnost této *šťastné rodiny*.

²⁵¹ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 227.

²⁵² HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 31.

²⁵³ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 55.

²⁵⁴ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 227.

²⁵⁵ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 210-211.

²⁵⁶ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 89.

²⁵⁷ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 35; HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 149-150.

²⁵⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 113-114, 152, 212-214.

že život je sice velmi těžký, ale mír a pokoj je možný pouze v případě, že jej každý nalezne v sobě. K tomu lze dospět jedinou cestou vymýcení sebemenší nenávisti k bližnímu ve svém srdci. Jen tímto způsobem může být nenávist proměněna v lásku. Etty v každé lidské bytosti bez rozdílu miluje Boha a jako své poslání cítí otevírat každému, s kým se setká, cestu k tomuto Bohu, kterého sama poznala, a jenž ji naplnil nevýslovnou radostí.²⁵⁹ A to navzdory existenci v utrpení, nebo snad právě proto a tím více. Samo utrpení, byť mnohdy téměř k nezvládnutí, je pro Etty příležitostí, jak si ověřit, že přijetí Boží vůle pro ni není prostoduchou frází, kterou klame sama sebe, ale skutečnou otázkou zamilované věrnosti. Připouští, že tato lekce přijmout utrpení, které jí ukládá Bůh a nikoli toho, které si sama zvolila, pro ni není zcela bez potíží, ale jak vidíme, zvládne ji s obdivuhodnými výsledky. Poznává přitom, že, kdykoli utrpení akceptuje se vším všudy a snáší je, její síly se obnovují a na hranici zoufalství se tak znovu může smát a její duše se stává lehkou. Utrpení se v konečném důsledku stává plodným a schopným učinit ze života cosi vzácného.²⁶⁰ Sama píše, že její stále se zjednodušující cesta je dlážděna dobrotou a důvěrou,²⁶¹ a ptá se: „Jaké plány se mnou máš, můj Bože?“²⁶², či s odevzdaností konstatuje: „Ne má, ale tvá vůle se staň.“ (srov. Lk 22,42)²⁶³ Je připravená změnit v každém okamžiku svůj dosavadní život v závislosti na tom, jak to vyžadují proměněné podmínky. Trpí, prožívá pokušení beznaděje, na okamžik ji přepadne myšlenka na sebevraždu, ale přesto jde věrně dál cestou, kterou pro ni vytyčil Bůh, a kráčí po ní se stupňující se mírností a důvěrou. Rozšiřuje své „ano“ životu tím, že do něj s jakousi oddanou samozřejmostí zahrne také „ano“ smrti. A právě toto rozšíření lze považovat za očišťující zlom v jejím životě. Rozhodnutím nevyklouzat smrt ze svého života a nezbavovat ho tak jeho plnosti, získá opěrný bod, který jí umožní přijmout budoucnost se svobodou a otevřeností. Nalézá tak velmi konkrétní způsob, jak prožívat každý všední den, a v tomto postoji srdce přijímá vratkost, dočasnost či nejistotu jako příležitost, kdy je možné soustředit se na podstatu.²⁶⁴ Uvědomuje si přitom, jak vzácným pocitem je pokoj srdce: „Je to vlastně

²⁵⁹ Srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 53.

²⁶⁰ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 225; HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce*, s. 126.

²⁶¹ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 186.

²⁶² HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 217.

²⁶³ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 231.

²⁶⁴ FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 55-57.

náš jediný mravní úkol: zkyprít v sobě široké plochy pro setbu pokoje, pro stále větší míru pokoje, aby jej člověk mohl vyzařovat na druhé.”²⁶⁵

V Ettyiných denících skutečně pozorujeme, že pro její život je charakteristický rostoucí vnitřní pokoj. Nestará se o zítřek, přijala plně Matoušovo: „Každý den má dost svého trápení” (Mt 6, 34), což je jediný postoj, který lze za ostnatým drátem smysluplně aplikovat.²⁶⁶ Každý večer v modlitbě pokládá své pozemské starosti k Božím nohám, nikdy neprosí za to, aby za ni Bůh vše vyřešil, ale o to, aby zůstala věrná Božímu plánu s ní, a to i v těch nejdrobnějších každodenních starostech.²⁶⁷ Vidí, že lidé v koncentračním táboře velmi často umírají na zlomeného ducha, protože dospěli k naprosté rezignaci a nedokáží v tomto prostředí plném lidské bídy nalézt sebemenší smysl.²⁶⁸ Odpovídá to osobní zkušenosti Viktora Frankla, který o tom po svém pobytu v Osvětimi vydal svědectví ve vzpomínkové knize *A přesto říci životu ano*. Sám, když v nelidských podmínkách propadal beznaději, začal intenzivně myslet na svoji ženu, a ačkoli neměl tušení, zda stále žije, láska k ní a naděje na setkání mu dodávaly síly potřebné k přežití. Etty smysl neztrácí, naopak k němu během dnů války dospívá. Ani uprostřed lidského pekla nepřipouští, že by nestálo za to jej žít, a své zápisky stále častěji prokládá šťastnými zvoláními o tom, že život je nesmírně krásný a smysluplný. Toto lze ještě pochopit v době, kdy mohla v klidu psát u svého psacího stolu a vnější strádání na ni nijak zvlášť nedoléhalo. Ale Etty takto volá i v momentech, kdy jí v těžších časech, které přicházejí, sužují fyzické bolesti, či padá únavou z péče o slabé, nemocné a ztrápené bližní. „Že člověk může být takovým jiskřícím ohněm! Všechna slova a výrazy, které jsem kdy použila, se mi zdají v tomto okamžiku šedivé, vybledlé a bezbarvé ve srovnání s intenzivní radostí ze života a s láskou a silou, která ze mě proudí.”, píše například.²⁶⁹

Chová v sobě velikou lásku k životu a na několika místech svých deníků vyjadřuje touhu zůstat na živu, aby mohla později prožívat nové časy, o nichž věří, že nastanou.²⁷⁰ Nicméně smíření s odlišným během událostí, promísené s obrovskou vděčností,

²⁶⁵ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 222..

²⁶⁶ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce*, s. 140.

²⁶⁷ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslicí srdce*, s. 140; HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 374.

²⁶⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 242.

²⁶⁹ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 220.

²⁷⁰ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 183.

neustupuje, ba naopak vzrůstá. A je fascinující, jak až do konce svých zápisků Etty nepřestává adorat stvoření. Je to jeden z jejích dvou výrazných způsobů zakoušení Boha: prvním z nich je vztah s Bohem ve svém nitru a druhým právě vztah s Bohem skrze stvořené a stvoření.²⁷¹ Obdiv k nádheře přírody je v jejím podání velmi živý, především květiny jsou pro ni plné hluboké symboliky a pomáhají jí vyjadřovat niterné pocity, nad nimiž nepřestává žasnout. Ačkoli mnozí blízcí nechápou, jak někdo v tomto tísnivém čase může mít ještě pomyšlení na květiny, Etty nemění svůj zvyk kupovat si je a zdobit jimi svůj psací stůl.²⁷² Jsou pro ni vyjádřením krásy, která pochází od samotného Boha, a v jejím podání to skutečně nezní jako omšelé klišé. Zároveň také dočasností oné krásy vydávají alegorické svědectví o její vlastní pomíjivosti, kterou touží s poddajností přijmout.²⁷³ V okouzlení nádherou stvoření Etty vychovává své srdce, aby zůstalo obrácené k podstatě. Takto se symbolem její rostoucí vnitřní svobody stává nebe, které jí kdekoli, ať jsou podmínky kolem ní sebeděsivější, připomíná, že toto nebe jí zůstane, i kdyby jinak přišla o všechno.²⁷⁴ Do svého deníku si zapsala: „Kdybych byla zavřená v těsné cele a malým zamřížovaným okénkem bych viděla plout bílý oblak, nabídla bych ten oblak tobě, můj Bože, aspoň dokud bych k tomu měla dost sil.“²⁷⁵ Ve vsí této lásce projevované světu, životu a člověku, stvořenému podle Božího obrazu,²⁷⁶ což lze považovat za jakýsi Ettyin leitmotiv, se snoubí vděčnost s potřebou jednoty a harmonie. Ve svém nitru má pokoje pro všechno a pro všechny, nehledě na to, jak poškozená by se podoba Boha mohla zdát. Rozšiřuje své srdce, aby dokázalo pojmout celé spektrum reality bez vyloučení čehokoli, protože naprosto vše je součástí Božího stvoření: dobro i zlo, život i smrt.²⁷⁷ V této schopnosti je Etty obdivuhodná. Přes trvalý vnitřní zápas přijímá život se vším všudy tak, jak jej dostává z Boží ruky, a činí to s nekonečnou vděčností a zářivou radostí, která často

²⁷¹ PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 11.

²⁷² HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 186.

²⁷³ Srov. BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek*, s. 58; FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHELISOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 81. Dojemné popisy související s květinami srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 144, 118; HILLESUM, Etty, *Diario*, s.624. Etty touží Bohu nosit všechny květiny, které na své cestě najde, aby se u ní měl co nejlépe (srov. HILLESUM, Etty, *Přervaný život*, s. 176).

²⁷⁴ FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHELISOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou*, s. 62.

²⁷⁵ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 176.

²⁷⁶ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Cesta Ducha*, s. 19-21.

²⁷⁷ PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum, s. 11.

zaráží její okolí. V oslňující prostotě se raduje z duhy, která vyšla nad táborem, a když se jí několik žen ptá po důvodu její radosti, vypomůže si vymyšlenou historkou, neboť duhu jako příčinu by jí v mizérii tábora těžko uvěřily.²⁷⁸ Okolí si všímalo jejího pokoje a radostnosti, nehledě na občasnou úzkost v nitru.²⁷⁹ Takto její proměnu zaznamenal přítel Max: „Nevím, co se na tobě změnilo, ale něco je jinak. Myslím, že je teď z tebe skutečná žena, (...), tvoje rysy a mimika jsou pořád tak živé jako dřív, ale vnímám z tebe navíc velký klid a je radost být s tebou.”²⁸⁰ Když byla 7. září 1943 nečekaně s celou rodinou povolána do transportu směr Osvětim, ani tehdy její zářivost nepominula. Přítel z tábora Jopie Vleeschouwer o tom podává následující zprávu Ettyiným bližním v Amsterdamu: „Vstoupila na transportní perón, který před pouhými čtrnácti dny popsala svým nezapomenutelným způsobem. Vesele povídala, smála se, měla milé slůvko pro každého, kdo jí přišel do cesty, plná jiskrného humoru, i když možná se stopou smutku, ale celá naše Etty, tak jak ji všichni znáte.”²⁸¹

3.3 Resumé

Je skutečně pozoruhodné, kolik společných plodů vanutí Ducha Svatého se v životech Terezie a Etty urodilo. V první řadě zajisté uchvacuje jejich odevzdání se lásce, jež je oproštěno od obrácení se k sobě, a směřuje výhradně k Bohu a bližním. Terezie se sice obětovala Milosrdné lásce jaksí více „oficiálně”, ale také u Etty o této bezvýhradné formě spolupráce s láskou můžeme bezpochyby hovořit. Jejich obětí jako by byl uskutečněn akt, který popisuje svatý Pavel v Listu Římanům: „A tu sám Duch se za nás přimlouvá vzdechy, které nelze vyjádřit, a (Bůh), který zkoumá srdce, ví, co Duch žádá...” (Řím 8,26-27) Nevyslovitelné, a pro člověka utajené modlitby Ducha, jeho vzdechy, které pronáší v každé lidské duši bez rozdílu, nejsou ničím jiným, než prostou touhou k zalknutí milovat. Duch Svatý v první řadě provokuje lidské srdce k lásce, od níž se poté odvíjejí další ctnosti, a láskyplná lidská odpověď, tedy láska *erós*, pozvedá člověka k Milovanému a způsobuje, že po něm člověk nevýslovně

²⁷⁸ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 141.

²⁷⁹ Srov. HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce*, s. 86, 103.

²⁸⁰ HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 114.

²⁸¹ Srov. HILLESUM, Etty. *Přervaný život*, s. 253-254;

touží.²⁸² Když si znovu vypůjčíme souvislost s Písní písní, abychom dostáli tématu lásky co nejlépe, hovořili jsme o tom, že Terezie chtěla běžet za vůní mastí Milovaného. Takto vlastně začíná duchovní cesta člověka. Zachytí opojnou vůni a směřuje k polibku.²⁸³ To lze přirovnat k obrácení, kdy Bůh sestoupí do srdce toužícího člověka a naplní jej milostí, která může zůstat bez odpovědi, nebo naopak. Terezie i Etty odpověděly kladně a daly se Bohu k dispozici takovým způsobem, že se nechaly přetvářet, připodobňovat Bohu, bez ohledu na svá přání. Jejich láska stále rostla, což je jediný způsob, jak se duše na cestě k Bohu nezastaví.

V Božím plánu s Terezií nenacházíme obdarování mimořádnými milostmi a současně výrazně vnímáme aspekty neschopnosti a temnoty, což jsou dle svatého Jana od Kříže dva konvergentní ukazatele vysokého stupně obcování s Bohem, hlubokého mystického života a čistoty duše, jež se Bohem s ochotou nechává ovlivňovat. Tereziino duchovní bohatství prýští z její chudoby, která je jí nesmírně drahá, a před veškerým bohatstvím poznání dává vždy přednost zkušenostem, které chudobu ducha ještě více prohlubují. Její chudoba je živitelkou lásky.²⁸⁴ U Etty je tomu poněkud jinak, zkušenost se skutečnou duchovní temnotou jí schází, nicméně postoj chudoby ducha je jí také vlastní. Zdá se, jako by byla povolána k tomu, aby v neproniknutelné temnotě vnější, již máme na mysli válečný čas beznaděje, bylo třeba, aby uvnitř ní zůstávalo vše zářivé, a mocí Ducha aby tímto světlem dokázala projasnit noc za bílého dne.

Vanutí Ducha je nejlépe prověřeno zkouškami. A nutno dodat, že Terezie i Etty byly podrobeny zkouškám až v momentu, kdy je byly schopny unést, kdy jejich duchovní život dozrál na potřebnou úroveň. To, jak se uprostřed nich člověk pod vlivem Ducha chová, velmi často odporuje přirozenému nastavení člověka, který by v běžném lidském rozlišování volil možnost, jež vede k jeho sebezáchově. Zvolit si možnost nevýhodnou může být postaveno samozřejmě na čistě morálních základech, ale v momentě, kdy člověk začne s posvátnou úctou vyslovovat slovo „Bůh“, kdy s úžasem objeví Boha jako osobu, dostává touha po morálním jednání ještě další rozměr, neboť světská měřítko, byť jakkoli dobrá a pozitivní, jsou umenšena, a veškeré

²⁸² Srov. BARSOTTI, Divo. *Píseň písní. Duchovní výklad*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013, s. 152; BENEDIKT XVI. *Deus Caritas est* 5, 7.

²⁸³ BARSOTTI, Divo. *Píseň písní*, s. 33.

²⁸⁴ Srov. MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska*, s. 110.

lidské myšlení a konání se odvíjí od hlasu onoho Nejpravdivějšího hlasu v našem srdci. A jeho zvuk, jeho volání je nesené Duchem Svatým, jenž nám nedovolí přes všechny přirozené obavy, strachy, pochybnosti, pokušení a krize couvnout zpět. Centrem již nejsme my sami, naším prvotním zájmem není to, abychom nepoškodili svůj morální obraz, ale to, abychom nezradili Boha a jeho lásku. Díky zápisům víme, jak těžké zkoušky to byly – Tereziino tělesné utrpení a ještě větší utrpení duchovní, kdy se jí ztrácel milovaný Bůh, a Ettyin pobyt v lidském pekle. Sama píše, že Danteho peklo se oproti otřesným podmínkám v koncentračním táboře zdá být pouhou frivolní operetkou.²⁸⁵ Skutečně, leckterý čtenář její expresivní vyjádření světa za ostatným drátem nedokáže číst bez tísně a nutných přestávek na nevěřící nadechnutí. Přesto neztratily smysl. Ba dokonce ani humor. Nepřežily fyzicky, přesto si zachovaly život. Jak píše svatý Jakub: „Blaze muži, který ve zkouškách vydrží. Když se osvědčí, dostane za odměnu život, jak to (Pán) slíbil těm, kdo ho milují.“ (Jak 1,12) Obě vytrvaly, a ctnosti, jež byly touto uchvacující věrností posíleny, byly opět ve velké míře shodné. Obě se tak podobají Marii Magdalské, která svou věrnou a bezpodmínečnou láskou následovala milovaného Mistra až na Golgotu. Přistupovaly k Božímu plánu s naprostou důvěrou a odevzdaností, živila je naděje. Terezie ve své poslední velké zkoušce o tuto velikou posilu přišla, prokázalo se tím ale, že její zamilovanost do Boha je tak nezměrná, že lásku k němu nezničí ani absence toho, co ji za normálních okolností podpírá. Ani jedna z nich před vědomím blížícího se konce jejich pozemské pouti nepřestala v úžasu vděčně děkovat za zázraky, které pro ně Bůh připravil. Vzdávaly díky za milost, za naplnění a proměnu svého života.²⁸⁶ Nestrachovaly se o budoucnost, typické pro ně bylo žití přítomným okamžikem. Univerzální povolání k lásce, které Terezie i Etty našly, je ani zdaleka nevytrhovalo z běhu každodenního života, naopak velmi citlivě vnímaly život kolem sebe. Pečovaly o slabé a potřebné, ale při tom všem si nepřestávaly všimnout stvořené krásy, která je ovšem nikterak neschovávala. Záblesk Božího zázraku dokáží spatřovat nejen v nejasném obzoru, ale s naprostou přirozeností a samozřejmostí také v té nejšedivější realitě. Vnímají stvořený svět jako dobrý, a proto je jim cizí vytvářet si jakýsi dualistický rozpor mezi

²⁸⁵ Srov. HILLESUM, Etty. *Diario*, s. 716, 722.

²⁸⁶ Srov. RIDOUARD, André – GUILLET, Jacques. Vzdávat díky. In LÉON-DUFOUR, Xavier (ed.). *Slovník biblické teologie*. Řím, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991, s. 578.

hmotným zlem a duchovním dobrem.²⁸⁷ I v tomto můžeme spatřovat jejich postupně zjednodušující se vnímání světa, života, vztahu k Bohu, a to nikoli v nějakém pejorativním významu, ale ve smyslu dokonalé duchovní i materiální prostoty, která ničím nerozptylovala, ale umožnila soustředit se na podstatu, tedy na Boha a na lásku.

Co se týče osvobození od materiálních potřeb, může se zdát, že v tomto směru to měla Terezie jednodušší, neboť materiální chudobu s sebou neslo již samo její povolání k řeholnímu životu. Etty na tom byla jinak, byla mladou ženou, zvyklou na hmotný dostatek, milovala své pohodlí, ráda si dopřávala dobré jídlo a pití, dostávalo se jí pozornosti okolí, měla předpoklady pro úspěšnou budoucnost, pro naplnění své touhy po tom stát se spisovatelkou... Vzdát se těchto věcí bylo jistě do značné míry vynuceno okolnostmi, ale nehledě na ně, v podstatě každou svoji újmu dokázala s lehkostí přijmout. Zároveň však nesklouzla do pózy laciné askeze, a kdykoli jí přátelé do Westerborku obdarovali dobrým koláčem, či hrudkou másla, nešetřila nadšením. U Etty je také mnohem průkaznější, že se člověk v zájmu vyšší lásky dokáže vzdát jakkoli silného pouta lidského, šla dokonce tak daleko, že přijala nutnost nepřipoutanosti k vlastní rodině. Vzdala se vztahu s milovaným mužem, neoprostila se sice od potřeby fyzického milostného kontaktu s muži, a nutno poznamenat, že nešlo pouze o muže nezadané – v tomto ohledu neměla přílišné zábrany –, ale jsme příliš málo informováni o podstatě této přetrvávající touhy, než abychom mohli činit soudy. Navíc můžeme mít pouze hypotetické představy o tom, jak by v tomto směru postupoval další Ettyin vývoj, pokud by jí byl umožněn.

Tereziino i Ettyino oproštění se od všech závislostí jim umožnilo rozdávat Boží lásku na všechny strany, všude tam, kde jí bylo třeba, a nejvíce těm, kdo Boha a jeho lásku nepoznali. Etty i Terezie v sobě nesly nesmírnou touhu zapalovat pro Boha lidské duše, což je také jeden z příznaků působení Ducha Svatého v lidském srdci.

Neradi bychom opomněli ještě milé shodné detaily jejich života, které z těchto *dcer vanutí Ducha* také činí jakési duchovní sestry: Terezie se rozhodla stát *srdcem-láskou*, Etty měla touhu být *myslícím srdcem*, obě velmi ovlivnila 13. kapitola Pavlova Prvního listu Korint'ánům, Terezie by ráda byla apoštolem, Etty si přála hlásat po celém světě o tom, co mají lidé společného, obě měly slabost pro nebe (respektive Nebe) a přirovnávaly se k malému ptáčeti. Terezie své autobiografické spisy psala

²⁸⁷ Srov. SMOLEN, Štěpán. *Sehnsucht*, s. 161.

v nepohodlných podmínkách své cely na malém psacím pultíku položeném na kolenou, Etty ve Westerborku velmi často nemohla nalézt klidné místo, a tak posedávala s papírem na kolenou pod širou oblohou. Tyto drobnosti jsou však jen jakýmsi něžným dodatkem k tomu hlavnímu, co jim bylo společné, co dávalo jejich životu smysl, a co by bylo možné nazvat jemným uměním lásky k bližnímu. Hans Urs von Balthasar uvádí ve svém pojednání o Terezii, že je pro nás vzorem vyváženého křesťanského humanismu. Projevovala odpor, a to i v případě světců, k veškeré slavnostnosti, k výjimečným jevům, a v jejích spisech nacházíme dokonce místa, kde se staví proti určitým postojům svaté Terezie z Ávily či svatého Jana od Kříže.²⁸⁸ Lásku k sestřám projevuje s nejvyšší možnou prostotou, s hluboce zakořeněnou lidskostí. a toto je možné říci i o Etty – její humanismus se projevuje identicky a s velkou důvěrou v každého jednotlivého člověka bez rozdílu.

²⁸⁸ BALTHASAR, Hans Urs von. Aktuálnost Lisieux, s. 16.

Závěr

Přesto, že psaní diplomové práce je z velké části povinností související s vysokoškolským studiem, ráda bych zde uvedla, že v mém případě tomu tak bylo pouze částečně. Ve velké míře bylo také obrovskou radostí a příležitostí, za niž jsem velmi vděčná. Dvojice Terezie a Etty – pro mne takřka nerozlučná – je mému srdci mimořádně milá a nesmírně inspirativní pro můj vlastní duchovní život. Tím, že jsem se jimi mohla po několik měsíců intenzivně zabývat, jsem doobjevovala další podrobnosti jejich spirituality, které mi doposud zůstávaly utajeny. Často jsem nad jejich postoji zůstávala stát v ohromujícím úžasu, s přáním, aby alespoň nepatrná semínka jejich obrovské věrnosti Bohu zapustila kořeny také v mém vnitřním světě. Jejich osudy mi doslova nastavovaly zrcadlo, a protože finále psaní mé práce připadlo na dobu postní, procházela jsem s Terezií a Etty vlastně jakýmsi *exerciciemi*. Obohacení pro mě je tedy nezměrné a velmi bych si přála, abych to, co jsem sama, byť zprostředkovaně, načerpala z tohoto pramene živé vody, mohla předat dalším duším žíznícím po Bohu.

Tento text by také mohl nést podtitul *milostný příběh*. Jeho ústředním motivem je totiž láska tak obrovská, že ji nemohou zadržet žádné vnější ani vnitřní hranice. Není to román z červené knihovny, ale nevýslovně záračný a zároveň velmi uvěřitelný příběh o lásce Boha k člověku a člověka k Bohu. Jeho největší kouzlo spočívá v tom, že je pravdivý a že se může týkat každého z nás. Pokud budeme chtít. Neboť Bůh chce za každých okolností.

Princip, na němž je postaven, není nikterak složitý: můžeme jej nazvat *principem dvojí žízně*. Na jedné straně je to Bůh, který žízní po tom, aby byl milován člověkem, na druhé straně je člověk, žíznící po tom, aby mohl milovat. Na straně jedné je bezbřehá Láska, jež nepřestává žíznit po tom, aby se mohla dávat, na druhé straně vidíme bídu, chudobu a nicotu, která žízní po naplnění, podmanění, přetvoření Láskou. A na takovémto prolínání a vzájemných odpovědích klíčí, roste a zraje intimní vztah mezi člověkem a Bohem.²⁸⁹ Láskou zde není míněno nějaké pomyslné jsoucno, či mravní sklony naší vůle. Láska je zcela konkrétní živá bytost, je to Bůh sám, nebo také jinak *Duch Svatý – Duch lásky*. A cílem této osobní a všemohoucí Lásky, jež je přítomna

²⁸⁹ LIAGRE, P. *Duchovní cvičení*, s. 22.

v každém lidském nitru, je připodobnit si naši duši, kterou touží proměnit v lásku. Je jakousi *duší naší duše*, nebo, citujeme-li papeže Františka, tou „nejkonkrétnější a nejbližší osobou, která nám mění život.“²⁹⁰ Terezie i Etty se s takovou láskou setkaly a nechaly se jí bez rozumového přemítání o její výhodnosti uchvátit. Mottem tohoto milostného příběhu by se mohla stát slova proroka Ezechiela: „Tu jsem šel kolem tebe a viděl jsem tě – byl to tvůj čas, čas lásky – rozprostřel jsem na tebe lem svého pláště, přikryl tvou nahotu, přísahal jsem ti a uzavřel s tebou smlouvu – praví Pán, Hospodin – a stala ses mou.“ (Ez 16,8)

Mám za to, že v práci se podařilo prokázat, že kvalita a výsledky očišťování srdce nejsou vázány prakticky žádnými vnějškovými faktory, a že ke shodnému výsledku lze dospět jak za zdmi kláštera, tak v sekulárním prostředí. S Bohem lze totiž dobře spolupracovat naprosto všude. Stačí, pokud mu člověk naplno otevře dveře do svého nitra, a on už sám vybere a sestaví škálu prostředků, které konkrétnímu člověku budou nápomocny na jeho individuální cestě ke svatosti. Také průkaznost působení Ducha Svatého, jenž se neomezuje pouze na „vyvolené“, „milované“, či na křesťany, je zřejmá. Je Boží láskou, a ta, jak víme, je rozdáвана marnotratně a naprosto každému, kdo o ni stojí. Na konkrétních příkladech takto můžeme vidět naplnění zaslíbení, která nám byla dána v Písmu svatém.

Věřím, že z textu práce zřetelně vyplývá, že na stromech Tereziina a Ettyina stromu života vyrostly dobré plody, a že péče Ducha Svatého o jejich zrání je více než zjevná. Jaký byl vlastně úkol, k němuž byly tyto obdivuhodné ženy povolány, a jak se jim ho podařilo naplnit? U Terezie je patrné silné volání k řeholnímu životu v ústraní, a není to touha unáhlená, neboť ji začala pociťovat již velmi záhy a nikdy ji neopustila. Našla v něm své pozemské štěstí a byla v této své roli velmi platná. Odevzdala se modlitbě, velké úsilí věnovala zejména modlitbě za kněží. Můžeme také říci, že svou živostí projasnila občas strnulého ducha Karmelu a vnášela do tohoto prostředí radost. Příkladně pečovala o duchovní rozvoj novic, které jí byly svěřeny do péče, rozněcovala v nich hlad po Bohu, předávala jim touhu po ctnostech, kterými byla sama obdařena. Nesmíme opomenout ani její povolání k poezii, svou první báseň *Božská růže* napsala v únoru 1893, tedy ve svých dvaceti letech pro sestru Terezii od svatého

²⁹⁰ FRANTIŠEK. Un cristianesimo senza Spirito è solo un moralismo senza gioia. *L'Osservatore Romano* 2019, 8. 6., roč. 159, č. 132, s. 10.

Augustina, a poté se tvorbě poezie oslavující Boží lásku věnovala nadále. Její učení o prostotě a svatosti pro každého bylo tak nové, tak svěží, tak revoluční, a natolik dokonale vyjadřovalo téma Boží absolutní a ničím nepodmíněné lásky, že se právem stala *učitelkou Církve*. Svoji úlohu tedy splnila s věrností a vrchovatě.

Etty se snad původně domnívala, že je povolána stát se velkou spisovatelkou, a je jisté, že předpoklady pro to měla vynikající. s obrácením však tato touha ztratila na důležitosti a její vnitřní volání se obrátilo jiným směrem: být k dispozici těm, kdo to potřebují, posilovat, podpírat, čelit zlu láskou. Opět velmi prosté a zároveň neobyčejně náročné. ona to dokázala a svůj úkol naplnila s důstojností, za cenu obětí. Dokonce přinesla oběť nejvyšší a naplnila jí až po okraj slova Janova evangelia: „Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo za své přátele položí svůj život.“ (Jan 15,13) Mnoha lidem v oné těžké době učinila svojí blízkostí, svým nasloucháním, svou útěchou, život snesitelnější, a to rozhodně není málo. Příkladný je rovněž její postoj ke smíření, tedy k něčemu, s čím má tolik lidí problémy v běžném „poklidném“ životě. Často jde přitom o nesmiřitelnost z naprosto malicherných důvodů. Etty dokázala v srdci objevit smíření se vším a se všemi v době, kdy se nacisté rozhodli bez kompromisů vyhladit její národ. Zůstává ovšem otazníkem, jak by byla schopna naplňovat toto všechno v šedivé každodennosti, pokud by se jí dočkala. Pevnost ctností se totiž neprověřuje ničím tak dobře, jako právě jejich osvědčováním ve všednodenním životě. Toto prokázala zcela jasně Terezie, neboť si lze těžko představit něco všednodennějšího, než je život v klášteře se stejným denním programem, mezi stejnými lidmi, den za dnem, týden po týdnu, po celý život. Ettyino obrácení přišlo v mimořádně dramatické době, kdy se často v lidech probouzí heroické síly a odvaha, a jsou schopni výjimečných činů. V každém případě je nepochybné, že se pevně zachytila natažené Boží ruky a oproštěna od své vůle se nechala vést Duchem.

Je zde ještě jedna věc, kterou identicky naplnily svůj úkol, ač to za svého života nemohly tušit. Zanechaly po sobě ve svých písemnostech autentické a velmi konkrétní svědectví o cestě své duše k Bohu, a tím umožnily duším dalším najít ubezpečení v tom, že bláznovství lásky nese vždy ty nejlepší plody, a že „*silná jako smrt je láska*“, jak nás ujišťuje Píseň písní (Pís 8,6). Ve svém komentáři k ní říká svatý Bernard z Clairvaux: „Láska však sama o sobě stačí, sama o sobě a kvůli sobě se líbí. Sama sobě je zásluhou i odměnou. Láska nevyžaduje žádný důvod kromě sebe, ani žádnou

užitečnost. Jejím užitkem je samo prožívání. Miluji, protože miluji; miluji, abych miloval.”²⁹¹ Předpokládám, že Terezie i Etty by souhlasily.

²⁹¹ BERNARD Z CLAIRVAUX. *Kázání na píseň písni II*. Praha: Krystal OP, 2012, s. 457.

Seznam zkratk

DMC = denní modlitba církve

ed. = editor

GS = *Gaudium et Spes*

KKC = *Katechismus katolické Církve*

Zkratky biblických knih jsou uváděny podle českého liturgického překladu.

Seznam literatury

Prameny a dokumenty Církve

BENEDIKT XVI. *Deus Caritas est. Encyklika o křesťanské lásce*. Praha: Paulínky, 2006. Třetí revidované vydání. ISBN 80-86949-03-6.

BENEDIKT XVI. *Spe Salvi. Encyklika o křesťanské naději*. Praha: Paulínky, 2008. ISBN 978-80-86949-41-3.

FRANTIŠEK. Un cristianesimo senza Spirito è solo un moralismo senza gioia. *L'Osservatore Romano* 2019, 8. 6., roč. 159, č. 132, s. 10.

JAN PAVEL II. *Dominum et Vivificantem. Encyklika o Duchu Svatém v životě Církve a světa*. Praha: ZVON, 1997. ISBN 80-7113-204-7.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-467-9.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.

Misál na každý den liturgického roku. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. ISBN 978-80-7192-846-1.

Nový zákon, text užívaný v českých liturgických knihách. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-328-1.

Klasici duchovního života

AUGUSTIN. *Vyznání*. Vydání druhé. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021. ISBN 978-80-7566-086-2.

AUGUSTIN. Z kázání svatého Augustina, biskupa. Sermo 304, 1-4: PL 38, 1395-1397. In *DCM III. Liturgické mezidobí*. Praha – Vatikán: Česká liturgická komise, 1988.

BERNARD Z CLAIRVAUX. *Kázání na píseň písní II*. Praha: Krystal OP, 2012. ISBN 978-80-87 183-39-7 .

IGNÁC Z LOYOLY. *Duchovní cvičení*. Velehrad – Roma: Refugium, 2017. ISBN 978-80-7412-259-0.

- JAN OD KRÍŽE, *Duchovní píseň*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-436-9.
- JAN OD KRÍŽE: *Živý plamen lásky*, III 78-79. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-435-0.
- TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Život*. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny, 1991. ISBN 80-900138-3-X.
- TEREZIE Z LISIEUX, Terezie. *Dopisy Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-740-6.
- TEREZIE Z LISIEUX, Terezie. *Dopisy Terezie z Lisieux kněžím misionářům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-580-2.
- TEREZIE Z LISIEUX. *Příběh jedné duše. Autobiografické spisy*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7195-642-6.
- THÉRÈSE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Œuvres complètes. Textes et Dernières Paroles*. Paris: Les Éditions du Cerf, 2009. ISBN 978-2-204-04303-8.

Ostatní literatura

- ANGE, Daniel. *Rány zhojené láskou. Působení Ducha svatého v Terezii z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 978-80-7195-546-7.
- BALTHASAR, Hans Urs von. Aktuálnost Lisieux. In *Učitelka prostoty. Spiritualita svaté Terezie z Lisieux. [sborník textů ke 100. výročí úmrtí Terezie z Lisieux]*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-258-7.
- BARSOTTI, Divo. *Píseň písní. Duchovní výklad*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013. ISBN 978-80-7195-615-0.
- BÉRIAULT, Yves. *Boží svědek v propasti zla. Život Etty Hillesum*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7195-860-4.
- BONHOEFFER, Dietrich. *Na cestě k svobodě (Listy z vězení)*. Praha: Vyšehrad 1991. ISBN 80-7021-081-8.
- BUOB, Hans. *Cesta obrácení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013. ISBN 978-80-7195-666-2.
- DACÍK, Reginald. *Prameny duchovního života. Přehled teologie asketické a mystické*. Olomouc: Dominikánská edice KRYSTAL, 1947.
- ELIOT, Thomas Stearns. *Pustina a jiné básně*. Praha: Odeon, 1967.

- FERRI, Edgarda. *Un gomitolo aggrovigliato è il mio cuore. Vita di Etty Hillesum*. Milano: La nave di Teseo editore, 2017. ISBN 978-88-9344-186-5.
- FERRIÈRE, Pierre – MEEÛS-MICHIELSOVÁ, Isabelle. *Učinit se modlitbou. 15 dní s Etty Hillesumovou*. Brno: Barrister & Principal, 2019. ISBN 978-80-7364-097-2.
- GAUCHER, Guy. *Životopis Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-181-5.
- GUARDINI, Romano. *Ctnosti*. Praha: Triáda, 2015. ISBN 978-80-7474-114-2.
- GUILLET, Jacques. Duch Boží. In LÉON-DUFOUR, Xavier (ed.). *Slovník biblické teologie*. Řím, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991.
- HILLESUM, Etty. *Diario 1941 – 1942. Edizione integrale*. Milano: Adelphi Edizioni, 2012. ISBN 978-88-459-2724-9.
- HILLESUM, Etty. *Lettere 1941 - 1943. Edizione integrale*. Milano: Adelphi Edizioni, 2013. ISBN 978-88-459-2829-1.
- HILLESUM, Etty. *Myslíci srdce. Dopisy z let 1941 – 1943*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-093-6.
- HILLESUM, Etty. *Přervaný život*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-257-2.
- JOURNET, Charles. *Promluvy o Duchu svatém*. Praha: Krystal OP, 2009. ISBN 978-80-87183-12-1.
- LEBEAU, Paul. *Etty Hillesum. Un itinéraire spirituel. Amsterdam 1941 – Auschwitz 1943*. Paris: Albin Michel, 2001. ISBN 978-22-26121-69-1.
- LEWIS, Clive Staples. *The Pilgrim's Regress. An Allegorical Apology for Christianity, Reasons and Romanticism*. Third Edition. London: Geoffrey Bles (The Centenary Press), 1943.
- LIAGRE, P. *Duchovní cvičení se svatou Terezií z Lisieux*. Vydání druhé. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-487-3.
- MARIE-EUGÈNE DE L'ENFANT-JÉSUS. *Tvá láska rostla se mnou. Terezie z Lisieux, génius Ducha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-241-2.
- MEESTER, Conrad de. *Malá cesta Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7195-620-4.

- MOLINIÉ, Marie Dominique. *Vybírám si všechno. Život a poselství Terezie z Lisieux*.
Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-483-0.
- PHILIPPE, Jacques. *Cesta důvěry a lásky. Inspirace Terezie z Lisieux pro 21. století*.
Praha: Paulínky, 2014. ISBN 978-80-7450-133-3.
- PLESHOYANO, Alexandra. Etty Hillesum: For God and with God. *The Way* 2005,
roč. 44, č. 1, s. 10-19.
- PLESHOYANO, Alexandra. *Etty Hillesum. L'amour comme „seule solution“*. *Une herméneutique théologique au cœur de mal*. Berlin: Lit Verlag, 2007.
ISBN 978-38-25808-24-2.
- RIDOUARD, André – GUILLET, Jacques. Vzdávat díky. In LÉON-DUFOUR,
Xavier (ed.). *Slovník biblické teologie*. Řím, Velehrad: Křesťanská akademie,
1991.
- RILKE, Rainer Maria. *The Book of Hours: Prayers to a Lowly God*. Evanston:
Northwestern University Press 2001. ISBN 978-08-1011-888-1.
- SION, Victor. *Duchovní realismus Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské
nakladatelství, 1992. ISBN 80-85527-030-0.
- SIX, Jean François. *Terezie z Lisieux. Svěťice „malé cesty“*. Vydání druhé. Brno:
Cesta, 1990. ISBN 80-900087-3-9.
- SMELIK, Klaas A. D. *Il concetto di Dio in Etty Hillesum*. Sant'Oreste RM: Apeiron
Editori S.n.c., 2014. ISBN 978-88-8597-884-3.
- SMOLEN, Štěpán. *Sehnsucht. Úvod k romantické touze*. Praha: OIKOYMENH,
2017. ISBN 978-80-7298-519-7.
- ŠPIDLÍK, Tomáš: *Cesta Duchy*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 1995.
ISBN 80-901957-0-9.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Prameny světla. Příručka křesťanské dokonalosti*. 2. vydání.
Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2000. ISBN 80-86045-41-2.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů. Společenstvo prstenu*. Praha: Argo,
2006. ISBN 978-80-7203-829-9.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů. Dvě věže*. Praha: Argo, 2006.
ISBN 978-80-7203-830-5.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů. Návrat krále*. Praha: Argo, 2007.
ISBN 978-80-7203-832-9.

- VANNI, Ugo. *L'Ebrezza nello Spirito (una proposta di spiritualità paolina)*. Roma: Segretario Nazionale dell'Apostolato della Preghiera, 2000. ISBN 88-7357-229-4.
- VODIČKA, Timotheus. *Cesta sv. Terezie Ježíškovy*. Praha: Vyšehrad, 1970.
- WALLACE, David Foster. *This Is Water*. Boston: Little, Brown Book Group, 2009. ISBN 978-03-16068-22-2.

Anotace / Abstract

VYMĚTALOVÁ, Eva. *Mnoho údů, jeden Duch. Srovnání působení Ducha Svatého v životě Terezie z Lisieux a Etty Hillesum*. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2022, 87 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zaměřuje na působení Ducha Svatého. Po úvodu, který shrnuje obecné zákonitosti lidské spirituality, se věnuje dvěma zcela konkrétním životním příběhům, a to svaté Terezii z Lisieux a holandské Židovce Etty Hillesum. Na jejich příkladech se snaží prokázat, že moc Ducha Svatého není absolutně ničím omezena a dokáže formovat život každého člověka bez rozdílu. Výchozí podmínkou takové proměny je obrácení srdce člověka k Bohu a jeho ochota následovat Ducha Svatého na mnohdy náročné cestě až ke konečnému naplnění v lásce.

Klíčová slova: Duch Svatý, obrácení, spiritualita, cesta, duše, láska

VYMĚTALOVÁ, Eva. *Many Members, One Spirit. The Comparison of the Activity of the Holy Spirit in Life of Therese of Lisieux and Etty Hillesum*. Olomouc: Sts Cyril and Methodius Faculty of Theology, Palacký University, 2022, 87 pp. Diploma Thesis.

The diploma thesis focuses on the work of the Holy Spirit. After an introduction that summarizes the general laws of human spirituality, it concentrates on two very specific life stories, namely St. Therese of Lisieux and the Dutch Jew Etty Hillesum. On their examples, it tries to prove that the power of the Holy Spirit is absolutely unrestricted by anything and can shape the life of every person without distinction. The initial condition for such a transformation is the conversion of man's heart to God and his willingness to follow the Holy Spirit on the often difficult path to the ultimate fulfillment in love.

Key words: Holy Spirit, conversion, spirituality, path, soul, love